

SZABÓ JENŐ

Öt évszázad
fekete krónikája

SOPRONI PITÁVAL

Szabó Jenő

**ÖT ÉVSZÁZAD
FEKETE
KRÓNIKÁJA**

(SOPRONI PITÁVAL)

MŰHELY-KÖNYVEK

Sorozatszerkesztő:

KLOSS ANDOR

A borítót tervezte:

ÁMON LÁSZLÓ
grafikus

Kiadja a Győr Megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Szabó Kálmán igazgató

ISBN 963 02 47488

Készült a győri Széchenyi Nyomdában

Felelős nyomdavezető: Nagy Iván igazgató

A nyomdai megrendelés törzsszáma: 87. K—805

A KORSZAK, AMELYRŐL SZÓ LESZ

Ez a könyv olyan bűnügyek krónikája, amelyekben a tettes, illetve áldozat soproni, vagy ha egyikük sem helybeli, Sopron vagy környéke a „tetthely”. Fél évezred bűnügyeiből történt a válogatás. Adatai dokumentumokon alapszanak, amelyek forrásértéke eléggé eltérő, mert levéltári okmányokon kívül vannak közöttük egyszerű polgárok írta krónikák is. Ha el is fogadjuk a Csányi- és Ritter-krónikák szemtanúi hitelességét, a Brinner-, Fiedler-, Bruckner-, Geiger-, Michel-, Wischy-, Bertók-, Stornó-, Payr- és Petz-krónikák adatainak hitelessége még nincs kellően tisztázva. Az adatok valóságértékét ezekre figyelemmel kell mérlegelni.

A munka mint válogatás nem törekszik teljességre, csupán az érdekesebb és jellegzetesebb bűneseteket közli. A részletesebb ismertetés rendszerint a Criminal Buchokban és Senats Protollokban (bűnügy és tanácsi jegyzőkönyvekben) közöltek alapszik.

1.

A válogatás ötszáz éve az 1277-kel kezdődik és az 1780-kal végződik. A két évszám nem önkényes. 1277-ig a soproni polgár a megye többi lakosához hasonlóan a megyei ispán joghatósága alá tartozott. Az 1277. évben adományozta IV. László ki-

rály a városnak — egyéb kiváltságok között — a szabad bíróválasztás jogát a II. Ottokár cseh király elleni harcokban tanúsított hűségéért. II. Ottokár ugyanis hódításának biztosítására azt a máig is használatos módszert alkalmazta, hogy az előkelő polgárok gyermekei közül túszokat szedett, nem lévén akkora hadserege, hogy az elfoglalt Sopron várában elegendő fegyverest hagyhatott volna, a túszok révén remélte, hogy megtarthatja a várat. Sopron polgárai azonban gyermekeik élete árán is megnyitották a vár kapuit a törvényes király előtt. A polgárok bírójuk szabad megválaszthatásának királyi kiváltságával kikerültek a megyei ispán joghatósága alól: saját maguk urai lettek.

Az 1780-iki határévszám annak az igazságszolgáltatási átszervezésnek jelzője, amelyet Mária Terézia indított el és fia, II. József folytatott. Fő céljuk a megyei törvényszékek eltérő joggyakorlatának egyöntetűvé tétele és főképpen meggyorsítása volt. Ezért Mária Terézia megbízta a legfőbb királyi törvényszéket, a Kúriát, hogy az elavult, feudális, kétszázötven éves Hármaskönyv helyett új büntetőtörvényt dolgozzon ki. Az ő uralkodása alatt gyűjtötte össze a magyar udvari kancellária a későbbiekben bíraskodási zsinórmértékül szolgáló döntvényeket a Planum Tabulareben. Mária Terézia vetett véget 1768-ban éppen egy Sopron megyei eset kapcsán (Vlasovits Terézia pere) a boszorkányok elleni eljárásoknak. II. József tiltotta meg a büntető eljárások során a kínzás alkalmazását. Mária Terézia szüntette meg 1775-ben a középkori eredetű, egyházi épületekhez kapcsolódó menedékjogot, a ius asyliit.

Az 1277 és 1780-as évek között az önállóvá lett városi bíróság szervezete nem sokat változott. Élén a városbíró állt, akit a többi tisztségviselővel együtt évente Szent György napján, április 24-én választottak meg. Csak olyan polgár volt megvá-

lasztható, aki legalább egy éven át a belső tanács tagjai közé tartozott. Az ellenreformáció idején megszűnt az előzetes egy-éves tanácstagság követelménye, mert a királyi hatalom a majdnem kizáróan evangélikusokból álló városi tanácsba hatalmi szóval katolikusokat választatott be, azok viszont kevesen voltak, köztük ritka nemcsak a tanácstag, hanem még az olyan is, akinek megvan a polgárjoga.

2.

A városbírónak egy 1400 körüli feljegyzés szerint elsősorban a könnyebb és súlyosabb testi sértések, a különböző tilalmak áthágásának és a város kiváltságainak megsértése esetén kellett ítélnie. Olyan ügyekben, amikor esetleg halálos ítélet kimondására is sor kerülhetett, csak bírótársaival együtt hozhattott ítéletet, különösen súlyos esetekben az egész tanács véleményét meg kellett hallgatnia. A kényes, bizalmas ügyeket, ha nem akarták, hogy az ellenség vagy viszálykodó szomszéd tudomást szerezzen róluk, a titkos tanács tárgyalta és döntötte el. Ez a városbíró, polgármesteren kívül két-három idősebb, tapasztalt belső tanácsosból állott. Nem működött rendszeresen, csak szükséghez képest, alkalmakként alakult meg és sajnos jegyzőkönyvei sem maradtak fenn. Az 1540. és 1541. évi közgyűlések követelték, hogy ez a titkos tanács rendszeresen működjék.

Hogy a szegény lakosság ne veszítsen munkaidőt, a városbíró vásár- és ünnepnapokon két tanácsossal bírói napot tartott és az elébe került panaszok ügyében, ha lehetséges volt, azonnal ítélezett. A szokás állandósítását az 1525, 1528, és 1529. évi közgyűlések ismételten szorgalmazták.

Ha a felek kérték, ügyükben választott bírák döntöttek.

Ezeket egyenlő számban a vitázó felek nevezték meg, rendszerint előre alávétve magukat a döntésnek. Sopron és más városok egymás közti vitáiban számtalanszor ilyen választott bíróság ítélezett.

Sopron határszéli fekvése következtében gyakran támadt vita, sérelem vagy összetűzés a két ország polgárai között. Ilyenkor a belföldi peresnek a külföldi peresfél illetékes bírósága előtt kellett jogát keresnie s csak bírói ítélet alapján, — feltéve, hogy az a javára szólt, — járhatott el a másik fél ellen. Gyakran megesett, hogy a külföldi fél bírósága megtagadta a jogszolgáltatást, az igazságát kereső ilyenkor rendszerint maga vette kezébe a bíraskodást és ha tehetett, fegyveresen érvényesítette jogát, vagy utólagos megtorlással élt, mit sem törődve azzal, hogy ártatlant vagy bűnöst sújt-e. A határszél amúgy is bonyolult helyzetét még bizonytalánabbá tette a 15. század folyamán az, hogy Sopront több ízben hosszabb-rövidebb időre elzálogosították királyaink Ausztriának.

A városi bíróság szavazás útján hozta meg ítéletét, a szavazatok többsége döntötte el a vádlott sorsát. Az ítéletek túlnyomó részében az „unanimio voto” szerepelt, vagyis az ítéleteket egyhangúan hozták, főképpen így, ha főbenjáró bűnök megbüntetéséről volt szó.

Sopron bírói széke jelentős szerepet játszott az ország nyugati részén. A 15. században jogi szempontból Csepreg, Kőszeg, Szombathely és Sárvár volt Sopron leányvárosa s mint-hogy e városok alá még számos kiváltságos község is tartozott, a soproni jogfelfogás aránylag nagy területen érvényesült.

1400 táján két locsmáncsi bíró kért jogi véleményt véletlen gyermekhalál ügyében, 1410-ben egy másik helység — neve nem tűnik ki az egykorú levélből — hasonló kérelemmel for-

dult a soproniakhoz: „das ir vmb die sach daz recht der-
chent”. Doroszló és Vép községek 1437-ben peres ügyüket
elsőfokon Kőszeg, másodfokon Sopron bírói székéhez felleb-
bezték meg. 1459-ben Kismarton — noha nem tartozott Sop-
ron leányvárosai közé, — kérte meg a soproni szék véleményét
egy tolvaj cselédleány ügyében, aki gazdájától tizenkét schil-
linget, kenyeret, húst, sajtot, zsírt lopott és azt eladta. A kis-
martoniak elnézők voltak, csak pellengérré állították a leányt,
mégis bepanaszolták őket szigorúságukért földesuruknál.
1437 év táján Körmend városa egy verekedés ügyében hozott
és megfellebbezett ítéletét terjesztette felülbírálásra a soproni
bírói szék elé.

Nemegyszer fordultak Sopron városához bíróküldésért is,
mint 1589-ben, amikor a kaboldi tisztartó kért a tanácstól
„két tudós embert — törvényre”, s 1599-ben Nagyszombat
városa egy lefogott, de ellenszegülő ember elleni ügynek
„részrehajlatlan elintézésére” — ugyancsak két tanácsost.

3.

Sopron városa önálló bíraskodási kiváltságára nem csupán
büszke volt, de azt mindenkivel szemben igyekezett meg is
védeni. Elsősorban a vármegye ellen. A nemesi alispánok,
szolgabírák nem akarták elismerni, hogy a megyében nincs
korlátlan bírói és közigazgatási hatalmuk. A város panaszaira
számtalanszor, így 1350-ben és 1371-ben I. Lajos, 1385-ben
Erzsébet királynő, 1512-ben II. Ulászló volt kénytelen fellépni
a város kiváltságait semmibevevő megyei tisztviselők ellen. De
védenie kellett jogait a városnak a német császár ellen is. A
Sopront egy ideig zálogjogon hatalmában tartó császár nem-
csak adószedési, hanem bíraskodási jogát is gyakorolni akarta

a város területén. Hogy ez ellen Sopron milyen taktikával védekezett, azt Nacham zsidó fiának, Muschelnek esete mutatja, aki 1456. július elején egy ágfalvi ember kamrájából különféle holmit lopott el. Elfogták, tömlöcbe vetették. Néhány nappal később III. Frigyes császár felszólította a várost, hogy a lefogott zsidógyereket adja át az éppen Sopronban tartózkodó étekgó mesterének, Reinprecht Reichenhubernek. Ám hiába ismételte meg a császár felhívását július 10-én, 16-án majd 30-án, hiába ígérte Muschel augusztus 20-án „zsidó esküvel”, hogy elfogatása miatt nem áll bosszút a városon, Sopron még szeptember 24-én sem adta ki őt a császári megbízottnak. A város következetesen, de diplomatikusan, a zsidó kiszolgáltatásának elodázásával próbálta bírói privilégiumát a császárral szemben megvédeni.

Korlátozta a város bírói hatalmát az is, hogy egyes ügyek a szentszék elé tartoztak, persze arról, hogy melyek azok, állandó vita folyt. Ellentétbe került a város 1525-ben a győri szentszékkel Pers Benedek és Mészáros Mátyás soproni polgárok miatt, akiket a szentszék maga elé idézett. A két polgár a város bátorítására nem jelent ott meg, mire a szentszék kiközösítette őket. A megijedt polgárok ekkor protekcióért fordultak Pacsa János soproni városplébánoshoz, az azonban csak a kiközösítés felfüggesztését tudta kieszközölni, Persnek és Mészárosnak nemcsak a győri, hanem amikor az ügy fellebbezés folytán az esztergomi szentszék elé került, ott is meg kellett jelennie.

1603-ban a soproni tanács azon a jogcímen vonta kétségbe az egyházi bíróság illetékességét, hogy soproni polgár a város kiváltságai értelmében nem köteles „idegen bíróság” előtt megjelenni. Az ekkor többségükben evangélikus polgárok számára a katolikus szentszék „idegen bíróság” volt. Ugyanezért tiltakozott a város 1644-ben a szentszék Fuchs Rozina, recte

János perében való beavatkozása ellen, amelyre még vissza-
térünk.

A városi bíróság hatáskörét korlátozta a középkori eredetű *ius asylii*, az egyházi menedékjog is, amelyet először Kálmán királyunk (1095—1114) szabályozott és szokásjogi úton több mint hatszáz éven át fennmaradt, 1775-ben szüntette meg Mária Terézia. A menedékjog tiltotta a bűnös üldözését és elfogását, ha az szentelt helyre menekült. A bűnös ilyen esetben nem szabadult meg végleg a büntetéstől, mert mihelyt a szentelt helyet (templom, kolostor, kápolna) elhagyta, a bíróság ismét folytatta ellene a büntető eljárást.

Sopronban négy ilyen esetről tudunk. 1458-ban Puchler Farkas soproni polgár egy aranyművessel verekedett, akit Puchler testvéreinek szolgája megsebesített. Puchler és a szolga a következmények előtt az egyik templomba (az iratok nem szólnak róla, melyikbe) menekült. A városi bíróság ekkor megtorlásul Puchler egy másik, ártatlan szolgáját vetette börtönbe. Az ügybe III. Frigyes német császár, mint a város akkori zálogos ura is beavatkozott, követelve az ártatlan szolga szabadon bocsátását. Sem ennek, sem az 1460-ban történt másik ügynek kimenetelét, amikor is Steudel Ulrik kelmefestőt adósságai miatt börtönbe zárták, ahonnan a ferences kolostorba menekült, nem ismerjük. Egy 1592. évi tanácsjegyzőkönyv szerint egy Quottember nevű fiatalember azzal sértette meg a menedékjogot, hogy ellenfelét a Freyungban (menedéken) megsebesítette. 32 rajnai forintra vagy kézlevágásra ítélték, később kegyelemből a büntetést tíz forintra mérsékeltek.

A negyedik Grabarics Ferenc helyettes harmincados esete a 18. század elején. A királyi vámtisztviselő erős felindulásában kardjával úgy megsebesítette a gyermekét szoptató felesé-

gét, hogy az sérülésébe belehalt. Grabarics tette után a jezsuiták rendházába menekült. A városbíró tiszteletben tartotta a menedékjogot, de a rendház elé őrséget állított. Az ügyet a király közbelépése oldotta meg, aki a harmincadoshelyettesnek megkegyelmezett, de száműzetésre ítélte. A város bírói székének szigorúságát a királyi kegyelem sem enyhítette, mert amikor Grabarics azt kérte, hogy a menedékhelyről házába mehessen, mielőtt a várost elhagyja, a városbíró azt felelte, a királyi leirat értelmében azonnal száműzetésbe kell mennie, a háza azonban nem a számkivetés helye: „laut grationalis er gleich in Exilium zu gehen, sein Haus aber sey kein locus Exily!” Még azt sem engedték meg neki, hogy ruhát cserélhessen. Ismételt kéréseire a tanács megfenyegette: „Ha a házába visszamegy, majd meglátja tettének következményeit!”

A soproni bírói szék illetékessége alá a város területén kívül nemcsak a nyolc hűbéres falu tartozott, hanem a középkor néhány századán át a városban tartózkodó nemesek is, akiket bűncselekményeikért éppen úgy megbüntetett a város, mint saját polgárait. Így 1378-ban Felsőpulyai János és Miklós, 1383-ban Agouthy István nemes embereket kezük lecsapására ítélte. Mindhárom kezévágott reverzálisban ígérte, hogy „igazságos megbüntetéséért nem áll bosszút a városon”. Sopron városa ilyen kötelező levelekkel próbálta — többnyire sikertelenül — az ítéletekből származó ellenségeskedéseknek elejét venni.

1421-ben Zsigmond rendelettel kivette az országos nemeseket a városi bíróság joghatósága alól. E rendelet kihatásai ellen a város is védekezett. Így a 16. század elején nemes ember házat Sopronban csak a tanács előzetes engedélyével vehetett és ezt csak akkor kapta meg, ha kötelezte magát, hogy viseli a város terheit, aláveti magát a városi bírói szék ítéletének min-

den olyan perben, amely a városban lévő ingó és ingatlan vagyónára vonatkozik, végül pedig hogy engedelmes lesz a városi tanács iránt.

A VÁROSBÍRÓ

4.

A városbíró hivatala a legnehezebbek egyike volt, viselőjétől körültekintő gondosságot, sok tapintatot és nagy emberismeretet követelt. Bár a városbírák évszázados sorában voltak jogvégzetek, sőt egy orvosdoktor is, de nem mindegyik felelt meg tisztének, a közösség számtalanszor elégedetlen volt bírójának működésével.

A középkorban nem kapott díjazást, csupán bizonyos kedvezmények illették meg: lakott háza után nem fizetett adót, nem teljesített robotot, nem állt őrséget, strázsát. Az újkorban a kedvezmények mellé pénzbeli díjazás, salárium is járt, a 18. században a fizetése évi hatszáz forint volt, ugyanannyi, mint a polgármesteré. A 16. századtól kezdve részt kapott a büntetéspénzekből. 1585-től kezdve a forintot meg nem haladó bírság fele az övé volt.

Egyesbíróként is ítélkezhetett 1546-tól kezdődően olyan ügyekben, ahol a bírság az egy forintot, majd az öt, 1666-tól kezdve a húsz forintot meg nem haladta.

A városbírák sorában az első, neve szerint ismert Pero, őt 1277-ben az az István követte, aki a II. Ottokár cseh király által elhurcolt gyermektúszok élete árán, — bár saját vére is közöttük volt, — megnyitotta a város kapuit IV. László előtt.

Schadendorfer Mátyás városbírónak elég kétes hírét őrizték meg az iratok. Az ő Hátsókapu utca 2. szám alatti házában (egykor az úgynevezett Zöld-, ma Cézár-ház) gyűlt össze 1420. március 12-én, Gergely napján Székeles Péter polgármesterrel az élén Sopron város tanácsa, hogy ítélezzék Niczky Benedek Sopron megyei nemes felett. Az elfogott nemest fővesztésre ítélték s a hóhér, ismerjük nevét, György mester, „meyster Jorge” még ugyanazon a napon, délidőben, zárt kapu mögött, a városbíró házának udvarán végre is hajtotta az ítéletet. (Akkoriban a városnak nem volt háza, a korábbi állítólag az 1311. évi tűzvészben elpusztult. Zsigmond király majd csak 1422-ben ajándékozta a városnak Wolf zsidónak a ferenciek zárdájával szemben álló házát városháza céljára, „pro domo iudiciale seu Praetoria”). Hiábavaló Niczky Benedek érdekében minden közbelépés. Hasztalan kérte testvére, János, a hozzátartozók, a tárnokmester fia, Kanizsai Miklós a város tanácsát, hogy „nobile virum Benedictum Nich pacifice abire permittere velitis. Si enim Interim facere nolletis, tunc interim decolletare non velitis”. A városi tanács kemény maradt, nem hagyta Niczky Benedeket „békében elmenni”, és a kivégzést sem halasztotta el.

A sebtében hozott, lopva végrehajtott ítéletnek súlyos következményei lettek. Niczky Benedek testvére, a hozzátartozók, a barátok s a velük együttérző Sopron megyei nemesség annyira felzúdult, hogy alig egy hónappal az ítélet után Zsigmond király kénytelen volt szigorúan megparancsolni elsősorban a Sopron megyei nemeseknek, hogy Niczky Benedek kivégzése miatt a soproni polgárokat önkényesen ne háborgassák, mert az ügyben a királyi tárnokmester fog ítélezzni. Hasonlóan szigorú intéssel szólították fel Kanizsai Istvánt is a soproni polgárok elleni hatalmaskodások abbahagyására.

Érezte Sopron is, mekkora hibát követett el, s Pozsony városától kérte eljárásának igazolását. Pozsony készségesen bizonyította is, hogy Sopron jogosan végeztette ki Niczky Benedeket, mert a közjó érdeke: „ne crimen remaneant impunita”, a bűnök ne maradjanak büntetlenek. A város Bécstől is kért bizonyoságlevelet arról, miképpen rabolták el Niczky Benedek és társai egy Komárom melletti legelőről Hansen von Gemarn bécsi polgár harmincnégy ökrét. Az iratok nem említik, de bizonyosra vehető, Niczky Benedek a soproni polgárokat is hasonlóképpen megrabolta, talán éppen Sopron városa részéről ért valamilyen sérelme megtorlásául.

A király 1422-ben a kivégzésért felelős valamennyi soproni polgárt fej- és jószágvesztésre ítélte, utóbb azonban megkegyelmezett nekik, az ítéletet nagy összegű pénzbüntetésre változtatva. A városnak háromezer aranyforintot kellett fizetnie a kivégzett családjának, ami a város tíz évi adójának felelt meg. Az ítélet azért olyan szigorú, mert a soproni tanács a közösség akarata ellenére, „contra voluntatem communitatis” ítélezett.

Schadendorferék hibáikat még azzal is tetézték, hogy a vérdíj összegét nem csupán a vétkes belvárosiakra, hanem az egész városra kivetették. Ez ellen elsősorban a szegényebb külső városiak tiltakoztak és ez is egyik oka lett annak az évtizedes soproni belvizsálynak, amelynek során Zsigmond király a belső és külső tanácsbelieket magához citálta Budára, ott egy csomó halálos ítéletet hozott ellenök, amelyeket azután szokása szerint „kegyelemből” pénzbüntetésre változtatott át. A királyi kegyelemnek jó oka volt, ezt Ernst Konrád soproni városi jegyző hamar észrevette, így tájékoztatván a soproni tanácsot a királyi udvarból: „Unser herr Künig der suecht all winkchel vmb gelt vnd wo er die leut aneinander bringen mag, das tut

er, damit er gelt schaczet”, király urunk minden zúgban pénzt keres és ahol teheti, egymás ellen játssza ki az embereket, hogy ily módon pénzt szerezzen.

5.

Egy másik „hírhedt” városbíró Pullendorfer Mihály. Az 1525 április 25-i közgyűlési jegyzőkönyv egy sor panaszt sorol fel ellene. Azzal vádolják, hogy — bár ez szigorúan tilos, — idegen bort hozott be a városba és azt a Hosszúoron (ma II. Rákóczi Ferenc utca) és Bánfalván kimérette, egy Quireindl Ramlewter nevű polgárt a tanács tudta nélkül elfogatótt s az őrszobán pénzbírságra büntetett, fenyegetéssel megtiltván neki, hogy erről bárkinek, feleségét is beleértve, szóljon. Jogtalanul megbírságotla Christan Blasweter polgárt, aztán körte és gyümölcslopásért Leonard Müllert és három fiatal legényt. Franz Behamtól pedig egyszerűen elkobzott öt csirkét. A közgyűlés úgy döntött, hogy amíg a vádak alól nem tisztázta magát, nem kerülhet be a tanácsba. Mivel 1527-ben megválasztották polgármesternek, nyilvánvaló, hogy „kimagyarázkodott”. 1528-ban újból vád van ellene: a városi kamarás közreműködése nélkül bekasszálta az egyik jobbágyfalu adóját és azzal nem számolt el. Mivel a jegyzőkönyv vonatkozó részét később áthúzták, valószínűen e vád alól is kimosakodott. 1530-ban ismét szerepel az iratokban, nem fizeti meg az évi bordézsát, ezért Paltram András városbíró és a dézsmaszedő Greb Ákos helyettes harmincados lakatossal felnyitattja Szent György utcai házának pincéjét és a legnagyobb hordójából a dézsmabort kiveszi. 1534-ben Paltram András, aki ekkor polgármester, tetten érte, amint széna közé rejtve két hordó bort próbált a városba becsempészni. Paltram a bort elkobozta és

Pullendorfer efeletti dühében a városi tanács ülésén nyilvánosan megrágalmazta. Bár később bocsánatot kért, a tanács elmarasztalta. Pullendorfer különös baleset áldozataként halt meg, hazafelé tartó kocsiján elaludt, dárdája leesett a kocsiról és oly módon akadt meg az út kövei között, hogy amikor a lovak a kocsival megiramodtak, a dárda felnyársalta.

A város más tisztviselőivel is baj lehetett ebben a korban, mert az 1525. évi közgyűlés intézkedést követelt a hivatalokban elburjánzó visszaélések ellen. Azt kívánta, hogy a városbíró egy vagy két tényleges, vagy volt tanácsúrral vizsgálja meg a panaszokat, terjessze őket a polgármester illetve a tanács elé és az intézkedjék, „mert a közösség nem akarja, hogy a szegény polgárokat csekély szabálytalanságok miatt megrövidítsék és túlzottan megbüntessék.”

1540. május 24-én tárgyalta a város tanácsa Gering Elek előző évi városbíró ügyét. Az volt a vád ellene, hogy az ő várisherghi gesztenyés kertjében (ma Lövérek) keletkezett az a tűz, amely a szomszédos városi erdőben nagy kárt okozott. Gering Elek nem tagadta, hogy a tűz az ő kertjében gyulladt ki, de azzal védekezett, hogy arról nem ő tehet, hanem a Hans nevű jobbágya, s a vele dolgozó napszámos, akik gesztenyés kertjében az avart összegyűjtötték és meggyújtották. Elismerte, hogy a jobbágy beszélt neki arról, jó volna a lombot elégetni, de ő azt válaszolta, hogy az veszélyes, a tűz átterjedhet az erdőre és akkor a keletkezett kárt majd neki kell megtérítenie. Tagadta, hogy jobbágyának utasítást adott volna az összegyűjtött avar meggyújtására.

Hans nevű jobbágya az ellenkezőjét állította: Gering Elek igenis azt parancsolta neki, vigyen ki tüzet a kertbe és ott égesse el az összegyűjtött lombot. Miközben a városból az izzó kánócot a gesztenyésbe vitte, a Pócsi kapunál figyelmeztették

is, vajon nem tudja-e, hogy a tanács szigorú rendelkezése szerint tilos tüzet vinni az erdőbe. Ő azt felelte, neki viszont megparancsolták a lomb elégetését. A gesztenyés kertben az összegyűjtött avarlevelek nehezen kaptak lángra, de a váratlanul feltámadt szél hirtelen magasra szította a tüzet, ő meg a napszámos nem tudták meggátolni, hogy a lángok az erdőre áterjedjenek.

A jobbágy még azt is állította, hogy Gering Elek a tűz estéjén feleségénél azt az üzenetet hagyta a számára, hogy amíg a tűz miatt keletkezett felháborodás el nem ült, ne mutakozzék a városban.

A közgyűlés ugyan megállapította Gering Elek felelősségét, kártérítésre is kötelezte, úgy látszik azonban hamarosan megbocsátott neki, mert csupán egy évig maradt ki a belső tanács tagjai közül.

6.

Az 1541. évi közgyűlési jegyzőkönyv egyik passzusa arról tanúskodik, hogy a tanács többi tagja sem vette túl szigorúan saját rendelkezéseit. A város tiltott erdejéből (Pannwald) csak külön engedéllyel, főleg építkezés céljára lehetett fát hozni. Legsűrűbben ezt a határozatot a város vezetői, a polgármester, a belső tanács tagjai és a plébános szegték meg, a tiltott erdőből egyre-másra hozták a fát — tüzelőnek. És persze az a városbíró sem maradt ki közülök, akinek tisztét két év múlva ismét Gering Elek töltötte be.

1588. március 11-én Pápai Imre aranyművesmester, a belső tanács tagja négy rendbeli emberöléssel vádolta meg az akkori városbíró, akit történetesen szintén Geringnek, de nem Eleknek, hanem Jánosnak hívtak. Pápai Imre feljelentése szerint

Gering János városbíró megölt egy Paulus Palsicz nevű „szegény ember”-t, akit a kismartoni kapitány megkeresése alapján „akart megfogni”, vagyis letartóztatni. Palsicz idegen lévén, nem ismerte a városbíró és lefogása ellen fegyverrel védekezett, mire a városbíró és szolgálja úgy összekaszabolta, hogy holtan maradt a helyszínen. Az egyik „korcsomaházban” pedig egy kapatos vargalegényt, aki letartóztatásakor szintén ellenállt, úgy összevert, hogy tizenötödnappra kimúlt. Egy lakatgyártó legény és Kristóf szíjgyártó hasonlóképpen a városbíró ütlegeibe haltak bele.

Steiner János polgármester előtt Gering János városbíró azal védekezett, hogy Palsiczot nem ő, hanem a szolgálja ölte meg, a vargalegény pedig pestises betegségébe halt bele. A lakatgyártó legény és Kristóf szíjgyártó halála sem az ő verésének következménye. Pápai Imre végül is úgy találta, hogy a polgármester nem intézkedett kellő eréllyel, ezért őt is megvádolta, hogy az ügyeket „süketséggel elmúlatta”, azaz elkente.

Volt Gering Jánosnak más esete is. 1591 egyik napján Lamminger György soproni beneficiatus-pap és későbbi városplébános a bormérésből kijövet egy somfalvi kőművessel együtt hazafelé tartott. A Kőkapunál (a mai Majorköz környékén) három kádárlegény gúnyolta, majd megtámadta őket. A nagyerejű pap kiütötte a legények kezéből a husángokat s az egyiket ő, kardjával, a másikat pedig a somfalvi kőműves botjával jól helybenhagyta. Gering városbíró azonban a szereplők közül egyedül a somfalvi kőművest csukatta le „verekedés kezdeményezése” címén. Hiába írt Lamminger a kőműves érdekében erélyes hangú beadványt a tanácshoz, nem tudta kiszabadítani.

Gering János kora mértékével mérve is szigorú, sőt durva embernek látszik. Nemcsak a városbírói pálcát tartotta keményen kezében, hanem nem egyszer a végrehajtás munkájába

is beleavatkozott személyesen. Pápai Imre feljelentése hosszú pereskedést indított el, amelyben kölcsönösen vádakot emeltek egymás ellen, noha mindketten evangélikusok voltak s együtt szenvedték meg Bécsben Ernő osztrák főherceg fogságát. Az ugyanis lefogatta és mindaddig fogva tartotta a kihallgatásra Bécsbe rendelt soproni tanácsbelieket, amíg azok meg nem ígérték, hogy elbocsátják a város evangélikus prédikátorait. A pereskedés rugója valószínűleg inkább személyi jellegű volt.

Lamminger esetében kétségtelenül vallási ellentét is rejlett a városbíró részrehajló intézkedése mögött. A város evangélikusai között abban az időben a katolikusok iránt ellenszenv uralkodott a tanács bécsi fogvatartása és a prédikátorok eltávolítása miatt. A katolikus Lamminger beneficiatust ezért gúnyolták és fenyegették az evangélikus kádárlegények. Lammingert mint nemes embert és papot a városbíró nem arrestálhatta, ezért került egyedül a másik katolikus, a somfalvi kőműves hűvösre. És persze ezért is „múlatta el süketiséggel” az evangélikus polgármester a kőművesért szót emelő beneficiátus kérelmét.

A VÁROSI JOG

7.

A város bírósága elsősorban a századok folyamán kialakult szokásjog alapján ítélkezett és csak amennyiben nem talált megfelelő rendelkezést abban, vette figyelembe az országos jogot. Amikor 1277-ben IV. László felszabadította a soproni polgá-

rokat a megyei ispán hatósága alól, megengedte nekik, hogy a maguk választotta bíró „a székesfehérvári polgárok és a házánkba költöztek (hospesek) joga szerint” bírászkodhatik felettük. Már ez is jelzi, hogy Sopron szokásjogára a német joggyűjtemények, elsősorban a Schwaben- és a Sachsenspiegel voltak hatással, ami érthető, a soproni polgárság bevándorolt német része túlnyomóan Ausztriából és Németországból települt a városba és ilyenkor megengedték nekik, hogy új helyükön régi szokásaik szerint élhessenek.

Ez a helyzet az évszázadok folyamán alig változott. Egy 16. századbeli feljegyzés szerint Sopron városa a tőle jogi tanácsot kérőknek azt válaszolta, hogy ítélezéseiben az országos törvényeket és az osztrák városi jogszokásokat veszi figyelembe. Ez utóbbiak alapja pedig szintén a Schwaben- és Sachsenspiegel volt.

Írásba foglalt önálló városi jogkönyv a középkorban Magyarországon csupán kettő tudott, Buda városáé, az Ofner Stadtrecht és a selmeci jog, mindkettőn azonban szintén érezhető a német hatás.

Sopron szokásjogának átfogó írásba foglalása — ha létezett is, — nem maradt fenn, csupán különféle alkalmakkor és helyeken feljegyzett részletek. Elsősorban az 1390. évtől kezdve vezetett „Stadtbuch”-okban, városkönyvekben örökítették meg számos szokásjogi szabályt, így 1391-ben az ingatlan haszonbér átvállalásának módjáról, birtokcseréknél a rokonság elővételi jogának biztosításáról, a munkáért járó bér követelhetésének határidejéről, a becstelenség miatt jószágvesztes férj vagyonából, a feleség nászajándékának biztosításáról, a feleség halála esetén a hozomány ügyében követendő eljárásról, a városbírónak járó vérdíjról, az ingatlan adásvételének szabályozásáról és a végrendelet elkészítésének módjáról szóló rendelkezés. Egy 1400 körüli intézkedés a városbíró jogait, egy

1402. évi a hozományt, egy 1403-i az ingatlanok adásvételét és a városbírónak járó vérdíjat szabályozta újból.

A 15. század második felében kezdi vezetni a Bécsből Sopronba származott városi jegyző, Ernst Konrád a „Gerichtsbuch”-okat, bírói könyveket, amelyekbe a városbírói ítéleteket is bemásolták, így ezúton is számos szokásjogi szabály megőrződött. A könyvek vezetését még a 16. század elején is szükségesnek tartják. 1528-ban a közgyűlés kötelezően kimondja, hogy minden városbíró vezessen saját bírói könyvet, „ain aigen gerichtsbuch”, ahová mindent írjon be a jövő emlékeztetére, „zu kunfftiger gedachnuss”. Az 1529. évi közgyűlésen megismétlik a rendelkezést.

A városi jegyző által vezetett Protocollum Judiciariumokban, amelyek az 1492—1666 közti évekről fennmaradtak, a közigazgatási ügyek között számos büntetőügy, nyomozás, ítékezés, polgárok, tanácsosok, tanúk eskümintája maradt fenn.

1541-ben a közgyűlés azt kívánta, hogy évente, egy alkalmas napon a város eredeti szabadságairól és azok megerősítéséről szóló írásokat olvassák fel a polgárok előtt, mert akkor majd nem lesz közöttük „Sand Thomas unglauben”, Szent Tamás hitetlensége. Egy következő évi közgyűlés azt követelte, hogy a városi bíróság a „városházán lévő pergament könyvecske szerint ítéljen”, amelybe nyilvánvalóan szintén szokásjogi szabályok lehettek feljegyezve. Nagy kár, hogy nem maradt fenn.

1619-ben a város elhatározta, hogy a vallásának szabadságára vonatkozó emlékezetes eseményeket könyvbe leírva hagyja az utódokra, „ein Libell oder Corpus pro memoria”, egy másik könyvbe pedig a városi jogszabályokat jegyezteti fel. Hiába őrizték azonban ezeket a könyveket külön e célra készített ládában, nem maradtak meg. Valószínűleg az 1676. évi nagy tűzvészben pusztultak el.

Egy 16. századi adat szerint a városnak tiszteletreméltó szo-

kása, „unser löblicher stadtbrauch”, hogy a vitás ügyeket nem engedi sokáig elhúzni, „nit lang vmbfieren lassen”, hogy a károkat és költségeket kímélje.

1559. május 9-én kelt levelében Chernel Ambrus özvegye visszakérte azt a „minemű könyvét”, „amelyből az én uram a törvényt tette volna”, s „amelyet beadott a soproni bizott uraknak, hogy tanulnának belőle”, ami arra utal, hogy a városi bíróság tagjai — akik többnyire laikusok voltak, — igyekeztek a magyar jogszabályokat megismerni.

A 15. század folyamán Sopron a tárnoki városok sorába lépett, ez azt jelentette, hogy ítéletei ellen a tárnoki székhez lehetett fellebbezni, ahol a hét szabad királyi város, Buda, Pozsony, Nagyszombat, Kassa, Eperjes, Bártfa és Pest követei, valamint a tárnokmester ítélkezett. A szék üléseit Budán tartotta, de a Mohácsot követő zavaros időkben inkább Pozsonyban ülésezett és egy ízben, 1681-ben Sopronban is. A tárnoki bíróság a II. József alatti öt éves szünetelést kivéve, 1848-ig fennállt.

Sopron és Nagyszombat között vita támadt a tárnoki széken való ülésrend miatt. A középkorban az ülés sorrendjét szigorú etikett (ma protokollnak nevezik) határozta meg, ezért nem volt közömbös Sopron számára, hogy a budai tárnoki ház melyik székén ül. A város 1528. május 4-én Báthory András tárnokmestert, Báthory István nádort, az altárnokmestert és a többi szabad királyi város ülnökét arra kérte, hogy ítéljék meg Sopron régi helyét a tárnoki széken, mert — amint tudott — Sopron az elzálogosítás és háborúk miatt nem tudott részt venni az üléseken s ezalatt Nagyszombat elfoglalta a helyét. De a régi tárnoki könyvek írásban is bizonyítják, hogy Sopron helye mindig Pozsony után és Nagyszombat előtt volt. Sajnos, nincs adatunk arról, hogy Nagyszombat felkelt-e a helyről, amelyet Sopron elől elfoglalt.

1602-ben súlyosabb problémával kellett a városnak megbirkóznia, a tárnoki jogban (Tavernick-Recht) foglalt városi kiváltságok megerősítését kellett a város küldöttjeinek Prágában, a császárnál elérni. Lackner Kristóf diplomáciai érzékére volt szükség, hogy végül is sikerült a kiváltságok biztosítása. Persze a diplomácián kívül soproni bor is kellett hozzá. Tudjuk azok nevét is, akik kapták: Unverzagt tanácsos 15 akót, Barvitius és Corraducio udvari tisztviselők hat illetve hét akót. Akkoriban ezt „Ehrenfassl”-nak hívták, nem megvesztegetésnek.

A BÍRÁSKODÁSI ELJÁRÁS

8.

Ez a vádlott elzárásával kezdődött. A városi polgár kiváltsága volt, hogy amennyiben nem bűnügyből, hanem polgári ügyből kifolyóan tartóztatták le, — nem a gonosztevők közé, hanem elkülönítetten csukták le. Már 1446-ban kimondta egy határozat: „Ob sich jemand ein Erbar gesessener man gegen der Herrn einen oder seinen Nachbar vergisst, soll nit in ersten in der Wachstuben gefangen, noch in den Thurm gelegt, sonder im Rathaws, als in ander Steten gewonheit ist, behalden werden”, tehát a polgárt polgári ügyben ne az őrszobán vagy toronyban, hanem a városházán tartásuk fogva. 1528-ban újból kimondják, hogy a nem bűnügyben lefogott polgárt a kapuknál kell őrizni, ahol a kapuőr nappal tartózkodik, a kriminális ügyekben vádlottakat azonban a börtönben. E rendelkezéseket a közgyűlések 1529-ben és 1530-ban megismétlik,

nyilván néhány polgárnak lehettek ezirányban kellemetlen tapasztalatai. Majd száz évvel később, 1620-ban ismét azt követelte a város közössége, hogy a lefogott polgárokat ne a gonosztevők közé zárják, hanem — amíg megfelelő helyiséget nem építenek, — a söröző szobába. A kedélyes helyiség a városházán volt, a város a maga főzette sört mérte ki benne időnként.

Kivételes helyzetük volt a papoknak is, a feljegyzések szerint Spillinger Farkas főesperes, soproni plébános (1570—89) létesített Sopronban osztrák mintára papi börtönt. Tudjuk, hogy Perger János nagyhöflányi plébános „ült benne”. Perger hatalmas termetű ember volt, Spillinger iszákosság és verekedés miatt ítélte öt napi elzárásra, de amikor személyesen akarta lecsukni, Perger nekiugrott, mellbe lökte és elmenekült. Útközben leütötte Würfel György kismartoni plébánost, majd hazaérve, az utcán minden elébe került hívét elverte, úgyhogy az ottani két prédikátor ijedtében a beneficiumos házba zárkozott.

Tudunk egy „gonosztevő”-nek titulált papról is, sajnos az nem derült ki róla, miféle gonosztságot követett el, csupán annyi ismeretes, hogy Kelemen győri püspök 1421. április 20-án arra kérte Lénárt soproni plébánost és Vilmos városkapitányt, hogy biztos kísérettel küldjék hozzá, valószínűleg „deficientiá”-ba, mert a győri püspök is tartott fogdát rosszalkodó papjai számára.

Létezett sötétzárka is. Egy 1747. évi tanácsjegyzőkönyv szerint a „maleficant Dörflint” a tömlöcből, „aus der Tömlicz” a fekete szobába, „in die schwarze Stube” vitték és ott vasra verték.

A börtönből, illetve „söröző szobából” a lefogott bírái elé került kihallgatásra, szükség esetén vallatásra. A bíróság a kihallgatási helyiségben, a „Verhör Stube”-ben gyűlt össze s nagyjából az egész eljárás itt folyt le.

A bíróság a városbíróból, egy-két, legfeljebb öt belső tanácsosból és a jegyzőkönyvet vezető írnokból állt. Bár az ügyvédi közreműködést megengedték, ez inkább vagyoni, mint bűnügyekben szerepelt. Városi statutum szerint az ügyvédnek soproni illetőségűnek kellett lennie. Általában a bíróság nem nézte jó szemmel az ügyvédeket és különösebben jó véleménye sem volt róluk, amit mutat az is, hogy Artner Erhardnak, akit 1571-ben minden tisztségétől megfosztottak, mert cselédleányával „házasságtörő viszonyt” folytatott, de az ügyvédeskedést megengedték neki.

Először a vádlott nevére, korára, vallására, születési helyére, családi körülményeire, saját és szülei tartózkodási helyére és foglalkozására vonatkozó adatokat foglalták jegyzőkönyvbe. A bíró első, érdemi kérdése majdnem mindig arra vonatkozott, tudja-e a vádlott, miért került a bíróság elé.

A tanúkat ugyanilyen részletességgel hallgatták ki, majd valomásukra megeskették, (ein cörperliches Eyd ablegen). Kiskorúakat, sőt gyermekeket is kihallgattak, gyakran elrendelték a vádlottnak a tanúval való szembesítését, valamint szakértők (leginkább orvosok, felcserek és szülésznők) meghallgatását.

9.

Ha az egyszerű vallatás nem vezetett eredményre, s a vádlott nem vallotta be bűnét, következett a kínvallatás, ami sok igazságtalanságnak volt előidézője annak ellenére, hogy a régi Acta Criminaliák tanúsága szerint a bíróság csak hosszabb megfontolás, a vádlott többszöri, először jóakarató, majd nyomatékos megintése után alkalmazta akkor, ha a bizonyítékok és tanúvallomások ellenére is tagadott.

A kínvallatás neve: strenge Frag, peinliche Frag vagy egy-

szertűen csak Frag. A középkorban Urgichtnek is nevezték, az ilyen vallomás jegyzőjét pedig Urgichtsschreibernek. A kínvallatással kicsikart vallomás strenges, peinliches Bekenntniss, a kínzás nélkül, szabadon tett vallomásé freies, gütliches Bekenntniss. A kínvallatást a bíróság jelenlétében a hóhér (Hacher, Henker, Scharfrichter, Freymann) végezte pribékjeivel a kínzókamrában (Tortur-Zimmer, Fragzimmer, Reck-Cammer.)

A kínvallatás fokozatai: 1) a kínzóeszközök megmutatása a vádlottnak, 2) az ujj-, illetve hüvelykszorító, 3) a kötelezés, madzagolás, 4) tűzfogó vas vagy csipesz használata, 5) a vaske rékkel való kínzás, 6) a spanyol csizma, 7) a tűzzel való égetés és tüzes fogóval való tépés, 8) kínzás a lóalakú padon.

Sopron vármegyében a kínzás második foka a zsinegezés volt, a kezek és ujjak zsineggel való összekötözése és megszorítása, a harmadik pedig a csigáztatás, a testnek csigaemelővel és súlyokkal való nyújtása.

A kínzás következő fokozatát mindig csupán akkor alkalmazták, ha a vádlott nem vallott. Olyan vádlott ellen, aki a kőpadon sem tett beismerő vallomást, halálos ítéletet nem lehetett kimondani. Az egyes fokozatokat hét-nyolc perctől fél óra időtartamra alkalmazták. Kínzás közben a bíró a bűnösségre döntő jelentőségű kérdéseket tett fel a vádlottnak s a feleleteket az Urgichtsschreiber jegyezte fel. A középkorban sokszor megtörtént, hogy kínzó vallatásra máshonnan kértek kölcsön jegyzőt, később szinte állandó gyakorlattá lett, hogy a városi nótárius foglalta írásba a kőpadon tett vallomást is.

A kínzás következő fokozatát csak napok, esetleg egy-két hét múlva alkalmazták. A kőpadon tett beismerő vallomást néhány nap múlva ismét felolvasták a vádlottnak, de csak ritkán fordult elő, hogy az azt visszavonta. 1753-ban Johanna Krisztina Jenz bűnügyében felvett jegyzőkönyvben található a vád-

lottnak már a kínzás előtt tett az a kijelentése, hogy amennyiben a kínzás alatt beismerné bűnét, „az nem lesz igaz”. Jenz Krisztina Johannát egy ismeretlen helyen távollévő császári istálló-mester feleségét gyermekgyilkossággal vádolták. Azt rótták fel bűnéül, hogy egy kádárlegénytől törvénytelenül született gyermekének köldökzsinórját nem kötötte el, és ezért a magzat elvérzett. Tanúként kihallgatott cselédleánya és a szülésznő vallomásából nem derült ki Johanna Krisztina emberölési szándéka, azt a nő még a hüvelykszorító alkalmazásakor sem vallotta be. Egy időközben érkezett császári leirat megtiltotta a nő további kínzását. A városi bíróság Jenz Johanna Krisztinát csupán pénzbüntetésre ítélte és a város területéről örökre kitiltotta.

A kínzásos vallatás első dokumentuma egy 1525. évből származó feljegyzésben található, amikor a városi kamarás egy talentom dénárt fizet ki a hóhérnak, „das er dye lutherischen puecher verprennd hat und den Jörgen gefragt” vagyis hogy a lutherista könyveket elégette és hogy megkérdezte, azaz kínpadon megvallatta a György nevű vádlottat. 1525. októberében a hóhér, Hansen mester — aki egyébként Bécsből csak „vendégszerepelni” jött Sopronba, — két kivégzésért, egy személy kiséprűzéséért, öt más személy kínzó vallatásáért tíz font dénár „Besoldung”-ot, fizetést kapott.

10.

Egy Pöschl Márk nevű gonosztévőt kétszer is megkínoztak Sopronban. Először 1528. december 21-én, Szent Tamás napján tette rá a hüvelykszorítót a hóhér. Akkor lopásokat vallott be és azt, hogy a parasztok réten hagyott szénáját „eladta” hiszékeny vevőknek. A szénaeladás jó boltnak bizonyult, mert

többször is megismételte. Eközben néha őt is becsapták, mert a vevő csak ígérte, de nem fizette meg a kialakult árat. Többemagával Schützner Pál soproni polgár gesztenyésében összesen vagy két mérő (körülbelül százhusz liter) gesztenyét szedegetett össze, ahogy vallotta: „bey tag vnd nacht”, éjjel és nappal. Kínjában azt a szándékát is elárulta, hogy le akarta azt löni, akinek elfogatását köszönhette. Megjavulása reményében nem ítélték el, de Sopronból örökre kitiltották azzal, ha visszatér, bitóra kerül, majd a hóhér kiseprűzte a városból.

A javulás reménye nem teljesedett be. Pöschl Márk valóság-gal maga dugta nyakát a hurokba, amikor 1531. júniusában bemerészkedett Sopronba. Majdnem azonnal elfogták és június 16-án, Szent Vid napján másodszer is kőpadra vonták. Nagyon megijedhetett, mert valamilyen kétségbeesett elképzelés alapján végzetesen terhelő dolgokat vallott apjáról. Azt állította, hogy apja farkast tud küldeni s ily módon már jó egy-néhány szomszédjának állatait megrontotta. A boszorkányság miatt kivégzett Bernát pásztor és Pöschl Márk apja egymásnak is küldözgettek farkast, amelynek nyakába olykor borral telt hordócskát akasztottak. Néha pénzt adtak a farkasnak, hogy hozzon nekik bort a faluból. Pöschl Márk állítása szerint apja minden varázslást eltanult Bernát pászortól.

Pöschl Márk önmagáról csak lopásokat és kisebb-nagyobb betöréseket ismert be. Pénzt, disznóhúst, favágó fejszét, sajtot vitt el a házba beosonva, szekrényt, fiókot felfeszítve, a gazda-asszony távollétét kilesve. Egy pásztoember mezőn hagyott ekéjéből kilopta a vasat és eladta. Elcsórt egy öreg kabátot és nem tudva mit kezdeni vele, anyjának ajándékozta. Legértékesebb zsákmánya egy lő- és kováspuska volt. Mindent pénzzé tett, a pénzen élelmet vett és a maradékot elkockázta.

Akadtak társai is, két csavargó, apa és fia. Most már tekintélyesebb a zsákmány. Mönichhofban egyszerre négy ökröt,

Karleibenben három barna, Hochbergben két fehér lovat kötnek el s vásárokon, alkalmi vevőknek adják el őket, a kapott pénzen megosztóznak, de Pöschl Márkban állandóan él a gyanú, hogy az osztózásnál becsapják. Társai szemfülesek, a kocsmákban kiszemelik azt, akinél pénz van, követik és kirabolják. Így egy lovasembert a Weispriach-birtokon, (Fraknó környékén) akinél egy zacskó pénz a zsákmányuk. Neki csak két font dénár jut belőle és megint úgy érzi, hogy becsapták.

A következő napon ismét a hüvelykszorítót teszik rá Pöschl Márkra és ő a „török támadás utáni időkben” elkövetett tetteiről vall. Ez az 1529-es év, a török sereg ekkor támadta meg Sopront és környékét. A törökök a város belső, fallal körülkerített részében nem tudtak kárt tenni, de a környéket felégették. Ezekben a zavaros időkben Pöschlék is bátorságra kaptak, az egyik városkörnyéki szőlőben egy lovasembert raboltak ki, nemcsak pénzét, lovát is elvették, de életét meghagyták. Nem így azét a „szép, fiatal asszony”-ét, akivel Lackenbach (Lakompak) környékén találkoztak. Megtámadták s egyik társa, mert az asszony hangosan segítségért kiáltozott, elvágta a torját, Pöschl Márk fejszéjével hátba vágta, másik társa pedig késsel teljesen lemetszette a nő fejét. Pénzét, holmiját, ruháját elvették, a holttestét az út szélén vajt gödörbe temették. „A sírt meg tudnám mutatni”, vallja Pöschl már a jegyzőkönyv utolsó mondatában. Utána már csupán egyetlen szó áll, külön sorban: „Finita”. A kínzás bevégeztetett.

Néhány nap múlva, június 19-én felolvasták előtte a kínzás közben felvett jegyzőkönyvet. Mindent elismert, amit kínzás alatt vallott. Négy hét múlva, július 23-án ismét elébe tárták vallomását. Most is elismerte minden kényszer nélkül „mindazokat az artikulusokat, amelyek reá vonatkoznak”, — az apjáról szólókat azonban tagadta. A városbíró, — Paltram András, már hallottuk a nevét a Pullendorfer ügyével kapcsolatban, —

a megtagadott részt megjelölte és odaírta melléje: „sub linea non legatur”, a vonal alatti nem olvasandó.

Nincs nyoma, hogy Pöschl Márk apját is kihallgatták, vagy elítélték, de annak sem, hogy Pöschl Márkot vallomása megtagadott része miatt újból kínpadra küldték volna. Miért vallott a szerencsétlen olyan végzetes valótlanságokat apjáról? Talán abból a kétségbeesett feltételezésből, ha el tudja hitetni, hogy apja varázsló és boszorkány, aki bárkinek ártani képes, nem bántják őt sem. Lehet, hogy Paltram városbíró átlátott rajta és ezért iktatta ki a jegyzőkönyvből az idősebb Pöschl boszorkányságára vonatkozó passzusokat, pedig ha újból kínpadra vonatja, bizonyosan „bebizonyíthatta” volna őket. Pöschl Márk sorsa enélkül is meg volt pecsételve, akasztófára ítélték. „Isten irgalmazzon szegény lelkének”, írta szokás szerint a Blutschreyber a jegyzőkönyv végére.

1528. december 21.-én Pöschl Márk első elfogatásakor egy másik legényt is elkaptak, az aspangi Kristófot. Két ökör ellopását kínzás nélkül beismerte, de az volt a gyanú, hogy más is terheli lelkét, ezért tették reá a hüvelykszorítót. A legény azonban kínjai közepette is kitartott vallomása mellett, a két ökröt — mondta — szegénységében és elkeseredésében lopta el, más bünt életében nem követett el. Mikor a hüvelykszorító még jobban összeszorult, bevallotta azt, hogy bosszúból fel akarta gyújtani annak a horvát parasztnak a házát, aki feljelentette. Kristófot is kitiltották a városból, a hóhér Pöschl Márkkal együtt söprúzta ki Sopronból, ahová az aspangi Kristóf — szerencséjére — soha többé nem tette be lábát.

Kétszáz évvel később, 1731-ben egy Schmid János nevű, a csehországi Kozenből származó péklegény állta a kínok kínját, de nem tört meg. Schmid Jánost és Mózes Salamon nevű társát — utóbbinak sikerült még a kihallgatások folyamán a börtönből megszöknie, — lopással és betörési kísérlettel vádolták. A bűntársak eredetileg hárman voltak, amikor 1731. május elsején reggel öt óra tájban bekopogtattak Paur János György szabómester Hátsókapú melletti lakására. A harmadik, egy Salamon Askenos nevű zsidó, hamarosan elhagyta a várost és az eljárás további részében nem szerepelt.

A szabómester kiborította az asztalra a három ember előtt pénzeszacskóját és velük közösen kereste össze a garasokat, amelyeket forintra szándékoztak átváltani. Látogatói távozása után a szabómester rádöbbsent, hogy pénzből körülbelül hetvenhárom forint hiányzik. Teljesen érthetetlen, hogy másnap Schmid János egyedül ellátogatott Paur lakására s egy barhentből való mellényt rendelt, amit a szabómester még aznap estére el is készített, s Schmid kifizetve azt el is vitte, — de közben az előző napi pénzlopásról egyetlen szó sem esett közöttük.

Még különösebb, hogy az ezt követő napon reggel, nyolc óra tájban, amikor Paur Jánosné egyedül volt otthon és zárt ajtó mögött takarított, kopogtatásra és dörömbölésre figyelt fel. Állítása szerint megijedt, nem mert ajtót nyitni. Egy másik, szintén a folyosóra nyíló ajtó résén kikémlelve látta, hogy az a két ember, aki pénzváltáskor meglopta őket, (s akik közül az egyik előző nap mellényt csináltatott!) feszítővassal áll az ajtó előtt, nyilván betörésre készülnek abban a hiszemben, hogy senki sincs otthon. Az asszony az ablakhoz rohant és segítségért kiáltozott, mire a két ember elfutott, de az utcai járőrök mindkettejüket elfogták.

Kihallgatásukkor tagadták a lopást is és a rablási kísérletet is. A városbíró nyolc tanút hallgatott ki eskü alatt, majd szembesítette őket a vádlottakkal, utóbbiak azonban következetesen kitartottak tagadásuk mellett. Mivel időközben az egyik vádlott, Mózes Salamon megszökött, a tanács úgy döntött, hogy a másik vádlottat tortúrának veti alá.

1731. augusztus 30-án tette a hóhér a hüvelykszorítót Schmid János kezére. A vádlott fájdalomában kiabált, jajgatott, segítségül hívta az összes szenteket, átkozódott azt kívánva, hogy vére szálljon azokra és azok gyermekeire, akik miatt ártatlanul szenved, — de semmit sem ismert be. Félóra elteltével levették róla a köteleket és a hüvelykszorítót. Ismét megkérdezték, de ezúttal is tagadott. Gondolkodási időt adtak neki.

Másnap, augusztus 31-én, minthogy arra a kérdésre, akar-e önként vallani, megint tagadó választ adott, a hóhér a lábára tette a spanyolcsizmát. A vádlott mint előző napon, jajgatott, kiabált, átkozódott és — tagadott annak ellenére, hogy a kínzás fél óránál is tovább tartott és a hóhér a csizmát csaknem teljesen összeszorította. Amikor a szerszámot levették a lábáról, Schmid János elvesztette eszméletét. Két orvost és egy patikust hívtak el hozzá, ezek egyértelműen úgy nyilatkoztak, hogy Schmid nem szimulál, epilepsziás beteg. Ekkor a tanács is úgy döntött: „további kínzásos kérdezéssel nem terhelhető”.

Schmid Jánosnak meg kellett ígérnie, hogy sem fogságáért, sem megkínzásáért nem áll bosszút a városon, utána szabadon bocsátották. A hóhér kordén vitte ki a város határába, a cenki hídhöz, mert a kínzás következtében nem tudott járni.

Az eljárásban sok a különös, érthetetlen részlet. Schmid János ártatlanságára utal, hogy a pénzváltást követő napon megint el mert menni Paurékhoz s ott mellényt rendelt magának. Furcsa, hogy Paur szó nélkül el is készítette a mellényt, majd

hagyta, hogy Schmid azt el is vigye. Nem vonta felelősségre, el sem fogatta, noha a Hátsókapú őrsége alig néhány lépésnyire volt lakásától. Teljesen érthetetlen, hogy Schmid, ha tényleg részese volt a pénztolvajlásnak, a város számtalan szabója közül másnap miért éppen Paurhoz ment mellényt csináltatni.

Az eskü alatt valló tanúk, akik szembesítéskor olyan állhata-
tosak és határozottak voltak, voltaképpen nem bizonyították
Schmid bűnösségét, csupán azt, hogy menekülés közben fog-
ták el őt és társát. A pénzlopásnak és betörési kísérletnek csak
a kárvallott Paur és felesége voltak tanúi. Paurné azt vallotta,
hogy a betörési kísérlet reggel nyolc óra körül történt egy la-
kókkal teli házban, amikor odakint az utcán is emberek jártak-
keltek s az ajtó feltörésével járó zajt sokan meghallhatták. El-
gondolkoztató, hogy a betörési kísérletet egyedül Paurné látta,
férje nem volt otthon, az ott lakó két diák is csak az tanúsította,
hogy Schmid és Mózes Salamon a házból menekültek. Schmid
Jánosról az epilepsziát csak megkínzása után állapították
meg, amikor ájultan összeesett. Viszont Paurné már az első
kihallgatásakor úgy azonosította Schmidet: „az, aki a hinfal-
lende Krankheitben szenved”, azaz epilepsziás. Honnan tudta
ezt Paurné már a kihallgatások kezdetén és miért nincs róla
tudomása a városbírónak? A Gerichtsdienner (börtönszolga)
vallomása szerint Schmid Jánosra a rángógörcs huszonnégy
óra alatt négy-öt, sőt az egyik napon hét ízben is rájött, tehát
súlyosan beteg. Elkecserevé mondatta Schmiddel, amikor
kínpadra feszítették: „Ha bármit elkövettem volna, önként
bevallanám, hiszen a mostani életem nem élet!” Csak miután
kiállotta a másodfok embertelen kínjait, döntött úgy a tanács,
hogy betegsége miatt nem lehet folytatni a kínzást. Megkezd-
ni lehetett? Állítólag ellopott (és ezt is csupán a két kárvallott
állította és ők sem azt, hogy Schmid vette el a pénzt) hetvenhá-
rom forintért, egy ijedt asszony beképzeléséért egy súlyosan

beteg embert, aki a legnagyobb kínok között sem ismerte be bűnösségét, örökre nyomorékká tett a középkori vallatási mód. Mennyire igaza volt II. Józsefnek, amikor bezáratta a kínzókamrákat!

HÓHÉR, BITÓ, PELLENGÉR

12.

Az évszázadok során Sopronnak rengeteg gondja-baja volt a hóhérrel. Sopronban ez a mesterség nem volt örökletes, ezért már a 15. század folyamán számtalanszor máshonnan kellett kölcsönkérni, mert éppen szükség esetén nem volt kéznél.

Az első feljegyzéseket a hóhérrel 1409-ből találjuk, hatvan dénárt kapott egy nagymartoni ember felakasztásáért. 1410-ben ugyancsak hatvan dénár a „tiszteletdíja”, mert egy János nevű bűnöst segített át kötelével a túlvilágra. 1419-ben Sopron városa nagy szükségében kénytelen volt „hóhért fogni”, György mestert (foglalkozását nem ismerjük, de feltehetően mészáros volt) emberölés miatt ki kellene végezni, de a város megkegyelmez neki, ennek fejében azonban el kellett vállalnia, hogy élete végéig ellátja Sopronban a hóhéri teendőket. Nevezetes időszakban működött György mester, az ő pallosa alatt gurult el Niczky Benedek és Juding Miklós belső tanácsos házasságtörő feleségének, Amberg Katrinak feje.

1432-ben kevés dolga lehetett a hóhérnak, mert a tanács vele és Vencel nevű legényével fát vágatott a tanácsterem fűtésére, 48 dénár fizetségért. 1439-ben hatvan dénárt fizettek a hóhérnak, amiért egy Payerlein nevű embert kiséprűzött a városból,

viszont 1460-ban csupán negyven dénárt egy kiséprűzésért, igaz, hogy ezt nem a hóhérnak, hanem maister Casparnak, a „stadtdiener”-nek, a városszolgának fizették, amiből kitűnik, hogy Sopron városa bakószükében még a városszolgát is befogta hóhérokodásra.

Hóhérhiánnyal nem csupán Sopron bajlódott. 1437-ben a kőszegiek, 1457-ben a bécsújhelyiek, 1527-ben a kismartoniak kértek kölcsön Soprontól bakót. Létezik egy versben írt adoma, amely szerint a rusztiak is szerették volna megkapni a soproni hóhért, de a városi tanács megtagadta kérésük teljesítését, mert — mint írták —, „hóhérukra nekik és gyermekeiknek is szükségük van”. 1465. májusában viszont Sopron városa kérte kölcsön a pozsonyi bakót, János mestert, akinek tevékenységéért hat font dénárt fizetett ki. A kölcsönkért mestert azonban nem küldhették vissza idejében, mert a pozsonyiak sürgetőztek: „der statzüchtiger der noch bisher nit is widerkommen”.

Öngyilkost, ha felakasztotta magát, bevett szokás szerint csak a hóhér vághatta le a kötélről. 1614. január 27-én egy harkai ember kötötte fel magát és a szegény harkaiak nagy gondban voltak, mert a soproni hóhért nem hívhatták. Harkát, (ma Magyarfalvának nevezik) amely Sopron úrbéres birtoka volt, Eszterházi herceg fegyveresen elfoglalta. A harkaiak tehát volt földesurukhoz nem fordulhattak, az újnak pedig nem volt hóhérja. A „függőben lévő” ügy végül is úgy oldódott meg, hogy a soproni hóhér vágta le — „maszek” munkában.

1707-ben a Sopronban állomásozó császári katonaság elfogott egy pásztor, akit kémgyanúsnak találhatott, mert meg akarta kínoztatni. E célból a városhoz fordult, amely úgy döntött, hogy átengedi a katonaságnak a „civil” ítéletvégrehajtót összes szerszámával s ha kínzásra ténylegesen sor kerül, a

Rekh-Cammert, a kinzókamrát is. Ugyancsak átengedték Dobner Nándor helyettes városbíró és Poch János György tanácsost, akik mint kiküldött ülnökök működtek a katonai parancsnok és auditorok mellett.

A hóhér körüli kellemetlenségek igen változatosak. 1492. júliusában Sopron városának kis híján saját hóhérját kellett kivégeztetnie. A kötelező levél nem írja meg, mi volt Schreiner János hóhér „wolverschülte Sach”-ja, bűne, amiért fogságba vetették s amiért „on leib und leben hietten straffen mögen”, kegyes urak, (a Nyomorgók Céhe tagjai) látva nyomorúságát, kegyelmet kértek számára, amit a tanács megadott. Reverzáli-sába azonban beleírták, ha ismét bűnbe esne, könyörtelenül kivégzik. Nincs nyoma annak, hogy „visszaesett” volna.

1495-ben Schöttel Mihály városi kamarás elszámolt arról a hatvan dénárrol, amelyet a polgármester „két munkát keresve vándorló” facér hóhérlegénynek élelmezésre adott. Ugyan-ebben az évben meghalt a város hóhérja, János mester. Honnan tudhatta volna a szegény polgármester, amikor továbbben-gedte a munkanélküli hóhérlegényeket, hogy a város hóhéra olyan hamar beadja a kulcsot?

1514-ben sok dolga volt a hóhérnak, egyszerre négy asszonyt ítéltek máglyára, továbbá Peutlert, és legényét kötél-re. Az elégetést és akasztásokat előkelő szakember, a bécsi hóhér végezte, tizenhét font 32 dénárt kapott érte „átalányban”, külön öt solidus dénárba került a kötélzet, melyet az akasztá-soknál és a máglyánál használtak.

1523. szeptember 12-én egy magyar embert törtek kerékbe „gonosz cselekedeteiért”, a hóhér, Mihály mester öt font dénár „tiszteletdíjat” kapott, a jegyzőkönyvet vezető „Urgichtschreiber” négyet, a kerék maga hatvan dénárba került.

1671-ben Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc kivégzéséhez a bécsűjhelyiek Sopronból kértek hóhért. Az ügyetlen soproni

bakó, — Mohr Károlynak hívták, — annyira megkínózta az elítélteket, hogy a felháborodott nézők majdhogy őt ölték meg.

1712-ben is panasz volt a hóhérra, Veit Schultheisre, mert egy fővételre ítelt embert, Geyer Tóbiást olyan rosszul végzett ki, hogy az városszerte felháborodást keltett. A tanács szintén megállapította, alkalmatlan munkája ellátására. Schultheis korával és törődöttségével védekezett. Tizenkét éve, panaszolta, áll a város szolgálatában és a zavaros kuruc időkben (in den krutzen Trubel) rengeteg elhullott állatot kellett összeszednie, elföldelnie s igen elgyöngült, ezért nem tudta munkáját kifogástalanul ellátni. A tanács úgy döntött, hogy egyelőre nem bocsátja el az idős embert, de ha karddal való kivégzésre kerülne sor, neki kell megfelelő embert állítania maga helyett. Még ugyanebben az évben, — Schultheis nyilván meghalt, — Johann Baptist Hambergert alkalmazzák hóhérként.

13.

1735-ben panasz van őellene is, ez egy jegyzőkönyvből derül ki, amelyben Kramer György városbíró arról hallgatja ki, hogy Jenz Johanna Krisztina kínzó vallatásánál miért nem működött a hüvelykszorító. (Az asszonyt azzal vádolták, hogy szándékosan elvérezette újszülöttjét.)

Hamberger azzal védekezett, hogy ugyanazt a szerszámot használta, amelyet más delikvenseknél. A hüvelykszorítót valószínűleg a rozsdá tette használhatatlanná. Az első applikációnál még úgy látta, hogy a szorítócsavar húz, de másodsorra észrevette, hiába srófolja össze, a szerszám nem szorít, ezért a harmadik feltevésnél teljes erejével ő maga nyomta össze a szorító szárait, de azok akkor sem tartottak. A városbíró kérdé-

sére, miért nem jelentette ezt azonnal, Hamberger bevallotta, hogy nem volt hozzá bátorsága és hibásnak is érezte magát, mert a kínzás megkezdése előtt nem győződött meg a szerszám használhatóságáról. A városbíró további kérdéseiből kitűnt, hogy a hóhér ellen az a gyanú is felmerült, hogy netán összejárt a vádlottal, illetve a hüvelykszorító elrontására valaki felbérelte. Hamberger ezt határozottan tagadta. A városbíró azt is gyanúsítta, hogy Hamberger elmulasztotta a vádlott szokásos figyelmeztetését. Hamberger visszafordította a vádat, mondván: azért felejtette el a figyelmeztetést, mert arra senki sem adta meg neki a „szokásos” jelet. (Ami a bíróság vezetőjének dolga lett volna.)

Az ügynek nem lett folytatása, a hóhér nem került kínpadra, az ügyet kivették a városi bíróság kezéből. Az időközben érkezett uralkodói leirat megtiltotta Jenz Johanna Krisztina további megkínzását. Az uralkodó valószínűleg azért avatkozott az ügybe, mert a nő férje császári alkalmazott volt.

A hóhér munkáját tisztátalannak, „unehrlich”-nek tekintették ugyanúgy, mint a mészárosokét, akik szintén vérrel dolgoztak. Némely városban a hóhérral való érintkezést is megtiltották, hóhérok csak egymás családjából házasodhattak. Sopronban a mészárosoknak külön kápolnájuk volt, a Mária Magdolna kápolna, a Szent Mihály templom mellett s a hóhér is csak ide járhatott. Ezt a kápolnát 1704-ben a kuruc támadás hírére földdel töltötték meg, ágyúkat húztak fel reá s a kuruc idők elmúltával valószínűleg ezért is bontották le. Más templomokban a mészáros és hóhér csak utolsóként járulhatott az oltár elé, a szentségekhez.

A hóhér 1615-ben a városi tégláégetőnél (a mai Táncsics utca környékén) kapott lakást, de amikor onnan a városba akart költözni, a polgárság tiltakozott ellene. Ugyanígy kifogásolta a lakosság azt is, hogy az egyik hóhérsegéd mészárosi teendő-

ket látott el az egyik kocsmárosnál. A legényt a tiltakozás miatt el kellett bocsátani „másodállásából”.

A hóhér végezte el a tisztátalan munkákat. Már 1524-ben írásos nyoma található annak, hogy kutyát földelt el. A hullott állatok eltakarítása fejében övé azok bőre. 1680-tól utca-tisztogatásért negyedévenként 12 forintot fizet a tanács a hóhérnak. 1711-ben a tanács nyomatékosan meghagyja Veit Schultheisnek, hogy a szerteszét heverő állati tetemeket mielőbb földelje el.

II. József 1779-ben eltiltotta a kínzásokat. A kínzások megszüntetésére a neves emberbarátnak, Joseph von Sonnenfelsnek 1775-ben Nürnbergben kiadott munkája adta az első impulzust. Persze II. József is korának gyermeke. Amikor hatalma megvédéséről volt szó, tisztviselői kezét nem fogták le humanista megfontolások. A császári hatalom ellen lázadó Horát és Kloskát 1785-ben, hat évvel a kínpad megszüntetése után embertelen kegyetlenséggel végezték ki: élve, karukat és lábukat négyszer feldarabolták, még élő törzsüket felhasították és beleiket kiszakították. A lázadó falvakból hat-hat, összesen kétezer parasztot és pásztort tereltek össze, nekik elrettentésül végig kellett nézniök a kivégzéseket.

Ugyancsak a kínpad megszüntetése után, 1786-ban a bécsi Rosauban lévő Rabenstein nevű vesztőhelyen kerékbetörtek, ezt megelőzően tüzes fogókkal megcsípkedtek egy Zahlheim nevű tisztviselőt, aki a vele együttélő asszonyt ölte meg, hogy 1800 forintját elrabolhassa. Ez volt az utolsó kerékbetörés a monarchia területén.

A kínzások megszüntetésével, de főleg a halálbüntetés alkalmazásának szűkítésével egyre kevesebb dolga lett a hóhérnak, jóformán csak a sintér munkáját látta el. Századunkra a sintért hivatalosan gyepmesternek keresztelték át, telepét kivitték a Pozsonyi útra s főfoglalkozása a dögtemetésen kívül az volt,

hogy drótkarikás szerszámával összefogdosta a kóbor kutyákat. Az autók elszaporodásával a teherhordó állatok is megritkultak s a sintérnek még kevesebb lett a munkája, úgyhogy legutoljára a sintér gyepmester teendőit másodállásban egy városi altiszt látta el. Schekulin Jánosnak hívták, ő volt az utolsó soproni sintér, főállásban a levéltárban teljesített szolgálatot.

14.

Az első soproni pellengér a belvárosban, a városháza előtt állt. Csányi János írja krónikájában, hogy 1683-ban Thököly megbízottja, Barkóczi gróf a „Platzl”-on, az újonnan felállított pellengér mellett akasztatott fel egy keszthelyi huszárt, mert az két felszerszámozott lóval meg akart szökni. A huszár egy napon és éjszakán át lógott a kötélen.

A pellengér ezután az Előkapu előtti térségre, majd a Mária szobor felállítását után a Hátsó kapu elé került, onnan 1777-ben a Kurucdombra vitték.

Az akasztófa a Bécsi dombon, a vízgyűjtő tájékán, a mai Hubertusz vendéglő környékén állott s a helyet akkor Gerichtnek, Hochgerichtnek, Gerichtshügelnek, Vesztőhelynek nevezték. Egy 1595. évi tanácsi utasítás megparancsolta a molnároknak, hogy a vesztőhelyen igen sürgősen, adott határidőre állítsák fel a gerendákat, amint ez régen, „Gering városbíró idejében (1540 táján) is történt.” Az akasztófa felállítása a régi hagyományok szerint a molnárok kötelessége volt, de az „átkozott fát” kézzel nem foghatták meg. Michel Zakariás krónikája szerint a bitót már 1837-ben eltávolították a Bécsi dombról, de a katonai hatóságok még azután is akasztattak ott. Katonákat egyébként a Pócsi kapu előtt is végeztek ki, mint 1704-ben azt a szerencsétlen perflugát (szökevényt), aki menekülése közben

a Pócsi kapu elé érkezve azt tudakolta, Kereszturon van-e. A kapuőrség kérdéseire elmondta, hogy Sopronból a Bécsi kapun át szökött meg, ott szolgált a Pálffy-féle regimentben. Az őrség persze rögtön lefogta és másnap a Pócsi kapu előtti egyik fára akasztották fel, írja Csányi János.

Egy 1729. évi leírásból tudjuk, hogy a pellengér és vesztőhely kijavítása bizonyos ceremóniák kíséretében történt. A tanács kitűzte a javítás időpontját és a jelzett napon, a reggeli órában (hora matutina) összegyűltek a felhívott mesterségek emberei, úgymint kőművesek, kőfaragók, ácsok, asztalosok, lakatosok és kovácsok legényei, inasai a város majorjában (a mai Majorközben). A kijelölt mesterségek közül hiányzott a molnároké, mert a 18. századra ez a régebben ácsokkal közös két mesterség különvált. A majorban dobos, sípos, és tizenkét városi gárdista, élén egy örvezetővel, várta őket. Mindnyájan ünnepélyesen, „illendő rendben” kivonultak a vesztőhelyre, ahol annak megbízott gondnoka, Zeitler Vencel várta őket. Ő a város tanácsa nevében „felszabadította” a vesztőhelyet. Erre azért volt szükség, mert a vesztőhelyre, illetve pellengérré a hivatalos személyeken és az elítélteken kívül más nem léphetett. Ő is tette meg az első kapavágást, majd a mesteremberek „rendelkezésére bocsátotta a munkahelyet”. Azok a munkát elvégezve ismét a zene hangjaival (bei klingendes Spiel) bejöttek a városba a megjavítandó pellengérhez. Itt is várta őket a tanács egy megbízottja, Tébor Mátyás kovácsmester, aki ugyanazt a ceremóniát végezte el. A munka befejezése után ismét zeneszóval vonultak a városi majorba.

A kivégzéseknek is megvolt a rendjük. A halálos ítélet végrehajtását annak nyilvános kihirdetése előzte meg. Első ízben a börtönben, illetve bírói eljárás színhelyén, másodszor — ha erre mód volt — a tett helyén, harmadszor pedig közvetlenül a kivégzés előtt olvasták fel az elítélt előtt. A halálra ítéltet a

kivégzést megelőző napokban közszemlére tették (wurde aufgesetzt) a városháza egyik nagyobb börtönhelyiségében, ahol a város lakossága illendően megborzongva szemügyre vehette. A vesztőhelyre a hóhérlegények és városi gárdisták kíséretében szekéren vitték.

A középkorban az elítéltnak utolsó vigaszt mindig a Szent Mihály templom Sarlós Boldogasszony oltárának javadalmas papja nyújtotta, ő is kísérte a vesztőhelyre. Ezt az oltárt a Nyomorgók Társulata, az Elendzech, a Franternitas Exulorum nevű vallásos társulat tartotta fenn, amelyet később a Foglyok, illetve Urak Céhének is neveztek. Ennek a társulatnak volt a feladata a börtönben sínylődők segítése, a halálra ítélték vigasztalása, vesztőhelyre kísérésük, eltemetésük és lelki üdvösségükért mise mondása. E társulat tagjai léptek közbe akkor is, ha a halálra ítélnél enyhítő körülmények merültek fel. Hogy nem egy esetben sikerült kegyelmet kieszközölni, azt a számtalan reverzális-level bizonyítja, amit a kegyelemben részesülteknek ki kellett állítani. Ez a társulat a város egyik leggazdagabb vallásos egyesülése volt, a Rózsa utcában háza és borpincéje, 144 font (egy font 64 négyzetözl) szőlője, négy hold szántója és négy kaszálásnyi rétje után az évi jövedelme meghaladta az ezer forintot. Amikor a reformáció korában jóformán az egész város (és vezetősége) evangélikus hiten volt, a társulat amolyan asztaltársasággá lett, amely jövedelmének javarészét lakomákra, ivászatokra költötte.

A 17. században az ellenreformáció eredményeként ismét hatalomra kaptak a városban a katolikusok, s ekkor meggyűrültek a társulat lakomái, felesleges kiadásai s a hatalmas vagyon végül is beleolvadt a Sopronban létesült káptalan anyagi fedezetére összevont vagyontömegbe. Az a régi szokás, hogy a halálraítéltet vallásától függetlenül mindig katolikus pap kí-

sérte a vesztőhelyre, fennmaradt, a 18. század elején II. Mátyás rendeletben is szentesítette.

A halálos ítélet kimondása után a város tanácsa rendszerint felhívást intézett a lakossághoz, hogy a kivégzés alatt tartózkodjék a rendzavarástól és a hóhért munkájában ne akadályozza. A felhívást, amelyben komor hangú intelem is volt, hogy mindenki vegyen példát az elítélt szomorú sorsáról, gyakran ki is nyomtatták és a városban osztogatták. Ez volt az úgynevezett „Ausruf Zettel”.

A Nyomorgók Céhe a kivégzettet általában a hóhérral földeltette el, a temetőn kívül, mert a kor felfogása szerint gonosztevő földi porhüvelyé szentelt földben nem nyugodhatott. A 18. század vége felé, amikor a Nyomorgók Céhe megszűnt, munkáját a koldusbíró vette át. Az evangélikus temetőben a kivégzetteket a többi sírtól elkülönítve, a temető kocsiszíne mellett (körülbelül a mai Sztk. épület helyén) földelték el.

Sopronban a kivégzés formái: akasztás, fővétel, elégetés, felnégyelés és keréketörés. Néha nem elégedtek meg az elítélt halálával, hanem a holttestet elégették, vagy kerékbe fűzték, felnégyelték stb. Súlyosabb esetekben a kivégzés előtt még meg is kínozták az elítéltet (például tüzes fogókkal csípdes-ték), volt eset, amikor az ítélet azt is kimondta, hogy a keréketörést a hóhér az elítélt lábánál kezdje el.

ÚTONÁLLÁS

15.

Az útonállás inkább középkori bűnözési forma. Rabló a fallal körülkerített városban nehezen férhetett zsákmányhoz s ha igen, nem sokra ment vele, a kapuknál, falakon mindentféle őrség, az emberek nagyobbára ismerték egymást, nehéz volt elmenekülnie. Rablási lehetőség csak az utakon kínálkozott, amelyeken árukat szállítottak. De az úton nagyon sokan álltak s mind részt akartak a szállítmányból. Ott várt a király embere a harmincadért, aztán a hidak, révek, átjárók tulajdonosai, meg azok, akiknek privilégiumként a király valamilyen vámjövédelmet ajándékozott. Ilyen jogcímen állt az úton nemcsak a győri püspök, zirci apát, esztergomi érsek, hanem Sopron város embere is. Sopront ugyanis IV. Béla részeltette a fertői vám felében várfalai, tornyai építésére, javítására. Az adományt azonban hiába erősítette meg IV. László, III. Endre, I. Károly, hiába parancsolta szigorú szóval I. Lajos Olivér országbírónak, hogy adja vissza a soproniaknak a fertői vám felét, tíz évvel később ő maga ajándékozta oda az egészet — bizonyosan feledékenységből — a zágrábi püspöknek. Alig hogy ezt az „eladományozást” kivédték a soproniak, máris a nádori gyűlésen kellett hadakozniok Csornai Lőrinc fia, István zágrábi püspök és János mester ellen, mert ezek Hegykő, Hidegség, Homok és Boz községek egész fertői vámját maguknak tartották meg, holott a fele Sopronnak járt volna. Kanizsai Imre, a megye egyik hatalmassága viszont azt állította, hogy a fertői vám Kapuvár tartozéka, következésképpen az egész az övé. Éveken át húzódott a vita, hiába erősítette meg I. Mátyás a soproniak jogát, 1524-ben a Sopronban üléselő vegyesbizott-

ság előtt a városnak újfent harcolnia kellett érte, mert a kánizsaiak a félvámot még mindig jogellenesen bitorolták. Az útonállók között az útonállók törvénye érvényesült.

Megkönnyítette az útonállást Sopron határszéli helyzete is, különösen, amikor Ausztriával ellenségessé vált a viszony. 1250-ben Frigyes osztrák herceg és cimborái, Habsach, Preussel Henrik, Wernhard „híres osztrák és stájer urak, bajvívó vitézek” közönséges rablók módjára végigdúlták a nyugati határvidéket. Nem csodálható, hogy IV. Béla még ugyanazon év nyarán fizetségül végigpusztította Ausztria keleti határát, főleg Maria Zellt és Mödlinget. 1289-ben Albert osztrák herceg tört be Magyarországra. Ostrom alá fogta Nagymartont, Majádot, Sopront, Nyéket és Kőszeget. A nemzetközi útonállás során elfogott magyar foglyokat osztrák városok határában látványosságként felakasztatta.

A háborúskodások feldúlták a mindennapi életet, a soproni polgárok elszegényesedésükről panaszkodtak, mert nem járhattak ki a városból portékáikkal kereskedni, még egyik faluból a másikba sem lehetett menni.

1390. június elején Walich, Trachter és Perndorfer nevű osztrák nemes urak negyven cimborájukkal berontottak Magyarországra, Feketeváros és Sérc között megtámadták a petronelli vásárról hazafelé tartó soproni kereskedőket, erőszakkal elrabolva tőlük áruikat. Persze ez nem számított útonállásnak, hanem haditettnek, amely után a nemes osztrák urak zsákmánnyukkal diadalmasan hazalovagoltak.

1410-ben az Asszonyfalvi Osl fiak, Gergely és László olyan kegyetlenül megpusztították Sopron város birtokait, hogy annak láttán nemcsak a város jobbágysai, hanem Gara Miklós nádor locsmándi és szakonyi zsellérei, jobbágysai is hanyatt-homlok elmenekültek. Nádori birtokról lévén szó, Zsigmond király szigorúan meghagyta az Osl fiúknak, hogy a kárt térít-

sék meg, neki pedig jelentsék, miért is tették. Nyilván hogy olyan jónevű megyei nemesemberekről fel sem merülhetett annak a gyanúja, hogy egészen közönséges útonállást követtek el.

1435. szeptember 9-én Härb Ulrik soproni polgármester és Körmendi András kereskedő százkilencvenhat marháját hajtotta el éjjel, égő tűz világánál, Szikra falu mellett Fraknói Pál gróf, „auf stiller wayd zw Sigendorf bey nacht bey prynunder feur”. Természetesen jogtalanul, de csak a magyar törvények szerint. Az osztrákok szerint Fraknói gróf törvényesen járt el, hiszen maga az osztrák császár engedélyezte az akciót. A soproni Alt nevű péket egy osztrák jóbarátja előre figyelmeztette: vigyázzanak a soproniak, mert Fraknói Pál a császártól titkos felhatalmazást kapott, hogy magyar területről minden marhát és lovat elhajthasson a gróf a megbízást még aznap végre akarja hajtani. A figyelmeztetés elkésve érkezett Sopronba, a császárral engedélyezett útonállás már előbb lezajlott. Útonállás volt? Talán ne használjunk ilyen diszkrimináló kifejezést, mert lám, Schadendorfer Tamás soproni városbíró a nevére merte nevezni és amikor Fraknói Pál ezt megtudva, felháborodva elégtételt követelt, az útonállás vádját ő nem engedheti magán száradni, „mer da solhen wortt auf mich stenn sullen”.

Az ügy előzménye, hogy a fraknói várúr egy évvel korábban figyelmeztette Sopron városát, fuvarosai a rendes, megszokott úton szállítsák az árukat, hogy ő rajtuk a vámot megvehesse. De nem így történt, a soproniak még az idegeneknek is segítettek a vámhely elkerülésénél. Fraknói Pál ezért retorzióként kijelentette, hogy a jövőben nemcsak az idegeneket, hanem a soproniakat is feltartóztatja. Nyilván Härbék százkilencven soproni ökre sem tudta merre van a fraknói vám... Öt évvel később Pál gróf özvegye, Pottendorfi Anna figyelmeztette újfent a soproni tanácsot, hogy jobbágyai ne használjanak „szokatlan utakat”, mert akkor más urak jobbágyai, de főleg a né-

methoni kereskedők is azon járnak s elkerülik az ő vámját. Jól tudja, — mondta az özvegy, — hogy a soproniak nem kötelesek vámot fizetni, de ha nem járnak a szokott utakon, lefogatja őket is!

Nem tekintette magát útonállónak Gércei Fülöp sem. Neki 1450. november 19-én, az Erzsébet napi vásáron összejött sokadalomban kilenc lovát kötötték el, 13 magyar aranyforintját pedig ellopták. Kárpótlást követelt Sopron városától, amelyet ha nem kap meg, hát majd maga szerzi meg! Meg is szerezte, ezt abból tudjuk, hogy néhány héttel később Sopron városa erélyes hangú levélben tiltakozott Gérceinél úrbéres falujának, Balfnak kifosztásáért, hiszen — írta a város — Gérceit nem a soproniak rabolták ki, viszont Balf megpusztításáért elégtételt és kártérítést követel. Amennyiben nem kap, folytatás: mint fent...

Sopron határszéli helyzetét még kényesebbé tette az, hogy Erzsébet királyné 1441-ben elzálogosította IV. Frigyes német királynak. A két ország között gyakori az ellenségeskedés és ilyenkor Sopron helyzete szinte kilátástalan. A soproni tanács, hogy a város helyzetét némileg biztosítsa, fegyverszünetet kötött szomszédaival. Ilyen megegyezés jött létre a rohonci, szalónaki, borostyánkői, kapuvári, lékai, kőszegi, szombathelyi kapitányokkal, illetve várnagyokkal. A fegyvernnyugvás ideje néha több hónap, olykor csak néhány hét volt. Ez idő alatt tilos az ellenségeskedés, főképpen pedig a zsákmányolás. Előfordult, hogy a lejárt fegyverszünetet meghosszabbították, a szombathelyiekkel például három ízben is.

Ámde a fegyverszünet sem jelent zavartalan békét Sopron számára. 1450. július 14-én IV. Frigyes német király, mint zálogos úr megparancsolta a soproni tanácsnak, hogy azokat az útonállókat, akik a Sopron körüli utakon rabolnak, fogassa el, „zu hannd nemen lasset” és további intézkedésig tartsa fogva

őket. Hozzátette még fenyegetően a királyi parancs: „das mai-
nen wir ernstleicht”, vagyis a király ezt komolyan gondolja.
Sopron Frigyes zálogában volt, nem húzhatott ujjat vele, enge-
delmeskednie kellett. De amikor nyomozni kezdett az útonál-
lók után, akik „die leut auf den strassen vmb Ödemburg be-
rawben”, kiderült, hogy azok Thanner János és Haunperger
György hohenaui lakosok, tehát a német király alattvalói, akik
mélységesen felháborodtak azon, hogy a soproni tanács őket
és az övéiket üldözi. Nekik Sopron városával az égvilágon sem-
mi bajuk — mondták, — s hogy ők útonállók lennének, azt
egyenesen kikérik maguknak! Ők Sopron alatt kizárólag azért
a kárért és veszteségért vettek kárpótlást, amit Hunyadi János
okozott nekik...

Persze van ellenkező előjelű példa is. Rozgonyi János erdélyi
vajda IV. Frigyes német királyhoz írt levelében azt állította,
hogy bár az ő szigeti és ikervári emberei ártatlanok Balf község
kirablásában, nincs ellenére, ha vizsgálatot tartanak. Ameny-
nyiben kiderül, hogy mégis az ő familiárisai hibásak, teljes
kárpótlást ad, de — meg kell vizsgálni a Sopron alatt mindun-
talan megismétlődő rablások dolgát is, mert nehéz elhinni,
hogy abban Sopron városát ne terhelné felelősség!

Hasonló gyanút nyilvánítanak az osztrákok is. 1452-ben Fi-
scherai Gindersich Ebenfurtból azzal fenyegeti meg a soproni
tanácsot, ha nagybátyját és annak több szolgáját, „kiket a béke
ideje alatt hitszegő módon elfogtak”, nem engedik szabadon,
minden keze ügyébe kerülő sopronit megcsonkít.

A helyzet akkor bonyolódik igazában, amikor 1457-ben Ba-
zini Zsigmond gróf és még vagy hetven osztrák nemes „ellen-
séges viszonyba lép” az időközben III. Frigyes német-római
császárrá koronázott IV. Frigyes német királlyal. A császár
bécsújhelyi kormánytanácsa figyelmezteti ugyan a zálogában
lévő Sopront a veszélyre, de persze segítséget nem tud adni.

A magára hagyott Sopron pedig mit tehet? Békét kér és fegyverszünetet köt Bazini gróffal és társaival, hiszen ha nem tenné, a fellázadt nemesek Sopron környékén is rendeznének néhány útonállást, illetve illedelmesen szólva: „zsákmányolást”. A békét a jó urak, — ez természetes, — nem adják ingyen, Sopron busásan megfizet érte. A „békedíj” nagyságáról mindkét fél szemérmesen hallgat, azt még a pénzt bekasszáló Grafeneck Ulrik máig is meglévő nyugtája sem árulja el.

16.

A 15. század e sötét korszakának még sötétebb fejezete Macskakő várának története. Az erősség alig negyedszázados létezése során valóságos rablófészek és a környék átka lett. 1442 táján Rákos falu felett és a Fertő tó közelében Ebersdorfi Zsigmond kezdte építeni. A macskakői várúr csakhamar ellentétbe került Sopron városával, mert a soproni dézsmát ő is, meg a Rákost birtokló győri püspök is magának követelte. Hiába döntött III. Frigyes a győri püspök javára, bár az évek folyamán a macskakői várurak változtak, egyben változatlanok: — a dézsmát mindegyik magának követelte.

A várurak abban is megegyeztek, hogy mindegyik erősítette a várat. Egykorú leltár szerint a várban mázsaszámra tárolt a puszkapor, szurok, ólom, vas, volt négy ágyúja, negyven puszkája, több száz ágyúgolyója — abban a korban elképesztő mennyiségű tüzefegyver, ami valósággal bevehetetlen erőddé tette.

Fegyveresei tehát vígan dacolhattak még az országos hatalommal is. A macskakőiek ki is használták helyzetüket, sorozatosan támadtak és raboltak meg mindenkit, aki csak a közeliükbe került, hiszen zsákmányukkal biztonságban vonulhat-

tak vissza várukba. Hiába kérték a kapuvári várnagyok Sopron városát, fogjon össze velük a macskakői rablók ellen, a városnak nem volt számottévő fegyverese, csak annyit tehetett, hogy — persze eredménytelenül — panasszal fordult III. Frigyeshez és V. Lászlóhoz. Sopron ugyanis akkor még mindig III. Frigyes zálogában volt, Macskakő azonban V. László, tehát a magyar király fennhatósága alá tartozott. A helyzet akkor rosszbodott igazán, amikor 1455 nyarán a vár Weitraher Konrád birtokába került. Ez a Weitraher 1454-ben végigrabolta a Kanizsai család megyebeli falvait, elhajtott állatokat, felgyújtott házakat és foglyul ejtett jobbágyokat. Aztán cseh és osztrák zsoldosokkal szövetkezve megtámadta és kirabolta Sárvárt. Ilyen „priusszal” lett Macska ura. Első összetűzése Sopron városával természetesen a dézsma miatt történt, amelynek a fizetését a város ismét megtagadta. Mivel Sopron álláspontját a király megerősítette, Weitraher látszólag belenyugodott a döntésbe, de csak addig, amíg 1458-ban III. Frigyes és I. Mátyás között ki nem robbant az ellenségeskedés. Weitrahernek ekkor szabad tere nyílt a zavarosban való halászásra. Olyan kíméletlen, véres kegyetlenséggel rabolta végig az osztrákok által zálogjogon bírt magyar területeket, köztük Sopron környékét is, hogy az már III. Frigyesnek is sok volt, 1463. március 4-én megparancsolta Grafeneck Ulrik soproni főispánnak (ugyanaz a Grafeneck Ulrik, aki később majd I. Mátyás szolgálatában III. Frigyes ellen támad) „daselbst für den kaczenstain ziehest vnd fleizz habest zv vnsern hannden ze bringen, damit wir die bernelten vnser lannd vnd leut auch annder auslennder solhs teglich schaden vertragen beleibet”, vonuljon Macskakő ellen, azt adja kezére, hogy megszűnjenek ott a naponkénti károkozások.

III. Frigyesnek könnyű volt kiadni a parancsot, Grafenecknek azonban nehéz teljesíteni. Nem is foglalta el a várat, a vár-

beliek keményen védekeztek és kirohanásaikkal érzékeny károkat okoztak az ostromlónak. Segítségükre jött a politikai fordulat is: I. Mátyás és III. Frigyes békét kötött, Sopron felszabadult az osztrák zálog alól, megszűnt a császár által kinevezett Grafeneck Ulrik főispánsága és vele Macskakő elfoglalására vonatkozó megbízása is.

Weitraher és Macskakő sorsát végül is a huszita cseh zsoldosokkal való szövetkezés pecsételte meg. A macskakői várúr 1463 őszén lépett kapcsolatba Smikauszky Henrik huszita vezérrel és ennek következményeként 1464. májusában fegyveresek érkeztek Macskakőre, akikről a soproniak aggodalommal jelentették az új főispánnak, Asszonyfalvi Osl Lászlónak, hogy azok „bohemi, qui fratres dicuntur”, csehek, akiket testvéreknek mondanak: husziták.

I. Mátyás, aki erélyesen fellépett a husziták ellen, a vitézségéről országszerte ismert Török Ambrust nevezte ki soproni kapitánynak azzal a titkos megbízással, hogy pusztítsa el Macskakő várát.

Az alkalmat erre a Kanizsai grófok és Weitraher Konrád vitás ügye kínálta, amelynek megoldására Bazini és Szentgyörgyi János gróf elnöklete alatt bizottság ült össze Sopronban. A városban tárgyaló bizottság előtt Weitraher Konrád is megjelent Török Ambrus városkapitány menlevelével és a vitás ügyet sikerült is megoldani. Ám amikor a legközelebbi alkalommal Weitraher és alvezére a huszita Wulczko Vaclay díszes kísérettel megint belovagolt a soproni Előkapun, Török Ambrus mindkettőjüket elfogatta, mondván, hogy a menlevele csak a bizottság előtti megjelenésre szólt. A macskakői „testvérek” között ez nagy felháborodást keltett, Török Ambrust és Sopron városát hitszegéssel vádolták. A soproniak azonban csak vállukat vonogatták, mondván, nekik semmi közük az ügyhöz, az egyezséget nem ők kötötték, a menlevelet nem ők ír-

ták, városkapitányuknak pedig a király parancsol, nem ők, Weitraherék érdekében hát mit sem tehetnek. Azt persze nem mondták, ha tehetnének, sem tennének.

A további fejleményekről III. Frigyes udvari krónikása, Beheim Mihály ad hírt, „Wie Kaczenstain zerbrochen wart” című poémájában elmondja, hogy Török Ambrus az elfogott Weitraher Konrádot csak akkor hajlandó szabadon engedni, ha lefizet kétezer osztrák forintot, ígéretet tesz macskakői várának lerombolására és garázdálkodásainak beszüntetésére. Az alvezér, Wulczko Vaclav váltságdíját szintén kétezer aranyforintban szabta meg azzal, hogy sem Ausztriában, sem Magyarországon többé nem mutatkozhat. Wulczko Vaclav kiszabadulása után rögtön fenyegető levelet írt Sopron városának, kemény bosszúállást ígérve, ha Weitraherrel és a többi elfogott macskakőivel rosszul bánnak.

Nincs adat arról, hogy Weitraher mikor szabadult fogságából, kiszabadult-e egyáltalán vagy kivégezték-e, csak az bizonyos, hogy Macskakő várát lerombolták. Joachim Jakab soproni polgármester 1464. évi számadása szerint: „Item 1 tal.den. denn mawrern zw vertrinken dass see den tuerren habent niderprochen zw Kaczenstuen”, egy font dénár borralalót adott a kőműveseknek, hogy Macskakő vártornyait lerombolták. Nagy öröm lehetett, ha a polgármester a munkadíjon felül még negyven pint borral (körülbelül 56 liter) is megjutalmazta a munkásokat!

Az öröm azonban nem tartott sokáig, a Wulczko ígérte bosszú hamar bekövetkezett. 1465. szeptember 7-én az ausztriai Waltersdorf várából Luczkai Tannfeld Hinko cseh vezér zsoldosaival megrohanta Sopront, külvárosait kirabolta, felgyújtotta, majd egy csomó foglyul ejtett soproni polgárral vilámgyorsan ismét eltűnt. A soproni tanács panaszlevelet írt a császárnak, hiszen a zsoldosok Ausztriából támadtak a városra. A császár sajnálkozott, több azután nem is történt.

Pedig Sopron kára óriási volt. A vagyonadó 1459. évi alapja a 39.000 font dénárról a cseh pusztítások következtében 13.400 dénárra, egyharmadára csökkent. Az elszegényedett városnak ugyan csekély vigaszt jelentett, hogy Mátyás király a husziták elleni küzdelemben tanúsított viselkedése elismerésképpen a „*cerea rubea sigillare*”, a vörös viasszal való pecsételés jogát adományozta.

17.

Sopron sorozatosan megjárta szomszédaival. A 16. század elején Lándzsér várával gyűlt meg a baja. A vár Sopron vármegye nyugati szélén, a tatárjárást követően épült a környéket uraló, majd hétszáz méter magas sziklacsúcson, szinte bevehetetlen erősség. Sopron városának a vár úrnőjével, Weispriach Ulrik özvegyével voltaképpen nem volt ellentéte, rajta kívül álló okokból különbözött vele össze.

1511. évben II. Ulászló tudomására jutott, hogy a lándzséri várban a királyi család ellenségei gyűlnek össze és tanácskoznak, ezért felszólította Weispriachnét, adja át a várat, hiszen azt csak zálogjogon bírja. Az özvegy ezt megtagadta s a király úgy döntött, hogy fegyverrel veszi vissza tőle.

Sopron kétségbeesetten tiltakozott, amikor hírt vett arról, hogy Trenka György soproni városkapitány a király parancsára Lándzsér megtámadására készül. II. Ulászló hozzájárult ahhoz, hogy Sopron semleges maradjon, a fegyveres összetűzés-től távol tartsa magát. Így értelmű utasítást küldött egyidejűen Trenka városkapitánynak is. A soproniak pedig, hogy semlegességüket minél félreérthetlenebbül bizonyítsák, be sem engedték Trenkát a városba, sőt tiszteletdíját sem fizették ki.

A király külön leiratban volt kénytelen a várost kapitánya iránti tiszteletre, mérsékletre, főleg pedig fizetésre inteni.

Weispriach Ulrik erélyes özvegyének egyéni jogfelfogása volt. Nyers hangú levélben közölte a soproni tanácssal, hogy a királynak a vár átadására vonatkozó parancsát törvénytelennek tekinti és jogai védelmére minden eszközt igénybe fog venni. Hogy ezen mit értett, az hamarosan kiderült. Hasztalan kérte Sopron a kardos özvegyet, engedje szabadon a lándzséri fegyveresei által elfogott Konrád nevű soproni halászt és szolgáját s adja vissza a tőlük elvett dolgokat, hiába emelt panaszt az ausztriai kormányzótanácsnál, az özvegy nem engedelmeskedett. Tehette, mint kettős birtokosnak Magyarországon és Ausztriában egyaránt voltak jószágai. Mivel pedig Lándzsér magyar területen fekszik, — érvelt az özvegy, — nem vehetett figyelembe osztrák utasításokat. Magyar területen viszont úgy védekezik Trenka soproni városkapitány ellen, ahogy jónak látja, magyarán: az osztrákok ebbe ne üssék bele az orrukat.

A király végre elszánta magát, hogy a számtalan fenyegetés után meg is támadja Lándzsért. Az ostromló sereg kapitányává Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf országbíróvá nevezte ki, egyidejűleg a soproni tanácsnak is megparancsolva, hogy „csapataival csatlakozzék az országbíróhoz”. A parancs nagy konsternációt keltett Sopronban, hiszen ez a város semlegességének megszűntét jelentette. Pedig előrelátható volt, hogy a király csak addig tűri a város semlegességét, amíg az özvegyvel fegyveres összetűzésre nem kerül sor.

A városi tanács ugyan még próbálkozott egy, az özvegyhez írt békítő levéllel, Gertrúd asszony válaszában fenyegető hangjából azonban megértette: összetűzés esetén az özvegytől kíméletre nem számíthat, ezért II. Ulászlóhoz fordult segítségért. A király megnyugtatta a várost, hogy megvédi az özvegy ellen, ezért fegyvereseiket mielőbb küldjék az országbíró keze

alá. A király néhány nap múlva megsürgette rendelkezésének teljesítését, amiből a soproniak már megsejtették a szomorú valóságot: II. Ulászlónak voltaképpen nincs számottévő serege, a soproniak fegyvereseivel akarja a várost megvédeni.

A helyzet azonban még ennél is rosszabbra fordult. A horvát bánok gondatlansága miatt a törökök váratlanul elfoglalták Zrebernik várát, ami a királyi udvarban nagy ijedelmet keltett. II. Ulászló megparancsolta a városnak, hogy az országbíró keze alá küldendő csapatait irányítsa egyenesen Valkó megyébe, az elfoglalt vár visszavételére. Nyilvánvaló, ha a soproniak engedelmessé válnak a királyi parancsnak, a város teljesen védtelen marad. Nem lehet csodálni, hogy nem küldték csapataikat Valkó megyébe, amit egyébként mások sem tettek meg, ellenben azonnal békét kötöttek Weispriachnéval, aki írásban ígérte meg, hogy azt 1513. február 2-ig meg is tartja.

A békére a városnak nagy szüksége volt, mert a lándzsériak rajtaütéseikkel, útonállásaikkal, rablásaikkal töménytelen kárt okoztak. A király is méltányolta ezt, a lándzséri lázadók „grasatores infideles ex castro Landseer” okozta veszteségek kárpótlásául a várost négyévig minden rendkívüli adó fizetése alól mentesítette.

A béke Gertrúd asszonnyal nem volt zavartalan, kisebb-nagyobb rabolgatások, útonállongások a fegyvernyugvás alatt is megestek. A soproniak szemrehányásainak kevés fogantatja volt. Ő a városkapitányukkal harcol és ha nekik kárt okozott, hát „őszintén sajnálja” írta a harcias özvegy. Különben is — úgy tudja — városkapitányuk ígérte, hogy a város kárát kétszeresen megtéríti. Kényszerítsék rá, hogy ígéretét be is váltsa, amint ő is igyekszik saját érdekeit megvédeni. Tagadhatatlan, az özvegynek volt humora.

A következő években a király és Lándzsér vára közti hadiállapot változatlan maradt, szomorúan jelképezve a királyi hata-

lom erőtlenségét. 1515-ben sikertelenül kísérelték meg az ügyet bírói eljárás útján megoldani. Weispriachné és a soproniak viszonya sem volt jobb. Az ideig óráig tartó fegyverszüneteket hol az özvegy emberei, hol a soproni városkapitány fegyveresei szegték meg, de a levét mindig Sopron városa itta meg.

1517-ben Sopron tudomására jutott, hogy az özvegy ismét fegyverkezik, az a szándéka, hogy megtámadja Sopront. A város segítséget sehonnan sem remélhetett, az előző évek állandó hadakozásai miatt eladósodott, a védekezéshez, fegyveresek fogadásához szükséges pénzt nem tudta előteremteni, ezért a győri püspök hozzájárulását kérte, hogy a soproni papságot is megadóztathassa. De ez sem segített, Gertrúd asszony zsákmányrészelletéssel jól tartott zsoldosai továbbra is gátlástalanul támadták és rabolták a város környékét, úrbéres falvait és polgárait. Trenka György városkapitány bele is bukott a lándzsáriak elleni sikertelenségébe, 1518-ban II. Lajos király felmentette tiszte alól.

1523-ban Sopron városa a Weispriachné okozta károkat tizenkétezer aranyforintra taksálta és a királytól kárpótlásul a Weispriach birtokokhoz tartozó Kertes és Cinfalva községek adományozását kérte. A lándzsári özvegy sem maradt el a város mögött kárigényével, ő az időközben elhunyt Trenka György örököseitől követelt a neki okozott károk fejében húszezer aranyforintot. Ezt a „kárszámlát” nyújtotta be az 1524. évben Sopronban összeült vegyesbizottságnál is, mire Sopron is felelt meg a kárigényét tizenötezer forintra. Persze sohasem kapta meg.

Tizenötezer aranyforint óriási összeg. Hogy miből adódott, az Magas Ferenc önként tett vallomásából tűnik ki, amelyben részletesen felsorolja, hogy a lándzséri várúrnő szolgálatában milyen károkat okozott Sopron városának.

Magas Ferenc soproni születésű, apja Magas Imre kereskedő, aki 1469-ben lett soproni polgár, 1473-ban már a belső tanács tagja, 1497-ben városbíró. Vagyonos ember, a Fötéren háza (ma Fabricius háznak nevezik későbbi tulajdonosáról), a Fövényveremben majorja, szőlői vannak. 1500 őszén végrendelkezett, vagyonát Ferenc fia és Rozina leánya között osztotta meg azzal, hogy özvegye újabb férjhezmenetelig a főtéri házat lakhatja. Ferenc a ház felén kívül egy Kreutz dűlőbeli szőlőt örökölt, nem sokat az apa nagy vagyonához képest. A hagyatékot Kronberger Ákos kereskedő, Ferenc mostohaanyjának bátyja kezelte mint gyám és fizette belőle majd egy évtizeden át a két gyermek tartásának költségeit. Amikor Kronberger Ákos a gyermekek nagykorúságának elértekor, 1510-ben a tanács előtt elszámolt, 18 talentom 9 dénár a túlkiadása, amelynek megtérítését nem kérte.

Noha az elszámolást a város tanácsa átvizsgálta és jegyzőkönyvileg jóváhagyta, Magas Ferenc azt soha helyesnek el nem ismerte. Nem látta be azt sem, hogy az időközben elhunyt gyámjának, Kronberger Ákosnak hagyatékához Sopron város joga szerint neki nincs jussa. Először gyámja özvegyét perelte a város bírósága előtt, de mivel ott igényének nem adtak helyet, egy osztrák bíróság előtt most már Sopron városa ellen indított pert, az állítva, hogy a város jogos örökrészét nem adta ki.

A pereket Magas Ferenc már nem Sopronból folytatta. 1515-ben elhagyta szülővárosát és az engesztelhetetlen ellen-

ség, Weispriach Ulrik özvegyének zsoldjába szegődött. Az özvegy látva, hogy Magas Ferenc hasonló cipőben jár, mint ő, s neki sem sikerül igényét bírói úton érvényesíteni, azt tanácsolta neki, hogy kövesse példáját, vegye fel ő is fegyverrel a harcot Sopron ellen. Ő, lándzséri várnagya, Ruprecht Reiter és fegyveresei támogatni fogják.

Évekkel később Magas Ferencet Bécs város bírósága elé állítják, ahol vallomást tesz. Nemes ember, ha tagad, sem lehetne megkínozni, de a bécsieknek eszük ágában sincs ilyesmi, nekik Magas Ferenc mit sem vétett, meghallgatják, jegyzőkönyvbe foglalják, amit mond és — szabadon engedik. Magas Ferenc sem úgy vall, mint valami bűnbánó bűnös, hanem inkább dicsekvő zsoldos módjára.

Elsorolja, hogy Harkánynál Hofmayr Lénárt soproni posztóstól négy lovat, hatszáz forint árú posztóval megrakott kocsit zsákmányolt, amikor pedig Harkát megtámadták, az ott talált valamennyi állatot elhajtották Lándzsérra. Már nem emlékszik reá, hány darab volt, húsznál többen vettek részt a támadásban, neki és szolgájának tíz ökör és egy csődör jutott. Balszerencséjére az úton hazafelé Jersek Derniko és emberei orvul megtámadták és a zsákmányt tőle is elragadták. Magas Ferenc megvámolta Kramer Pál és Paur László soproni polgárokat, de csupán lovaikat vette el. Keresztúr közelében Hofmayr Jánostól azonban nemcsak lovát, hanem pénzét, „ain golden müncz”-öt is elrabolta. Ágfalváról körülbelül kétszáz marhát hajtottak Lándzsérra. Ő a ráeső részt a várkonyhára adta. Állandóan kutatták Jersek Dernikót, hogy megfizessenek neki az „útonállásért”. Úgy hírlett, Ruszton van, de nem érték ott, ezért visszafele jövet Kelénpatákat, Sopron hűbéres faluját támadták meg. Mindent, amit találtak, elvittek.

Magas Ferenc ezután majd egy évre eltávozott Lándzsérról, nem szól azonban arról, merre járt és mit csinált. A lándzséri-

ak persze nélküle is folytatták a hadakozást a soproniakkal. Visszatérte után már elsőre nagy zsákmányhoz jutott. Pullendorfer Mihályt kapták el, akinek kocsiján hatszáz forint értékű árut találtak. Még aznap kezükbe került Kramer Pál háromszázötven, majd Lezelter Miklós kétszázötven forint értékű áruval megrakott kocsija is.

Lehet, hogy Magas Ferenc megsajnálta a két sopronit. Kramer Pált már egyszer megrabolta, egy lovát vette el, a mézesbábos Lezelter iránt pedig talán gyermekkori torkoskodások emléke enyhíthette meg. Segíteni próbált rajtuk. El nem engedhette őket társai miatt, azok az ő gyermekkori emlékei miatt bizonyosan nem mondanak le zsákmányrészükről. Kramer Pált, akit — szökésétől tartva egy fához kötöttek, — megpróbálta rábeszélni, hogy váltsa meg magát. A portyát vezető Weispriach János, Gertrúd asszony fia harminc rajnai forintra sarcolta meg Kramer áruját, de a kereskedő túl magasnak találta az összeget és nem fogadta el. Hasonlóképpen sikertelen volt Lezelter kiszabadításának kísérlete is, a mézesbábos hallani sem akart megváltásról s váltig hangoztatta, vegyék el tőle, amit akarnak, ő önként semmit oda nem ad. Ezek után a három kocsit rakományával Lándzséra vitték és ott megosztották. Magas Ferenc utolsó útonállása az volt, hogy a soproni Fleischhacker Lászlótól egy lovat és pán célt vett el s mivel Fleischhacker ellenállt, puskájával átlőtte karját.

A soproni tanács jócskán kiegészítette Magas Ferenc vallo mását. A soproniak szerint lándzséri fegyveresek fogták el Kunz Fischer soproni halászt, kirabolták és egy félévig fogva tartották. Kiraboltak és ugyancsak fogságban tartottak egy Stobmayr nevű sopronit is, aki húsz hétig ült Lándzséron. Az özvegy fegyveresei elfogták a király adószedőjét, aki a „kamara haszna” (lucrum camerae) nevű adót hajtotta be. A kísérőül mellé adott Nieder Péter soproni polgárt agyonverték. Elfog-

ták és öt napon át fogva tartották Pullendorfer Mihályt, aki a király parancsát vitte Lándzsérra. Gertrúd asszony emberei égették fel Bánfalvát és Kópházát, rabolták ki Medgyest, lándzsériak lőtték agyon Kramer György soproni kereskedőt és rabolták el kocsiját, lovát és kétszázötven forint értékű áruját.

Mikor Sopron városa megtudta, hogy a bécsi városbíró eljárás nélkül szabadon engedte Magas Ferencet, a királyhoz, I. Ferdinándhoz fordult, kérve Magas Ferenc ártalmatlanná tételeit, „mert ő Sopron régi ellensége és ismét szabadlábbon van”. Magas Ferenc sem hagyta a maga igazát, ő is a királyt kérte, tegyen végre igazságot Sopron városa elleni örökségi ügyében. Az ügy azonban még 1528-ban is folyt. A városban ülésező vegyesbizottság ugyan elismerte Sopron panaszának jogosságát Magas Ferencel szemben, de ettől még a város kára nem térült meg. Igaz, hogy Magas Ferenc sem örökölt gyámapja, Kronberger Ákos után, ami végső soron az évtizedes bosszú-és útonállás oka volt.

Magas Ferencel kapcsolatban említést kell tenni Ravensburger, helyesebben Peck Farkas útonálló Bécsben, 1522. évben kínpadon tett vallomásának egy részletéről, amely így szólt: „Item mert bekent Ravensburger wie die herrn von Ödenburg ein feindt gehabt, genant Kronperger (Magas Ferenc gyámapja után ezt a nevet használta) so habn die herrn von Ödenburg dem Ravensburger X gulden gebn, damit er irn feindt vmbring oder gefangn herpring, so woln sy im noch 40 Gulden geben, solich nit bescheen ist” vagyis a soproni urak tíz forintot adtak neki, hogy ölje meg ellenségüket, a Kronbergert és ha elfogva odahozza nekik, akkor még 40 forintot kap, ez azonban nem történt meg.

A soproniak ezek szerint orgyilkost fogadtak városuk fiának elpusztítására, aki jószerint koldusbotra juttatta őket. Falvai-

kat felégette, állataikat elhajtotta, polgáraikat kirabolta, bárki követ el hasonlót és a város kezére kerül, életével lakol meg érte s még örülhet, ha nem kerekedik vagy égetik meg, hanem csak felkötik. Ravensburger a soproni tanács „küldött hóhérra”: a város kétségbeesett védekezése volt.

Másfélszáz évvel később a lándzséri háborúskodáshoz hasonló eset történt. 1683-ban Thököly Imre kurucai a török és tatár sereggel együtt jártak Sopron környékén. A város meghódolt Thökölynek, nem így Fraknó vára, az megmaradt a császár hűségén és 1683. augusztus 23-án fegyveresei Petőfalvánál (a mai Nagymarton környékén) lesbe álltak és az állataikat hajtó s kocsijaikon bort szállító soproniakat megtámadták, tőlük állataikat és a kocsikat elvették s Fraknóra hajtották. Az elfogott soproni polgárokat ugyan másnap szabadon engedték, de fenyegető üzenetet küldtek velük: amiért a város Thökölynek meghódolt, „sich ergeben und huldiget”, elhajtják állataikat, házaikat felégetik, az áruló tanácsot pedig lemészárolják. A város segítséget kért Thökölytől és augusztus 26-án a szepesi gróf kurucai Fertőfehéregyházáról lecsaptak Fraknóra, amelynek falai alatt még ott vesztegeltek a soproni boroskocsik és állatok. Az őrséget, köztük a vár parancsnokát levágták, a kocsikat, állatokat elhajtották. Néhány nap múlva ismét rácsaptak Fraknóra és párszáz állatot ismét sikerült elhajtani. Szeptember 11-én pedig ötszáz kuruc nagy lest vetett a fraknóiaknak. A kurucok nagy része az erdőben rejtőzködött el, egy kisebb harmincfős csapat pedig hajtani kezdte a vár alatt legelésző állatokat. Ezt látva százötven fraknói kitört a várból az állatokat hajszóló kurucokra, mire az erdőben rejtőzők is támadtak és mind a százötven fraknóit levágták, persze a vár körül talált állatokat is elhajtották. Az esetet leíró Csányi-krónikában nincs szó arról, hogy a soproniak visszakapták volna borukat vagy állataikat.

A Bécs ostromára felvonuló török hadseregben — amelyhez Thököly kurucjai is tartoztak, — voltak fékezhetetlen tatárok is. A kétszeres falgyűrűvel körülvett város kapuit hármas őrség (soproni, kuruc és török) őrizte, a városba a tatárok ezért nem jutottak be, de rá-rácsaptak Ágfalvára és Bánfalvára, ott égettek, raboltak s állatokat hajtottak el. A bánfalviak azonban nem hagyták magukat, követték a tatárokat és visszaszerezték tőlük elrabolt állataikat.

19.

Az előzőekben említett útonállásoknak valamelyes politikai színezet tulajdonítható, nem kizáróan a vagyonszerzés volt céljuk, hanem néha hatalmi vágy, bosszú vagy éppen hazafias érzés. A király nem rendelkezett olyan fegyveres erővel, hogy megakadályozhatta volna és különösen nem a határszéleken az effajta „magánháborúkat”, mert az elkövető egyszerűen átállt az osztrákokhoz, vagy éppen fordítva és ez máris „törvényesítette” tetteit.

Voltak azonban közönséges útonállók is. Ők jobbára parasztok, jobbágyok, zsellérek, szolgák, vagy a nemes urak familiárisai közül kerültek ki, bár akadt köztük nemes ember is. Egy 1429-ből származó proskripciós határozat ötvennyolc gonosztévőt helyezett törvényen kívül Sopron megyében, vagyis bárki megölhette őket, aki pedig segített, menedéket adott nekik, életével lakolt. Közülök húsz volt a nemes, harmincnyolc jobbágy, paraszt, zsellér.

A 14. század végének hírhedt rablóvezére, „der vörgenannte haubtman” és főleg útonállója volt Kolbász Tamás. Többnyire a megyében grasszált, de felbukkant Sopron környékén is, 1391-ben, Szent Mihály napján a Rastpühel soproni dűlőben

kirabolta Tompa Jakab soproni polgárt. Legényei közé tartozott az a Sági Tamás is, aki Balf községben lovat és papi ruhát csórt el. 1392. októberében Kolbászék Csáva község határában garázdálkodtak és ott soproniakat is megraboltak, hét jól meg-
rakott kocsit vettek el tőlük.

Kolbász Tamás jól megszervezte bandáját, erre utal az 1393-ban elfogott és kivégzett Fodor György és Vitus Pál vallo-
mása, amelyben elmondják, hogy egy bizonyos soproni Aw-
gartz Tamás volt Kolbászék „szeme”, hírszerzője a városban.
1394. márciusában Rábel Péter ismerte be, hogy az ő legényei
fürkészték ki a megyében Kolbász Tamás számára a zsák-
mányt. Kolbász, noha bandájának számos tagját elfogták és
felakasztották, évek során működött a megyében és ezt ügyes-
ségén kívül főleg annak köszönhette, hogy a kaboldi várnagy,
Schwarzel Wölflein, akit Steirernek is hívtak, szállást és mene-
déket adott neki.

Kolbásszal egyidőben garázdálkodott a megyében két ne-
mesember, Undi Wolfart és Mihály. 1392-ben a soproni Sche-
rer Márton négy lovát, Persicker Miklós huszonhárom ökrét
hajtották el, majd elfogták és felakasztották Woller Simon sop-
roni kereskedőt, akitől negyven vég kölni és hetvenöt vég len-
gyel posztót raboltak el és — saját bevallásuk szerint — terheli
őket „sok más kár is, ami az országban és a környékén tört-
ént”. Hogy véget vessenek az undiak rablásainak, Schmu-
ckenpfennig János vezetésével öt soproni polgár: Turnhofer
Tamás, Pápóczi János, Harkai Péter és János Und községben
megtámadták saját házukban a két nemesi útonállót. Úgy lát-
szik, a soproniak Undon szabályszerű bírói eljárást folytattak
le, hiszen a támadásban a városbíró és tanácsurak vettek részt.
A testvéreket szabályszerűen kihallgatták s minthogy azok bü-
neiket nem is tagadták, Wolfart még azt is bevallotta, hogy
szolgája egy szombathelyi embert megölt, ítéletet hoztak és

azt rögtön végre is hajtották. A soproni tanács kétszeresen túl-
lépte hatáskörét, hiszen bírói hatalma csak a város területére
terjedt ki s nemes emberekre nem. Zsigmond király ezért
megbízta János győri püspököt és Kanizsai Miklós tárnokmes-
tert, hogy az ügyet vizsgálják ki s tegyenek neki jelentést. A
további részletek nem ismertek, de az ügy majd két évtized
múlva sem zárult le, mert 1412-ben Zsigmond király megpa-
rancsolta Sopron város bírói székének, hogy Undi Mihály és
Wolfart megöléséért egy megyei szolgabíró jelenlétében szol-
gáltasson igazságot a megöltek testvéreinek, Geresdi Tamás-
nak és Péternek.

1399-ben Kaboldon elfogtak egy Gerstenbach nevű útonál-
lót, aki bevallotta, hogy a soproniaktól szüretkor, amikor a
mustot szállították, tíz lovat rabolt el. 1405-ben Harkai István
vallotta be azoknak a társainak nevét, akikkel együtt rabolta
el egy útonállás során „Schmuckenpfennig aranyát”, a kárval-
lott azonos a későbbi soproni városbíróval. Sem Gerstenbach,
sem Harkai István ítéletét nem ismerjük, de valószínűleg fel-
kötötték őket. Amiként 1439-ben a tanács elfogatta és mert
rájuk bizonyult, hogy loptak és raboltak, fel is akasztotta Eyls-
burg Györgyöt és Tóth Jankót. A két ember nem volt közönsé-
ges útonálló, hanem Farkas László soproni harmincados, volt
budai városbíró, Erzsébet királynő kedveltjének familiárisa.
A királynő szigorú parancsa, hogy a két familiárist Sopron vá-
rosa ne merje kivégeztetni, későn érkezett, az ítéletet akkorra
már végrehajtották. Hogy az ügynek Sopron számára nem lett
kellemetlen folytatása, azt a város annak köszönhette, hogy
a két familiáris útonálló nem csupán a soproni határban garáz-
dálkodott, hanem kifosztotta Kanizsai László özvegyének, Ga-
rai László macsói bán nővérének szigeti (sárvári) jobbágyait
is s az özvegy ezért kérte bátyját, lépjen közbe Erzsébet király-
nőnél a soproniak érdekében. Fraknoi Pál özvegye, Pottendorfi

Anna ugyancsak bizonyította, hogy a két familiáris-gonosztevő az ő birtokain is rabolt, lopott, s hogy „raub vnd dyberey” miatt jogosan végezték ki őket.

Az elszaporodó útonállások leküzdésére a szomszédok (városok, várak) gyakran kapcsolatba léptek egymással. 1452. augusztus 19-én Raben Frigyes sopronkertesi várnagy értesítette Sopron városát, hogy Lechner Ulrik és Simon nevezetű útonállókat tart őrizetben. A két gonosztevő Weispriach-szolgának adta ki magát, „uruk” nevében embereket tartóztatott fel és tőlük mindenfélét „zsákmányolt”. Ha a soproniaknak is van panaszuk ellenük, tudassák vele. 1457. február 20-án a pottendorfi várnagy, Pernperk Márk értesítette a soproni tanácsot, hogy a fogságában lévő Preumantel és társa ugyan neki és urának nem okoztak kárt, de bevallottak olyan gonosztetteket, amelyeket „ewch vnd anderen auff der strass”, a soproniaknak és másoknak okoztak az utakon, darwmb ich sy richten wil lasen”, amiért ki akarja végeztetni őket, mert csak ily módon óvható meg az utak biztonsága. Preumantel azonban mégsem Pottendorfban végezte életét. Március végén — Sopronban van. A város nyilván elcserélte azzal a két szökött pottendorfi jobbággal, akiket viszont az ő emberei fogtak el. Bizonyára Sopron sem kegyelmezett meg a gonosztevőnek, de csak később végeztethette ki, mert Preumantel gonosztetteiben más városok is érdekelve voltak, többek között Bécsújhely is kérte megvallatását.

1476-ban került hurokra Kochlöffel János útonálló, aki lovakat, számos nyúlborrt, számszeríjjat, kabátot és nyolc ökröt zsákmányolt az országúton a soproniaktól. Egy Habedur nevű millichdorfi paraszt volt az orgazdája. Terjedelmes bűnlajstromát valószínűleg kínpadon vallotta be és utána bizonyára ki is végezték. 1508-ban egy Antal nevű útonállót és Oswald nevű társát vallatták feltehetően kínpadon. Antal lólopásokat, egy

fuvaros kirablását és megsebesítését, egy „szegény harkai job-bágy” kifosztását és megölését, Oswald egy gyújtogatás köz-ben elkövetett gyilkosságot, egy cinalvi ember agyonverését és egy pap kirablását ismerte be. Utolsóként még azt is bevall-ja, hogy ennél is több embert ölt meg és ütött le, nem is tud valamennyire emlékezni.

A kölcsönös segítségnyújtás alapján küldte meg 1522. év ta-vaszán Bécs város bírósága a kínpadra vont Ravensburger, iga-zi nevén Peck Farkas vallomását. De lehetett a bécsi bírákban egy kis kajánság is, amikor prezentálták a vallomást, amelyben Peck Farkas nem éppen épületes dolgokat vallott be — a soproni tanácsról. Peck először elmondta, hogy pékséget tanult, majd katonákkal csavargott mindenfelé. Az első ember, akit az országúton kirabolt, egy lovas pap volt. Tisztelettudóan kö-szöntötte: „Bonum vesper, uram”, mondta neki, de a pap nem felelt és köszönését sem fogadta. „Miért nem köszönsz vissza nekem?” mondta neki Ravensburger, „hát nem vagyok-e én is keresztény ember?” Mérgében puskájával nyakonütötte, el-vette lovát, övét és pénzét, két és fél forintot, de aztán megsaj-nálta és 13 krajcárt visszaadott neki élelemre. Egy kereskedő-nek, akit hasonlóképpen kifosztott, szintén visszaadott kosztra pénzt.

Ritter Hansl nevű társa tanácsára beállt a lándzséri Weispria-chok ellenségei közé. (Nyilván ezért bérelték fel a soproniak a lándzséri zsoldban álló Magas Ferenc meggyilkolására.) Ra-vensburger persze nemcsak a lándzsériakat fosztogatta, má-soktól is számtalan lovat elhajtott, különösen a posztót szállító kereskedők áruját szerette megdézsmálni. Egyszer tizenegy Rómába zarándokló lengyelt szabadítottak meg pénzüktől ő és társai. Weispriachoknak sok kárt okozott, kertesi birtoku-kon több házat felgyújtott, de — állította, — a lándzsériak is számtalan rablásukat az ő nevében követték el.

1528. december 23-án egy Huszár Kálmán nevű útonálló vallotta be a kúrián, hogy húsz éven át bűnözött, legalább hét embert megölt és kirabolt, számtalan lopást, rablást követett el. Pontosán felsorolta cinkosait, segítőit és orgazdáit. Állította, hogy bűneit őszintén megbánta és értük életével akar fizetni. Ebben a bíróság segítségére volt: kivégeztette.

1606-ban Kracher és Hammar nevű soproni fiatalemberek és több más társuk megcsapolták bort szállító cseh kereskedők hordóit és zabjukat is elvették. Hiába kértek neves soproni polgárok kegyelmet részükre, a város nem engedte ki őket a börtönből, csak egy hónap múlva, akkor is azzal, hogy a város két szőlőjét meg kell metszeniök, de olyan kifogástalanul, nehogy rászolgáljanak a pellengérré, „dass sie den Pranger nicht verdienen”.

1656. március 6-án a városi tanács Kiernstainer Lőrincet, a hasonló nevű polgár és rézműves fiát nyolcvan tallérra büntette, mert egy zsidót a nyílt országúton megtámadott, tőle pénzt követelt és nyomtatékul a zsidót kardjával a „hónaljában megpiszkálta”. A bíróság, talán mert zsidóról volt szó, tettét nem minősítette útonállásnak, ezért az enyhe ítélet.

20.

Egy Somogyi János nevű lovászlegény, aki azelőtt Fodornénál, majd egy bizonyos Johannes Rokolowsky nevű nemes úr szolgálatában állott, 1676. december 24-én, amikor Peresztegről, ahol szénát vásárolt, hazafelé jött, az úton részeg állapotban fekvő Pauer Gáspár iskolamestert és azt több ütéssel agyonverte, majd a meggyilkolt tarisznyáját és boros kulacsát elrabolta. Később ugyanezen az úton szembejövő Lampel Györgyöt és Prandl Mátyást lovával legázolta és a náluk levő elejtett nyulat és kulacs bort szintén elvette.

Két nappal később, december 26-án urának a Hosszúsoron (ma Rákóczi utca) lévő házából átmászott a szomszédos Wendelinné kertjébe s az azt határoló külső várfalról leugrott a Hosszúsor árkába (ma Május 1. tér) azzal, hogy Bánfalvára megy egyet italozni. Az Újteleki kapu előtt álló fehér kereszt-nél Kusmits András csizmadiával és annak barátjával találkozott össze. Utóbb rákiáltott Somogyira: „Állj, ki vagy?”, mire a lovászegény pallosával leütötte. A csizmadia magatehetetlen részeg volt és Somogyi, — ahogy később vallotta, — minden különösebb ok nélkül, „az ördög noszogatására”, agyonverte, majd kabátja zsebét kitepte, a benne talált zsebbeli kendőt és négy garast tőle elrabolta. Ezután már nem ment Bánfalvára, hanem Wendelinné kertjén át ismét visszatért a városba.

Noha a Criminalbuch nem tesz említést róla, miképpen terelődött a gyanú Somogyira, feltételezhető, hogy a kópházi úton legázolt két ember és a csizmadia leütött társa által adott személyleírás alapján fogták el. Somogyi első kihallgatásakor még mindent tagadott, de a kínzással való fenyegetés annyira megfélemlítette, hogy megtört és vallott. Két gyilkosságot és több rablást ismert be. Keréketörésre ítélték azzal a súlyosbítással, hogy a kerekezést a lábánál kell kezdeni és hogy a vesztőhely felé vezető úton, Kusmits csizmadia házában, emlékeztetőül kegyetlen tettére, amellyel egy többgyerekes apát ölt meg, a hóhér tüzes fogókkal csipdesse meg.

A súlyos büntetés kiszabásánál bizonyosan nem csupán az játszott közre, hogy a bűncselekmények karácsony táján történtek, hanem az alig egy hónappal korábban pusztító tűzvész is, amely kétharmadában üszkös romokba döntötte a várost. A füstös falak, égett gerendák, tetőtlen házak nyomasztó környezete megkeményítette a tanács bíráit. Az ítélet ellen csak a jezsuiták szólaltak fel. Közbelépésükre a tanács elengedte a tüzes fogókkal való csipkedést. A keréketörést azonban vég-

rehajtották és a hóhér a kerekezést az elítélt lábánál kezdte meg...

A Payr krónika tudósít arról, hogy 1698-ban, nagyböjt után egy Roszner nevű idős harkai embert, aki egy másikat az országúton agyonütött, majd kocsiját és két lovát elrabolta, a vesztőhelyen, a bitófánál (a Bécsi dombon) lefejezték, majd testét kerékre fűzték. Nagy esemény volt a kivégzés, nagyszámú ember nézte végig, a luteránus elítéltet utolsó útjára mindkét evangélikus pap elkísérte, úgy látszik nem törődtek a rendelkezéssel, hogy a halálraítéltet csak katolikus pap kísérheti.

Ha ritkábban, a 18. században is történtek útonállások. 1731. szeptember 24-én Éliás József nagymartoni zsidót, aki a kereszturi vásárról jött, a „Vögelbrücke”-nél, a mai Kőhida környékén pásztorlegények megállították azzal, hogy adjon nekik tubákot. Mivel Éliásnak nem volt dohánya, egy krajcárt kínált a legényeknek, amit azok nem fogadtak el. Egyikük, Trogmayer Mihály mészáros legénye, Vojenits János a zablájánál megragadta és akkor sem engedte el a zsidó lovát, amikor az kérte reá. A zsidó ekkor ostorával Vojenits kezére ütött, mire az elengedte ugyan a zablát, de egy göröngyöt kapott fel a földről, amelyet a zsidóhoz vágott. A göröngy Éliást a nyakánál érte.

Eddig a pontig az eset valamennyi szereplőjének, — a kárvallott Éliást sem véve ki, — tanúvallomása megegyezik. A továbbiakban Éliás azt állította, hogy a göröngytől megszédült, a földre esett és elájult. Nem tudja meddig feküdt eszméletlenül, amikor magához tért, hiányzott a pénze, huszonöt forint. Ezzel szemben a legények egyöntetűen azt vallották, hogy a zsidó maga szállt le a kocsiról és ült le az út szélére, miközben kendőjével nyakát törölgette, mert a göröngy ott megsebezte. Senki a zsidóhoz azután nem nyúlt és semmit tőle el nem vettek.

Mivel Éliás zsidó sem bántalmazására, sem a pénzrablásra vonatkozóan esküt nem volt hajlandó letenni, a városbíró a rablás megtörténtét nem látta igazolva és a főbűnös Vojenits Jánost csak „propter laesionem tranquillitatis publicae”, a köznyugalom háborítása miatt ítélte el az Előkapu előtti pel-lengérnél végrehajtandó hatvan botütésre, a másodrendű vád-lott Keim Jánost pedig hat forint bírságra vagy harminc botra. A többieket, akik a zsidó bántalmazásában nem vettek részt, a fogságból kiengedte, de kötelezte őket, hogy figyelmeztetésül társaik megbotozását végignézzék. A botbüntetést végül csak Vojenitsen hajtották végre, Keim János büntetését apja ki-fizette.

1749-ben egy Vidma Pál nevű húszéves pásztorlegény meg-támadott az országúton egy nagymartoni zsidót, elvette pén-zét, megverte és az árokba lökte. Ötven botütésre ítélték és a városból tíz évre kitiltották.

A 18. századra „megszelídültek” a középkor komor és véres útonállásai. A tettesek most már többnyire csak meggondolat-lan fiatalok, akiknek sokszor még fegyverük sincs. A közbiz-tonság javulását jelzi az, hogy legtöbbször el is fogják őket.

TOLVAJLÁS, LOPÁS

21.

Tolvajokról szólva elsőnek Henrik plébánost kell megemlíteni, akit még a legelnézőbb katolikus egyháztörténészek is a közép-kor egyik legsötétebb jellemű soproni papjaként emlegetnek. Bűnei közül a legkirívóbb az, hogy elődjének, Szervác város-

plébánosnak a Szent Dorottya tiszteletére építendő kápolna céljaira hagyományozott pénzét „lelkiismeretlenül” a saját céljaira fordította, magyarán elsikkasztotta. Egyháztörténészek még vitatkoznak azon, hogy a kápolna már készen állt-e Henrik idejében és Szervác hagyományát a kápolna javítására szánta-e vagy az építés megkezdésére, — a hagyaték elsikkasztása azonban nem vitás.

Nem ez az egyetlen bűne Heriknek. Bővérű ember lehetett, mert ágyasokat tartott, akikkel állandóan dőzsölt. Sem neki, sem ágyasainak nem lett bántódásuk, noha ebben a korban hasonló bűnért polgárasszonyokat kivégeztek. Pincéiben bort rejtett el, amivel adó és tizedcsalást követett el. Kelyhek, bibliát, legendás könyveket, „libros decretales, novam legendam, bibliam alienavit”, egyházi szerelvényeket adott el zsidóknak. Kegyes célokra hagyományozott ingatlanokat elkótyavetyélt. Cselédeivel erőszakosan betört egy polgár házába és azt súlyosan megsebesítette. A budai jogkönyv szerint fővesztéssel bűnhődik az, aki mást házában megtámad: Henriknek semmi baja nem lett belőle. Híveit eretnekeknek gyalázta s megüzente neki, hogy velük békében soha nem fog élni, ahol csak lehet, kárukat keresi.

Henrik plébános a város e vádjaira viszontvádakkal állt elő. Azt állította, a tanács megtiltotta polgárainak, hogy bármit ajándékozzanak vagy neki hagyjanak végrendeletükben, hogy a város megakadályozta a régi szokás érvényesülését, a nagypénteki adakozást a keresztfánál. Vádolta a tanácsot azzal is, hogy amikor a pestis idején a haldokló polgárok közül sokan az egyházra hagyták javaikat, a város azonban lefoglalta azokat magának. Panaszkolta Henrik, hogy a város polgárai közül sokan tartoznak neki és a templomnak, de a város bírói széke nem szolgáltat neki igazságot.

A város erélyesen visszautasította Henrik vádjait és ezután

voltaképpen a győri püspöknek kellett volna igazságot tennie, annak széke azonban éppen üres volt. A püspöknek ugyanis az esztergomi érsekkel volt nézeteltérése, aminek folyománya-képpen az érsek őt vetette fogságba. Végülis a soproni polgárok I. Lajos királyhoz fordultak, aki 1354-ben Böröczk győri prépostot bízta meg azzal a feladattal, hogy a várost plébánosával kibékítse. Ez Böröczknek nem sikerült. A város számtalan tanúval, köztük a plébános négy káplánjával is bizonyította vádjait, Henrik azonban a tárgyaláson meg sem jelent, tanúkat nem állított, vádjait másképpen sem igazolta, ellenben a győri küldötteket eretnekeknek szidalmazta. A továbbiakról nincs feljegyzés, de valószínű, hogy Henrik plébánost leváltották. Tény azonban az, hogy a Dorottya kápolnát olyan jól elszikasztotta, hogy a mai napig sem sikerült megtalálni.

Más halandókkal persze nem bántak ennyire szörmentén. A hazai és külföldi városi jogkönyvek a lopást nagyon szigorúan büntették. A selmeci jogkönyv szerint a tolvajláson ért embert fel kell akasztani. Buda város joga a lopott tárgy értékéhez szabta a büntetést. Aki egy virdungnál (negyedfont) kevesebbet lopott, azt az akasztófa alatt megvesszőzték, aki egy márkánál többet, azt felakasztották.

Sopronban az egyszeri lopást nem büntették általában ennyire szigorúan. Még nagyobb érték eltulajdonítása esetén is, főleg ha a kár megtérült, meghagyták a tettes életét. 1428-ban Székely Miklóst „vnerberer sachen der dybheit”, lopás miatt fogságba vetették, de amikor előkelő kezeseket állított: Kelemen győri püspök testvérét, Molnár Miklóst és a püspök rákosi várnagyát, Horváth Jánost, szabadon engedték. 1440-ben Gerichtler Mihály soproni polgárt, 1448-ban Standenhirs Tamás ágfalvi lakost, 1511-ben egy grácit, Pirpam Andrást, 1512-ben Ruta Györgyöt és Lonsberg Tamást, 1529-ben Lencsés István peresztegi lakost kellett volna lopás

miatt megbüntetni, de mindnyájukat szabadon engedték, előkelő soproni polgárok, (a Nyomorgók Céhének kegyes tagjai) kérésére megkegyelmeztek nekik, de előbb „Uhrfehde”-vel, békeesküvel kellett ígérniök, hogy Sopron városán fogságukért bosszút nem állanak.

1524. január 14-én Bécs város bírósága hallgatta ki Lernpecher János csavargót, aki „anfenglichen” kezdetnek arról vallott, hogy Sopronban egy Anna nevezetű „újkeresztény” nőnek fiókjából hat font négy dénárt, egy magyar forintot aranyban, két aranygyűrűt, az egyikben szép nagy zafír volt, öt ezüstgyűrűt, közülök egy arannyal futtatott, ellopott. Sopron város bíróságát nemcsak a soproni károsult miatt érdekelte az ügy, hanem mert a tolvajnak büntársa is volt a városban. Lernpecher ugyanis azt vallotta, hogy az „újkeresztény” Anna értékeire Buchsbaumné Veitel nevű fia hívta fel a figyelmét. Az eset soproni folytatásáról nincs semmi adat.

1526-ban Auer Jakab városi jegyző hosszú bűnlajstromot állított össze a soproni zsidók állítólagos bűneiről. Ebben Püllendorfer Mihály — ismerjük már korábbról — azzal vádolta őket, hogy cselédleányát gyűrűkkel és csatokkal arra bírták rá, hogy boltjából száz font értékben vásznat, borsot és egyéb árut engedett fizetés nélkül elvinni. Hasonló vádat hangoztatott egy másik kereskedő, Kramer Pál is. Dr. Pollák Miksa zsidó egyháztörténész feltevése szerint a vádakkal a város vezetősége csupán a zsidóknak a városból való kiűzetését próbálta Mária királynő előtt igazolni.

1539. április 25-én, Szent Márk napján tartott szokásos évi tisztújító közgyűlésen tették szóvá Vámos Ferenc ügyét, akire a Kaltenbrunn (Hidegség) környékén lakók azért panaszkodtak, mert állítólag elszöktetett — egy papot. A kaltenbrunniak azzal fenyegetőztek, hogy ezért majd ők szintén lefogják és megkárosítják a soproniakat, akik szerintük mind martalócok

és „paptolvajok”. A közgyűlésen követelték az eset kivizsgálását és a bűnösök megbüntetését. Mivel az ügy többé nem fordul elő a napirenden, feltételezhető, hogy Vámos Ferenc visszaadta az „ellopott papot”, mi mást is tehetett volna vele.

A középkor végének és az újkor elejének irataiban számtalan kisebb-nagyobb tolvajlásról, lopásról található feljegyzés, de sem a büntetésekben, sem a kegyelem gyakorlásában nincs rendszer, következetesség vagy kiérezhető elv. Korra, szociális, illetve vagyoni helyzetre és egyéb körülményekre néha figyelemmel vannak, néha nem.

1550-ben fiatal kora miatt megkegyelmeznek Prantner Dénes judenburgi legénynek, de a városból a közbiztonság okáért, — hiszen lopott — örökre kitiltják. 1573-ban egy fiatal leány harmincnycs aranyat lop el, tehát tekintélyes értéket, de „kegyes emberek kérésére és jótállására” szabadon engedik, a városból azonban őt is kitiltják. Hasonlóképpen 1596-ban azonnal el kell hagynia a várost Szabó Albrechtnek, aki nem soproni és a vásáron lopott. Ez utóbbi elnéző intézkedés ellenkezik az országos gyakorlattal, amely a vásári lopásokat a szokottnál inkább szigorúbban büntette.

1680-ban egy fiúgyereket értek tolvajlásán, korára tekintettel csak a szüleit intették meg, hogy ügyeljenek reá jobban. Büntetlenül ússza meg lopását Membler Boldizsár keresztori zsidó. A kegyelmet zsidó létére a katolikus egyháztól kapja, a károsult jezsuita gvárdián bocsátja meg neki eltévelyedését, noha Membler maga is beismerte, hogy egy kulcsot és öt forintot lopott el. A kulcsra azért volt szüksége, hogy az öt forinthez hozzájuthasson s használat után el is dobta. Ha Memblert a gvárdián kérésére nem is büntették meg, a városból azonban kitiltották, ami ez esetben nem jelentett különösebb büntetést, hiszen a zsidók általában ki voltak tiltva a városból. A büntetlenséggel határos, ahogy Wagner János vargasegéddel bánt

a városi bíróság. Wagner korábbi mesterétől, Fechner Nándortól férfi-, kordován női cipőt, női papucsot és ezüst kanalat „vitt magával”. Mire lefogták, a kanalat már értékesítette egy nagymartoni zsidónál, a többi „elnézésből” magával vitt holmit — mi mást tehetett — visszaadta. A városi bíróság azt a kedélyes ítéletet hozta, hogy a delikvens „egy ideig üljön csak a fogdában.”

1741-ben egy öreg soproni kertész kerti szerszámok ellopása miatt került börtönbe. Az ő esetében korára volt tekintettel a bíróság: nem kapott testi büntetést, csupán egy órát kellett a pellengéren állnia. 1742-ben betegsége miatt nem került de-rese a negyvenéves bádeni Kern Katalin özvegyasszony, noha komoly értéket, ezüstholmit tulajdonított el. Csak fél schilling pénzbüntetést fizetett, de a hátára rásütötték a „Diebin”, a tolvaj jelét. 1751-ben a steiermarki Pedits József ökörhajcsár ruhákat lop, tizenöt éves korára tekintettel csak tizenöt bottal „ruházzák” meg.

Nem derül ki, mi lágyította meg annyira a városi bíróságot 1760-ban, hogy a javíthatatlanul csaló és tolvaj, „ertz betrügerin und habitual Diebin” Bűthner Erzsébetet csupán kiséprűzteti a városból. A bíróság jószívűsége még 1762-ben is tart, az év folyamán három esetben gyakorol kegyelmet. Greiner János harmincéves lovászlegény a Vörös Ökör fogadásánál dolgozik csupán élelem fejében, ami bérnek eléggé sovány. Így aztán amikor Greinernek pénzre van szüksége, elvisz a fogadó padlásáról egy gyöngyházdobozt és eladja tizenhét krajcárért, amiből tizet rögtön visszaadott, mihelyt a fogadós észrevette a lopást. Úgy látszik, a fogadós is belátta, hogy a legény eltévelyedésében ő maga is némiképp részes, hiszen nem fizette meg kellően a munkáját, ezért kérte a bíróságot, ne büntessék meg Greinert. A bíróság szabadon is engedte. Stranzky János ötvenhárom éves foglalkozás nélküli csavargó egy falnak

támasztott, gazdátlanok látszó ezüstveretes nádpálcát kapott a hóna alá lopási szándékkal. Balszerencséjére a kapuőr észrevette és lefogta. Stranzky a pálcát azonnal visszaadta, ezért és korára is tekintettel csupán kitiltották a városból mégis azzal a fenyegetéssel, ha visszajön, egy helyett száz pálcát kap. A jószívűségi elv harmadik felmentett tolvaja Krug Anna, aki Schneller Sámuel kereskedőnél szolgált s annak a várárok mellett álló bódéjából különféle holmit és pénzt lopott el. Talán azért, mert becsületesen olyan holmikát is visszaadott, amelyeknek eltulajdonításáról gazdájának tudomása sem volt, nem büntették meg. 1763-ban Loydolt Nándor 26 éves péksegéd azért kapott kegyelmet, mert a tömlöcben, ahová tolvajlása miatt zárták, megbetegedett. Valószínűleg Loydolt a kegyelmet valójában annak a megfontolásnak köszönhette, hogy a beteg fogoly külön költséget jelentett a városnak. Nincs ítélet az 1765-ben lefogott Steinmecker Katalin ügyében, aki gazdájától, Thirring Sámuel szabómestertől pokrócot, két merőkanálnyi borsot és más apróságokat lopott. A bíróság feltehetően „élemedett” korára (a nő 47-ik évében járt) tekintettel nem ítélte el.

22.

Az ellenkező végletre, a túlzott szigorra, amikor a tolvajnak lopásokért az életével kellett megbűnhődnie, szintén vannak példák. 1550-ben Weixelbaum János terjedelmes bűnlajstromot, negyvenhat lopást ismert be. Esetei között szerepelt Pozsonyban egy magyar szabó, akitől száz forintot vett el s Sankt Pölten kolostorának apátja, aki szolgálatába fogadta s ezért a könnyelműségéért szintén száz forinttal bűnhődött. Kisebb nagyobb lopásait, olykor rablásait is, hol egyedül, hol cinkostár-

sakkal követte el. Sopronban Erzsébet napján a vásáron fogták el olyan bűnért, amelyben véletlenül ártatlan volt: hamis pénzzel fizetett. S mert annyira erősítette vétlenségét, kínpadra vonták, ahol pénzhamisítást ugyan nem, de egyéb bűnöket ismert be. Fel is akasztották értük.

Nem tudjuk, hogy 1751-ben mit csórhatott a vadosfai Szarka Éva. Vagy lehetséges, hogy csupán a neve miatt méretett a soproni városbíró kétszáz botot a „tolvaj Szarkára?” Értelmetlenül kegyetlennek tűnik az a büntetés is, amellyel 1766-ban egy Ursel nevű embert „szalonnalopásért” felakasztanak. Szinte valamennyi krónika (Geiger, Michel, Petz, stb.) szerint Ursel bűne csupán szalonnalopás. Brinner Gottlieb krónikája azonban megemlíti, hogy a lopott dolgok között volt egy egész tehén is. Tíz évvel később, 1776-ban ismét akasztanak lopásért. A bűnöst Koch Józsefnek hívják, Zenindorfban született, foglalkozása „Haderlump”, paniculorum collector, azaz rongy- és hulladékgyűjtő. (Átvitt értelemben a haderlump német nyelvterületen csavargót jelent, Sopronban huncut, semmirekellő embert) Koch azon vesztett rajta, hogy nem maradt meg a rongy gyűjtésénél, hanem azt tehenekre, lovakra és mindenféle gazdasági felszerelésekre is kiterjesztette. Akasztásra ítélték, mert tetteit „éjjel követte el s ezzel veszélyeztette a közbiztonságot”. Hogy a megrögzött tolvaj Kappel Annát, aki húsz éven át folytatta mesterségét 1778-ban a városi bíróság nem akasztatja fel, azt nővoltának köszönheti. Ezzel a büntetéssel Sopronban nőt sohasen sújtottak: Kappel Annát lefejezik.

Kemény szigorral ítélik el azokat a tolvajokat, akik templomból lopnak. Káli Mihály plébános (1623—38) érdemtelen szolgáját, aki a Szent Mihály templom monstranciáját (szentségtartóját) ellopta, összetörte és Győrben elkótyavetyélte, elfogták és megégették. 1753-ban Magerler Györgyöt, aki egy

ízben a somfalvi, kétszer a balfi templomba tört be, felakasztják és holttestét elégetik. (A hamvasztás akkoriban még a büntetés súlyosbítása volt.) Reisner Mátyás húszéves osztrák templomrablót 1773-ban Sopronban fogták el. Reisernt Ausztriában lopásai miatt már elítélték hat évi, vasban eltöltendő kényszermunkára, de onnan megszökött. Egy Stájerországból származó társával a schwarzaui templom perselyét törte fel és onnan is ellopta a szentségtartót. A város bírói széke ítélkezett felette, kötelet kapott, holttestét elégették.

A 18. században a közönséges lopási esetek igen nagy számáról van feljegyzés. A bíróság büntetésül többnyire bizonyos számú botot osztott ki a delikvensek között, nemre való tekintet nélkül. 1742-ben a huszonhárom éves Prunner Anna cselédleány a malomban, ahol szolgált, lisztet lopott. Harminc botra ítélték, előtte pedig egy órát kellett pellengéren állnia. 1763-ban Krintz Erzsébetet, egy huszonöt éves cselédleányt, aki gazdájától különféle tárgyakat csórt el és azokat a zsidónál eladta, büntetésül csupán megbélyegezték és kitiltották a városból, botot nem kapott. Nem állapítható meg, miért esett meg rajta a bíróság szíve. Ugyanebben az évben a tizenhét éves Reisinger György mészárossegédre bizonyult rá, hogy enyves a keze. Noha az anyja megtérítette az okozott kárt, a legényre kimérték a huszonöt botot.

Különösen sok dolga volt a hóhér pálcájának az 1764-es évben. Először Stibiosi Anna Mária húszéves özvegyasszonyra osztott a bíróság 18 botot, utána harminc évre száműzték, noha az ellopott ezüstórát visszaadta. Knopfseder János az Előkapu előtti Szent Antal szobor adományperselyét próbálta felfeszíteni, amikor tettenérték. A városbíró előtt hamis igazolvánnyal próbálta igazolni magát. Mindkét kísérletért húsz bottal „jutalmazták” meg. Kraus Anna Mária huszonöt éves cselédleányt is tettenérték. Annak ellenére, hogy mindent

visszaadott és javulást ígért, a bíróság úgy vélte, hogy tizenöt bot a deresen utóbbit hathatósan elősegíti. Egy Hanesperger Mátyás nevű huszonnégy éves kismartoni tisztiszolga a dupláját kapta, mert gazdája holmijából különféle dolgokat elemelt. Az sem használt neki, hogy bizonygatta, gazdája a holmikat neki ajándékozta. Egy hercegi jobbágyot lopás vádjával állítottak a bíróság elé, noha nem bizonyult reá, biztonság okáért negyven botot osztottak ki neki. A botok számában nyilván egy kissé a városi bíróság földesúri gőgje is szerepet játszott.

A legkevesebb számú botot, amiről ítéletben tudunk, egy tizenhat éves kiscseléd kapta 1772-ben lopásért. A hóhér pálcája csupán ötször suhintott rá, utána kiséprúzta a városból. Előfordult az is, hogy bot helyett pénzbüntetést kapott a tolvaj, mint 1773-ban Schlögl Róza, aki a soproni bíróság régi ismerőse volt, lopás miatt már kétszer megbüntették, első ízben 1765-ben csak pellengérré állították, 1769-ben megvesszőzték, „mit einem gantzen schilling ausgepeitscht”, ami bizonyos számú vesszővel való megfenyítést jelentett. Harmadszorra, mint megrögzött tolvajra a legszigorúbb ítéletet kellett volna kiszabni. Talán mert a visszaeső tolvajoknak kijáró kötelet nem akarják nőre alkalmazni, vagy mert az asszony már úgylis hosszú időn át ült a börtönben, megkegyelmeznek életének, de megvesszőzik, ismét „mit einem gantzen schilling”, pellengérré állítják, a hóhér jelet éget a hátára, majd örökre kiutasítják a városból. Bűnhalmazatért — büntetés halmazat.

A bűnösök megbüntetésén kívül a város a tolvajlások elszaporodásának meggátlására több ízben is hozott általános rendelkezéseket. 1690-ben a városi közgyűlés úgy határozott, hogy aki este kilenc óra után az utcán jár, köteles világot vinni. Akit lámpás nélkül fognak el, azt az őrség bekíséri az őrszobára. 1735-ben a város körül lézengő csavargókra és tolvajokra való tekintettel a tanács éjjelre és nappalra ört állított a városhá-

za kapujába és — az adóhivatal elé. Elővigyázatosságból a Szent Mihály templom ezüst gyertyatartóit a városházán őrizték, noha néhány éve a templom szentélyét és hajóit ráccsal és jó zárakkal látták el. A városháza előtti nappali őrseget csak 1741-ben szüntették meg.

A lopásoknak elejét veendő, az orgazdaságot is szigorúan büntették. 1706-ban egy Dorottya nevű asszony kerül az orgazdaság gyanújába. Nem hisznek neki, amikor azt állítja, hogy a szekrényében talált különféle tárgyakat zsidóktól, katonáktól, s „ismeretlen személyektől” vásárolta. Az asszony vallomását akkor is fenntartja, amikor a kínzókamra és hóhér megmutatásával ijesztik. Nem kínozzák meg, de a várost azonnal el kell hagynia. Egy évvel később Hübner Joachim pékmester és felesége, Anna Mária már nem ússzák meg ilyen olcsón. Ők cintálat, gyertyákat, zsírt vásároltak egy katonától. A városbíró a katona „hadizsákmányát” lopott, illetve rablott holminak minősítette és a péket meg a feleségét száz forintra büntette.

Sokszor az orgazda azért szabadult enyhe büntetéssel, vagy éppen büntetlenül, mert tettét nehéz volt bizonyítani. 1708-ban Dávid Salamon lakompaki zsidót tartóztatja le a városbíró. Három lopott aranygyűrű megvételével vádolják. Dávid Salamon persze váltig jóhiszeműségét hangoztatja. Végül is a városbíró három másik zsidó kezességére kénytelen szabadon engedni, de kötelezi, hogy a kárvallottal, egy bizonyos Szily úrral rendezze az ügyet.

Hasonlóképpen nem tudta a városi bíróság rábizonyítani 1746-ban egy bánfalvi nőre az orgazdaságot, noha az mindenféle gyanús elemmel van állandó kapcsolatban. Csupán a város területéről tiltják ki. Hasonló sors éri ugyanebben az évben Pfeiffer Magdolnát is, aki „egész életén át mindenféle csalással és praktikával” (és persze orgazdasággal) tartotta fenn magát,

hiszen lopott lisztet is találtak nála. Mivel gyermekei semmi jót nem tanulhattak tőle, elveszik tőle és a kórházban helyezik el őket. Cinkostársának, akitől a lisztet állítólag „ajándékba kapta”, először pellengérré kell állnia, nyakában „Házi- és liszttolvaj” táblával, utána pedig nyomatékul huszonöt botot kap.

1764-ben Ringstein Magdolna győri születésű asszony, egy cserepessegéd felesége, nem kap büntetést, noha megtalálják nála egy Mórocz nevű óbesteről ellopott két kendőt és egyéb tárgyakat. Ringstein Magdolna természetesen ártatlan — saját állítása szerint. A tárgyakat — úgymond — egy Mariandl nevű idegen nőtől pénzért vásárolta, nem lopta. Mivel a károsultnak a lopott tárgyakat visszaadta, nem ítélték el.

1786-ban a Domonkos-templomból elloptak egy hetvennégy latos ezüst lámpást, amely szívformára, felül két szárnynyal „volt csinálva”, a szív és szárnyak közepén aranyozott „S” és „B” betűkkel. A lámpás a pontos leírás ellenére sem került meg, noha egész Dunántúlon kurrentálták, ami mutatja, hogy nemcsak a tolvajok, hanem az orgazdák sem kerülnek mindig hurokra.

A TESTI ÉPSÉG ELLENI BŰNÖK

23.

A bécsi jogkönyv nagyon előrelátóan megtiltotta mindenféle szűrőeszköznek, késnek (Stechmessernek) viselését. Aki vétett ez ellen, pénzbírságot fizetett, ha nem volt pénze, kését átverték a kezén.

A már említett 1400 körüli feljegyzés felsorolja a testi sértések esetében a városbíró által kiszabható büntetéseket. Halált okozó testi sértésért, kés- vagy kődobásért, számszerijjal vagy nyíllal való megsebesítésért 32 font dénár, késszúrásért tíz font dénár a büntetés. Az úgynevezett „schemen wunde” vagyis ruhával nem fedett, tehát látható helyen ejtett sebért, bénulással járó megsebesítésért, lökéssel, taszítással, edény vagy golyó dobásával okozott sérülésért öt font dénár a büntetés. Ha a seb „slechtew wunde”, rosszul gyógyuló seb, az öt dénár alapbüntetésre további tíz dénár „felár” jár. Szájonvágásért, „ainn mawlslag”-ért is öt font dénár a taksa. Mindezek a büntetések „nach gnaden” értendők, vagyis akkor szabhatók ki, ha a sérült megbocsátott az elkövetőnek.

1403-ban Sopron városa úgy szabályozta a fizetendő vérdíjat, ha a városbíró személye időközben megváltozott, hogy a teljes díjat az kapja, akinek bírósága idején a cselekményt elkövették.

1458-ban a város megtiltotta a fokosok viselését, elejét veendő, nézeteltérések, veszekedések esetén a súlyosabb sérüléseknek. Az 1620. évi közgyűlés 24. pontja kimondta, hogy amennyiben a halált okozó személy életét pénzzel váltja meg, az összeget a hivatalos személyek javára szokásos levonások nélkül, teljes egészében a város középületeinek javítására kell fordítani.

1435. június 12-én a neunkircheni bíró és előljáróság felkérte a soproni tanácsot, hogy a fogságában lévő Zwifaler Zsigmond susztermestert szigorúan büntesse meg, mert az két polgártársukat, Plabenschuester Ulrikot és Graspauh Hannsent „merckch verderblich schaden erzaigt hate” súlyosan bántalmazta. Július 13-án a bécsújhelyi tanács írt és ugyancsak arra kérte a soproni tanácsot, fenyítse meg a neunkircheni susztercéh kívánságára Zwifaler Zsigmondot, mert az „droelich gere-

det hat'', fenyegetően beszélt. Az már nem maradt ránk, miféle büntetést mértek az agresszív suszterre.

1523. augusztus 24-én Handl soproni zsidó nyolc font dénárt kölcsönzött Hammer János soproni polgár feleségének, Dorottyának, aki zálogként odaadta ünnepi ruháját. Később a ruhát visszakérte, hogy két ünnepnapon felvehesse és ígérte, utána majd azonnal visszaadja. Amikor Handl zsidó felesége elment a ruhákért, amelyet Dorottya persze „elfelejtett” visszavinni, s azt barátságos szóval kérte, Dorottya rárohant az áldott állapotban lévő zsidóasszonyra, kalapáccsal fejbe verte, késsel számtalan sebet ejtett rajta, fülcimpáját behasította, kezét súlyosan megsebezte. A szerencsétlen zsidóasszony belehalt sérüléseibe s ekkor Dorottya még ki is fosztotta, két magyar aranyat, négy font különféle ezüstöt, valamint ékszereket vett el tőle. Handl Sighart Márton városbíróhoz fordult, aki Dorottyát börtönbe is vitette, nemsokára azonban ismét szabadlábra helyezte, a lefoglalt holmi egy részét azonban magának megtartotta. Handl, aki időközben Kismartonba költözött, onnan kérte 1528-ban a helytartótanácsot, hogy ítéljen meg neki ezer arany fájdalomdíjat. Sopron városa, amelyhez Handl keresetét áttették, azt válaszolta, hogy Hammerné ellen nem járhat el, mert Brandenburgi György gróf (II. Lajos sógora) közbenjárására szabadon engedték. Handl ekkor a gyilkos asszony testi megbüntetését kérte a helytartótanácsból. Még 1529-ben is kérvényezte, ami mutatja, hogy nem ért el eredményt. (Sopronból 1526-ban egy órán belül valamennyi zsidónak el kellett távoznia, magukkal nem vitt vagyontárgyaikért még éveken át folyt a pereskedés. Ez magyarázza Handl esetét is.)

1525-ben Sopronnak igen erélyes és mérges plébánosa volt Peck Kristóf, aki egyik hívét, János lakatosmestert valamilyen nézeteltérés során úgy elverte, hogy az a tanácsnál bepanaszol-

ta. A per hosszú időn át folyt, végül is nem éppen bibliai szelidségű várospap húsz font dénár büntetést fizetett és persze meg kellett térítenie elagyabugyált hívének a borbély-felcsernél felmerült gyógyítási költségeit is.

1531-ben Rösch Ulrik asztalossegéd Zierler János soproni polgárt olyan súlyosan megsebesítette, „verwundt vnd ain hanndt pluetrunns gemacht”, hogy kezéből csorgott a vér és munkaképtelen lett. Röscht börtönbe vetették, és csak akkor szabadult, amikor kötelező ígéretet tett, hogy Zierlert munkájával és mindennemű ezután rászálló örökségével kárpótolja. Természetesen azt is meg kellett ígérnie, hogy Sopron városa ellen fogvatartásáért nem áll bosszút.

1756-ban Unger György soproni polgár ötven botütést kapott azért, mert anyjára kezét emelt. 1775-ben Guszwald Lőrinc csizmadiamester durván bántalmazta feleségét, a városbíró ezért őt sem kímélte a „Brügelbankon” (deresen) huszonnégy kemény botot méretett rá, ráadásul a tanács megfosztotta polgári jogaitól is. Azért büntették ilyen szigorúan, mert hét évvel korábban, 1768-ban hasonló okok miatt már állt a bíróság előtt és bár akkor javulást fogadott, ígéretét nem tartotta meg.

1753-ban Mate Kristóf csehországi születésű soproni kereskedő olyan súlyosan elverte gyermekét, hogy az a verésbe belehalt. Miután az orvosi vizsgálat is igazolta, hogy a gyermek a bántalmazás következtében vesztette életét, az apát fővesztésre ítélték.

A tettesnek minden esetben meg kellett térítenie az orvosi költségeket. 1541-ben Lieb Péter asztalos minden különösebb ok nélkül megsebezte arcán a szomszédját. Jobb karját kellett volna büntetésként elveszítenie, de megváltotta magát harminckét magyar forinttal, amit később tizenhatra mérsékeltek, a felcser gyógyítási költségeit azonban teljes összegükben meg kellett térítenie.

A városi jogszokás különbséget tett a véletlen és az előre megfontolt emberölés, tehát gyilkosság között. Külön elbírálás alá esett a felindult állapotban elkövetett emberölés.

24.

Véletlen emberölés esetén a városi szokásjog szerint a tettetést nem lehetett halálra ítélni, kivéve ha az elhalt hozzátartozói ezt követelték. Ilyen eset történt 1442-ben, amikor a tanács egy férfit, hogy életét megmentse, véletlen emberölés miatt száműzetésre ítélte azért, mert az áldozat hozzátartozói ragaszkodtak a tettes megbüntetéséhez. 1505-ben Wetzler Farkas városplébános győri útjára magával vitte a fiatalkorú Smid Márton tanulót, akit az úton Fragner Farkas ilmitzi plébános puskájával kiderítetlen körülmények között, véletlenül agyonlőtt. Wetzler plébános csak a fiatalember holttestét hozhatta vissza a hozzátartozóknak, akik Smid Márton életéért bosszút követeltek. Az ilmitzi plébános hasztalan könyörgött, hiába léptek közbe a soproni papok kegyelemért, csak hosszas huzavona után a városi tanács közbeavatkozásával sikerült az ilmitzi plébános életét megmenteni. Fragner Farkasnak azonban a temetés első, hetedik és harmincadik napján tíz paptársával a sírhoz kellett zárandokolnia és ott imákat mondani. Zárandoklatát a tett napjának minden évfordulóján meg kellett ismételnie „annyi pappal, amennyivel csak lehetséges”. A tett helyén kőkeresztet kellett emeltetnie és engesztelésül a rokonságnak négy font dénár vérdíjat kellett fizetnie. Végül pedig, mihelyt Fragner plébánost papi tisztébe ismét visszahelyezték és misézhetett, minden miséjében köteles volt megemlékezni a halottról.

1593-ban egy klimpai embert, aki emberölés miatt három

és fél évig ült börtönben, a papság kérésére kieresztettek, de örök időkre kitiltották a város területéről. 1596-ban két vétlen emberölési eset is történt. Az egyik tettesre tizenegy és fél tallér, a másikra ötven tallér büntetést szabtak ki. A Payr krónika tudósít arról, hogy 1681-ben Hans Wolf Rösler mostohaleányát, aki szobájában a rokkán font, egy kertesi horvát ember puskájával véletlenül agyonlőtte. Mivel a krónika nem említi, valószínű, hogy a tettes nem kapott súlyosabb büntetést. 1777-ben Medgyesen Wolleb Mihály szintén véletlenül agyonlőtte legjobb barátját. Az elhunyt legény édesanyja és a falu bírása esküvel erősítették, hogy a két legény között sohasem volt harag, tehát a szándékosság ki van zárva. Wolleb életét ezért megkímélték, csupán nyilvánosan végrehajtandó húsz botütésre, ezenkívül negyven forint bírság megfizetésére ítélték.

A gyilkos büntetése: halál. Ez az elv azonban a valóságban nem mindig érvényesült egyértelműen és következetesen. 1360-ban Pulyai Miklós fia, Demeter, a kőszegi bíró testvére fosztogatta, rabolta, bántalmazta a soproni polgárokat, ezért Sopron város bírósága felakasztotta. Ebből aztán hosszú időn át tartó ellenségeskedés keletkezett, amelynek a győri káptalan előtt létrejött egyezmény vetett végett. Az egyezmény szerint a kivégzett Pulyai Demeter vérdíja fejében Sopron városa hatvan márkát fizetett Pulyai Miklós másik fiának, János kőszegi bírónak és a kivégzett ingóságait is visszaadta. Annak ellenére fizette Sopron a vérdíjat „pro homicidio”, hogy Tamás csepregi bíró és Nyéki Péter fia, Lőrinc mester bizonyították: Pulyai Miklós Demeter fia kártékony ember volt és a halált megérdemelte.

1368-ban négy soproni polgár: Gaissel Miklós fia, Henrik, Kálmán, Lukács és János fia Fülöp osztrákok segítségével, nem tudni milyen okból, megrohanta Büki István fia János

házát és a mit sem sejtő „immunem et insontem” Büki Jánost megölte, „potencia dyabolica suggestione”, ördögi hatalom sugalmazásának engedve. A négy soproni ezután a büntetést elkerülendő, külföldre szökött. A király a „disszidáltak” vagyonát elkobozta. A meggyilkolt rokonsága, főképpen pedig a testvére, Büki Vencel nem csupán a négy külföldre menekültet vádolta gyilkossággal, hanem Agendorfer János soproni városbíró, Schmuckenpfennig Jánost, a belső tanács tagját és annak János nevű fiát is. Büki Vencel a pusztá gyanúsítgatáson túl tettelegességekre is vetemedett, amit mutat az is, hogy I. Lajos királynak még ugyanabban az évben menlevelet kellett a három soproni polgár részére kiállítania. Ebben megállapította, hogy a nevezettek nem az ország, hanem Sopron törvénye szerint vonandók felelősségre, az országban ezért szabadon járhatnak. A királyi szó úgy látszik nem használt, mert két év múlva, 1370. június 24-én I. Lajos újabb leiratban szigorúan meghagyta Büki Vencelnek és hozzátartozóinak, hogy Agendorfert és társait Büki János halála miatt ne fenyegezzék, saját fejükkel felelnek, ha akár szóval vagy tettel bántják őket.

1455-ben Pfaff Egyed sérci lakos agyonütötte Drescher Péter soproni polgárt. Pfaffnak tettéért életével kellett volna fizetnie, de kegyelmet kapott. Vezeklésül a gyilkosság helyén kökeresztet kellett állítania, a soproni templomokban bűnbánatot kellett tartania, harmincketted magával fel kellett keresnie a megölt ember sírját, minden társának negyed font viaszt és három dénárt kellett oda vinnie, egy éven belül el kellett zarándokolnia Rómába és Aachenbe. Végül a Corpus Christi céhnek Drescher Tamás, a meggyilkolt testvére részére száz font viaszt kellett adományoznia.

1497-ben gresteni Welpämer Ákosra rónak ki hasonló vezeklést, mert Pläsweter Mátyás soproni polgárt „bey nechtlicher weil von dem leben zu dem tod gebracht vnd erstochen habe”,

vagyis éjnek idején — ami súlyosbító körülmény, — elvette életét: agyonszúra. A gresteninek életével kellene lakolnia, de kegyelmet kap. Neki is „komplex vezeklést” kell végeznie. „Hét vagy nyolc vagy tíz férfiúval, amennyit csak össze tud szedni”, ő is köteles elzarándokolni a megölt ember sírjához. Társainak negyed font viaszt, neki ráadásul még három égő gyergyát is kell vinnie a sírhoz „drey prynnund Kherczenliecht tragund”.

1514-ben egy János nevű asztalos azt vallotta, hogy társa, Farkas varga előtte esküdött meg, ha soproni ember kerül a közelébe, azt agyonveri. A varga azt is hajtogatta, mielőtt eljön Sopronból, egy-két városi urat „elintéz”. Önmagáról szólva János asztalos beismerte, hogy ő maga is agyonvert egy embert pusztán azért, mert az néhány rossz szót mondott neki. Ugyancsak megölt úrnapiján Bécsben egy embert, majd Bécs-újhelyen szolgájával egy vallon vértést vert agyon pénzéért.

Farkas varga azt vallotta: megígérte egy Peytler nevű gonosztevőnek és szolgájának, Kristófnak, hogy segítségükre lesz. Ő és János asztalos esküvel fogadták meg, hogy a soproniak ellen mindig harcolni fognak. Az egykorú iratokban nincs nyoma, mi lett a két ember sorsa, akiknek Sopron iránti gyűlölete nagyon emlékeztet Magas Ferencére. Lehetséges, hogy ők is a lándzséri ellenségek közé tartoztak. Peytlerről és szolgájáról tudjuk, hogy őket felakasztották.

1522-ben Wisinger Orbán vulkapordányi lakos ígérte meg reverzálisában, hogy nem táplál Sopron városával szemben bosszút. Wisinger Orbán részt vett Gugler István megölésében és ezért a megölt ember testvérének, Kristófnak kívánságára fogságba vetették. Noha halálbüntetést érdemelt volna, kegyelemből csupán börtönt kellett szenvednie. Ígéretének megtartásáért nem kevesebb mint öt vulkapordányi, egy zemenyei, egy soproni polgár és két királyi familiáris vállalt kezességet.

Ugyancsak 1522-ben, augusztus 22-én Nikolsburg ura, Lichtenstein Erazmus bizalmas levelet írt Sopron város tanácsának, amelyben azt kérte, hogy titokban nyomoztasson Kramer Lipót után, aki állítólag a király soproni harmincadosának, Kramer Istvánnak testvére és foglalkozására nézve mézáros. Kramer Lipót két cinkosával, Mettl Hawerrel és egy Mert nevű legénnyel állítólag agyonverték egy Närhett (talán Németh?) nevű magyar embert. Kramerék Auspiczben vastagon összebarátkoztak egy Hobler és Peter Christeindl nevű emberrel, utóbbit később elfogták és kínpadon bevallott bűneiért keréketörték. Kramer Lipót és két társa közben eltűnt Auspiczból. Erazmus úr úgy értesült, hogy ez a Kramer Lipót testvéréhez, Istvánhoz menekült Sopronba. A feltevést alátámasztja, hogy Kramer Lipót feleségét „egy nagyhajú, fekete özvegyasszonyt, aki már két férjét eltemette” a soproni harmincados egy éjjel holmijával együtt kocsira rakta és elvitte, Erazmus úr úgy véli: Sopronba. Feltételezi Erazmus úr azt is, hogy Peter Christeindl kínpadon tett vallomásaiban bizonyosan vannak adatok Kramer Lipótra vonatkozóan. Sopron városa ugyan megkérte Christeindl vallomását Auspiczból, de maga a vallomás és Kramer Lipót elleni nyomozás további része hiányzik.

1551-ben Dotschi Márton dobritzi illetőségű ember rabolt, gyilkolt és gyújtogatott. Elfogták és a legsúlyosabb büntetéssel sújtották, a vesztőhelyen felnégyelték és véres testrészeit elretentésül a város négy kapujának külső részére szegezték ki. Egy krónika tudósít arról, hogy 1553-ban a városi kocsmá bérőjét és feleségét meggyilkolták. A tetteseket elfogták és keréketörésre ítélték. A tettesek az ítélet végrehajtása után még három teljes napot éltek, írja a krónika. A Payr krónika arról ad hírt, hogy 1657-ben egy Petter nevű soproni ember késszúrással megsebesítette feleségét. Az ugyan még tizennyolc napig

élt, de amikor a városbíró Schlatner Fülöp orvossal felboncoltatta, megállapítást nyert, hogy az asszony halálát Petter készúrása okozta. A férfit ezért a pellengér mellett lefejezték és testét a temető árkában ásták el. Ugyancsak a Payr krónika szerint 1667. július 25-én Szent Jakab napjának estéjén kilenc és tíz óra között a Rózsa utcában megöltek egy Nagy nevű községi embert. A gyilkosságot Kroirr György és felesége követte el. Augusztus 8-án a pellengérenél, „az újonnan felállított emelvényen” mindkettőjüket lefejezték.

Méregkeverés mint testi sértés, ha nem is gyakori, de időnként előforduló bűncselekmény Sopronban. Az 1429. évi proskripciós megyei határozatban szereplő 58 bűnöző közül kettőt méregkeverés miatt helyeztek törvényen kívül, közülük az egyik nemes asszony volt.

1534 évben Márta János kádármester felesége a margitbányai (ma Sankt Margarethen, Burgenland) sógornője és az ugyancsak margitbányai Lamprecht István és felesége vásárokon szerzett arzénnel, amit kutyacsont kaparékkal és borral összekeverték, szerelmi bosszúból öt férfit megmérgeztek. Mártánét, aki soproni volt, a városi bíróság vízbe fojtatta (valószínűleg az akkor sokkal bővízűbb Ikvába).

1743-ban Zöger Magdolna és Reinhard Ferdinánd egymásba szerettek és elhatározták, hogy Zöger Magdolna szerelmük útjában álló férjét elteszik láb alól. Egy Hochmuth Terézia nevű asszonyhoz fordultak, aki vállalkozott arra, hogy Zöger János meggyilkolására mérget készít. A szerelmesek meg is etették a férjjel, aki hamarosan elpusztult tőle. Nem sokkal halála után a városban szóbeszéd keletkezett arról, hogy Zöger János nem természetes halállal múlt ki és amikor a városbíró felfigyelve a suttogó gyanúsításokra, kihallgatta Hochmuth Teréziát, kiderült a bűntett, a méregkeverőnő mindent bevallott. Őt és a szerelmespárt fővételre ítélték,

utána testüket kerékbe fűzték és addig hagyták ott, amíg el nem enyésztek.

1764. június 5-én egy Brand Éva nevű negyvenöt éves bánfalvi asszonyt fogatott le a városbíró, mert házában egy korsóban arzént találtak. Az asszony tagadta, hogy a méreggel bárki-nek is ártani akart. Tisztító esküre kötelezték és ennek letétele után könnyelmű gondatlanságáért húsz botot kapott, majd szabadon engedték.

GYERMEKGYILKOSSÁG

25.

A gyermekgyilkos nőket évszázadokon át többnyire a szegény vitte rá tettük elkövetésére, de a tiltott paráznaságért járó szigorú büntetés is arra készítette őket, hogy bűnük nyilvánvaló bizonyítékától megszabaduljanak. A törvénytelen gyerek helyzete mindenképpen hátrányos volt, polgári jogait nem ismerték el, a céhekbe, ahol megkívánták a „tisztességes” származást, nem vették fel őket. Csak II. József 1783-ban kelt dekrétuma javított annyit helyzetükön, hogy nyilvános szolgálatba is felvehetőek lettek és a céhekbe is beléphettek, de házasságot a templom helyett ekkor is csupán a sekrestyében köthettek, sérelmükért pedig csak megsértőjük árnyékán vehettek elégtételt. Továbbra is lenézés volt az osztályrészük „orozva csinált kölöknék”, „szőrzött gyeröknek, fattyúnak, fajtalan ágyból születettnek” nevezték.

Az infanticidát, a gyermekgyilkos nőt igen szigorúan büntették. Némely helyen elevenen eltemették s utána kihegyezett

karóval átszúrták testét. Kivételes kegyelemnek számított, ha csupán fejét vették. Szászországban a gyermekgyilkos nőt kutyával, macskával és kígyóval együtt zsákba varrták és vízbe fojtották.

Sopronban a gyermekgyilkos nőt fővételrel büntették. A 17—18. század folyamán előfordult tizennégy (ismert) eset közül nyolcban a város bírói széke halálos ítéletet hozott. 1610-ben egy Hauser Margit nevű asszony ölte meg törvénytelenül született gyermekét. Hiába kért kegyelmet számára az őt teherbe ejtő Hans Spormann, hiába ígérte, hogy feleségül veszi, a tanács úgy döntött, mivel a cselekmény túl súlyos, „das Verbrechen gar zu grob”, Hauser Margitnak fejét kell venni. 1669-ben, a karácsony előtti hétfőn, írja a Payr krónika, a Halász utcában a kertek alatt megtalálták Gartnerné cselédleányának gyermekét, akit anyja megölt. Ugyanakkor került elő Georg Pilman leányának megölt csecsemője is. 1670. január 10-én mindkettőjüket lefejezték.

1679-ben egy Krisztina nevű nőt lopáson értek. A városbíró elé került, aki előtt kínzás nélkül bevallotta, hogy újszülött gyermekét Kismartonban egy fürdősnél megfojtotta és a téglák alá temette. Ugyanebben az évben került börtönbe egy Borbála nevű asszony is, aki Einbeck György soproni posztósnál szolgált, s tőle teherbe esett. A szégyen elől Bécsbe menekült, gyermekét ott szülte meg és mindjárt meg is fojtotta. Ugyancsak 1679-ben ítékeztek Hetyei Magdolna felett is. Ez a huszonkét éves cselédleány brutális módon végzett törvénytelenül született gyermekével. Kivitte a bánfalvi erdőbe, ott kenyérvágó késsel elmetsette a torkát és a holttestet az állatok és enyészet prédájául hagyta. Mindhárom nőt fővételre ítélték.

1702. június 23-án Veit Schultheis hóhér egy ausztriai születésű nőnek, Margarétának vette fejét, mert megölte gyermekét. 1703. augusztus 8-án a tanács úgy döntött, hogy a gyer-

mekgyilkos Erzsébet nevű nő ügyében, akinek gyermekágya már hat héttel elmúlt, az aratási szabadság után, „nach Erndt Ferien” fog dönten. Ez a halasztás azzal a kíméleti idővel függ össze, amelyet a gyermekágyas nőknek engedélyeztek kivégzés előtt. 1723. november 23-án tárgyalta a tanács Tabor lakatos feleségének koraszülését, mert azt felettébb gyanúsnak találta. Az asszonyt a két városi orvossal, dr. Hartunggal és Liebezeitel, valamint a városi bábával megvizsgáltatta. Mivel több feljegyzés az ügyről nem található, a vizsgálat valószínűleg nem adott okot további eljárásra.

1739-ben Mayerhofer Mária Magdolna csak a kínpadon vallotta be, hogy gyermekét megfojtotta. Őt is, valamint 1746-ban Brandt Annát ugyanezért fővételre ítélték. 1757. június 10-én Hauer Zsuzsanna és Töpler Magdolna bejelentette a városbírónak, hogy Lederer György műhelye mögött a patakban, kék köténybe csomagolt csecsemőholttestet találtak. A városi tanács utasította a városbíró, vizsgálta meg a tetemet a városi orvossal, felcserrel és bábával. Az ügy további folytatása nem található.

1764-ben a huszonöt éves, Carlból származó Mach Julianna nevű hajadon bevallotta, hogy egy Orbán nevű vérteskatonára teherbe ejtette a weingrabeni búcsún. Táncoltak együtt, a vértés aztán hazakísérte s akkor éjszaka lett a katonáé. Medgyesen a kapások szállásán szült. Éjjel erős vérömlése volt, s a gyermek a vérrel együtt jött ki belőle. Erősítette, hogy a gyerek holtan született. Másnap reggel, amikor a többiek munkába mentek, betegnek tette magát otthon maradt. Akkor ásta el a véres ömlényt és a gyerek holttestét. A leány vallomásának ellentmondott az, hogy egy Filicsevics Helén nevű kapásleány éjjel gyereksíráshoz hasonló kiáltásokat hallott és hogy az exhumált csecsemő koponyáján sérüléseket találtak. A két városi orvos szakvéleménye szerint a gyerek nem erőszak következté-

ben halt meg, ezért Mach Juliannát csupán mint gondatlan anyát büntették meg harminc botütésre és a városból tizenöt évre kitiltották.

26.

1777-ben fejezték le Kappel Máriát, aki megölte törvénytelenül fogant gyermekét. Az ő esete még a kivégzés után sem jutott nyugvópontra, mert a városi tanácsot feljelentették a helytartótanácsnál, hogy a kivégzésnél szabálytalanul járt el.

Kappel Mária pinkafői (Vas megye) születésű hajadon cseléd volt a Domonkos utca 1. (ma Móricz Zsigmond u.) szám alatti Tschürtz Tóbiásnál. A leány apja, a pinkafői cipésmester meghalt, anyja gyermekcselédként szolgált Gruber Lajos soproni pékmesternél. Mária 1772 táján került Sopronba, először Benedek bőrosmester feleségénél, majd Tham Jakab mészárosnál, azután Schranz kádármesternél szolgált, onnan került Tschürtz Tóbiás házába. Még amikor Schranz kádárnál szolgált, esett teherbe a szintén ott szolgáló Rath Mihály nevű legénytől, akivel — vallomása szerint — mindössze kétszer érintkezett testileg. Ő maga nem is tudta hogy állapotos, sokáig azt hitte, hogy csupán erősen hízik és ezt mondta gazdaasszonyának is.

Gyermeke 1776. december 18-án estefelé született meg, de már délután erős fájdalmai voltak, úgyhogy hangosan kiáltozott. A segítségére siető háziaknak azt hazudta, hogy kólikája van. A gyermeket születés után rögtön megölte, a nála lévő zsebkéssel kétszer a torkába szúrta. A köldökzsinór magától szakadt el, a méhlepény pedig másnap reggel ment el tőle, amikor a padlásra mászott fel szalmáért. A gyermek holttestét, amelyet ágyában rejtett el, el akarta ásni, de gazdaasszonya fel-

fedezte. Hiába könyörgött neki, hogy ne árulja el, az asszony elmondta férjének, aki másnap reggel bejelentette a gyilkosságot a városbírónak.

A városbíró a kihallgatások során azt akarta tisztázni, miképpen volt képes a leány eltitkolni terhességét, tudta-e valaki, elsősorban a természetes apa, Rath Mihály, hogy állapotos, volt-e valaki, aki gyermeke megölésére rábeszélte, vagy abban segített. Kappel Mária bűnét senkire sem hárította át. Még Rath Mihály sem tudta, hogy terhes és senki sem vette reá a gyilkosságra. Kihallgatása végén kijelentette, bánja tettét és kéri Istent és a felsőséget, kegyelmezzenek neki.

Sem Isten, sem a tanács nem kegyelmezett neki, nyolc héttel tettének elkövetése után, 1777. február 14-én reggel a Hátsó kapu előtti pellengéernél lehullott a feje. A koldusbíró még aznap eltemettette az evangélikus temető halottszállító kocsijának színe mellett.

III. Károly 1734. évi rendelete szerint a halálraítélt protestáns személyhez katolikus papot kellett küldeni, hogy az megtérítse. Zichy Ferenc győri püspök azzal vádolta Sopron város tanácsát, hogy Kappel Mária esetében hivatalosan megakadályozta ezt a térítési kísérletet. Az ügyet a helytartótanács vizsgálhatta ki és 1778. június elején kelt leirata szerint a város szabálytalanságot követett el, amikor nem tette lehetővé a börtönben térítésre megjelent két katolikus pap és az elítélt leány közti beszélgetést. A leirat azt is megállapította, hogy Schaden Kristóf, a városi gárda helyettes őrzetője az elítélt leányt a kivégzés előtti éjszakán „undok dologra” próbálta rávenni: meg akarta erőszakolni. Bizonyítottnak látta a helytartótanács, hogy egy másik, Marx nevű gárdista a vérpad felé menet akadályozta a katolikus papot térítési munkájában és a leányt arra biztatta, maradjon csak meg hitében.

A helytartótanács — maga is csupa katolikus — megállapítá-

saiban majdnem kizáróan a katolikus tanúk vallomását vette figyelembe. Reichard Jakab gárdista elmondta, hogy a siralomházba átvitt (aufgesetzt) elftelt mellett a kivégzés előtt való napon Torkos evangélikus lelkész és több evangélikus tartózkodott, akik a börtönbe érkező két katolikus pappal, a franciskánus „ünnepi szónokkal” és a domonkos perjellel egy pillanatig sem hagyták egyedül a leányt, hanem evangélikus egyházi dalokat kezdtek énekelni. A két katolikus pap látva, hogy a leánnyal zavartalanul nem beszélhet, eltávozott. A leány mellett egész éjjel ott volt az anyja és még néhány evangélikus személy, köztük az evangélikus tanító.

Kappel Mária megerőszkolása egy Haller Mihály nevű városi szolgalegény vallomásában fordul elő. Szerinte a leány a kivégzés előtti éjszakáján kijött tömlöcéből a folyosóra és ott erősen dörzsölte ruhájával a testét. Schaden Kristóf, az őrzető helyettese, aki követte a leányt a folyosóra, megkérdezte tőle, hogy a bolhák csípi-e, felajánlotta, hogy segít neki bolhászkodni s mindjárt a leány ruhája alá nyúlt. Időközben a leány anyja is kijött a folyosóra és észrevéve, hogy Schaden a leánya ruhája alá nyúlkál, gúnyosan megjegyezte: „Ez a leány bizonyosan inkább a kedvedre való lenne, mint az öreg feleséged, mi?” Haller Mihály vallomását a többi tanú nem erősítette meg. Schaden Kristófról ismert, hogy korábban részegségében megvert egy éjjeliőrt és ezért a városi szolgálatból egy időre elbocsátották és káromkodásért az Előkapu előtti pellenegnél huszonöt botot is vertek reá. Feltehető, hogy a társai éppen „priuszára” való tekintettel nem akartak ellene terhelő vallomást tenni.

Útban a vérpad felé Huber Antal katolikus gárdista hallotta, amikor egy másik, Marx nevű gárdista azzal biztatta az elítélt leányt: „Ne félj, te leány, csak bátran neki, az már fél győzelem!” Azt is hallotta, hogy a kordén a leány mellett ülő páter

rászólt Marxra: „Fogja be a száját!” mire Marx hangosan azt a megjegyzést tette: „Ez a szerencsétlen az evangélikus vallásban éppen úgy meghalhat, mint a katolikusban”. Arról a tanú nem tudott, hogy az evangélikus kísérők a katolikus pap szavaira hangosan káromkodtak volna, de azt hallotta, hogy az elítélt azt hajtogatta, a maga vallásában akar meghalni. Látta, amint a lovasok vezetője, Heimler Éliás odaléptetett a kordéhoz és azt mondta a katolikus papnak: „Micsoda térítés ez? Ilyet még életemben nem hallottam!” Schaden helyettes örvezető pedig meztelen karddal hadonászva azt kiabálta a papnak: „A szentségit, miket papol ez?” Az elítélt közben sírással küszködve egyre azt hajtogatta: „Halálom utolsó órájában sincs nyugtom, kínoznak, gyötörnek.” Nem bizonyosodott be, állapította meg a helytartótanács, a feljelentésben foglalt ama állítás, hogy amikor a vérpadnál a páter utoljára szólította fel Kappel Máriát, térjen meg az egy igaz hitre és az ismét tagadó választ adott, a páter azt mondta volna: „Ha nem akarsz megtérni megátalkodott bűnös, menj hát a pokolba!” A páter kifakadása valószínűleg bebizonyult volna, ha a bizottság nem csupán katolikus, hanem néhány evangélikus tanút is kihallgatott volna...

A helytartótanács leirata a város mulasztását ugyan megállapította, de jogkövetkezményeket nem fűzött hozzá, a két gárdista megbüntetését azonban elrendelte. Sajnos nem maradt nyoma, milyen büntetést kaptak.

Kappel Mária volt az utolsó ama szerencsétlen teremtések sorában, akiknek gyermekük megöléséért életükkel kellett megfizetniük. Egy évvel később, 1778-ban az alig tizenhét éves Möltsch Annát fogatta le a városbíró gyermekgyilkosság gyanúja miatt. A leány a Bécsi kapun kívül, a szőlők között hozta világra gyermekét, de az — a leány állítása szerint — megszületése után rövidesen meghalt. Az eset körülményei meglehető-

sen gyanúsak voltak, a városi tanács ezért kikérte az orvosok szakvéleményét. Ezek megállapítása szerint a gyermek nem erőszak, hanem születési gyengeség következtében halt meg. Az anyát nem ítélték halálra, de mivel gyermeke gondatlansága miatt pusztult el, pellengérré állították ezzel a felírással: „Hütlén anya, aki becstelenségben fogant gyermekét veszni hagyta”, azután egy évre a városi dologházba (Zucht und Arbeitshaus) zárták, ahol minden negyedévben meg is veszszözték.

1862-ben egy Horváth Mária nevű leány ölte meg a házasságon kívül született gyermekét. A vádló az évszázados gyakorlathoz híven, kard általi halált kért reá, a bíróság azonban különböző enyhítő körülményekre tekintettel csupán két évi börtönre ítélte. 1938-ban Kastner Karolin, aki törvénytelenül született gyermekét szegyenében megölte, négy hónapi börtönt kapott. A gyermekgyilkos Lukovits Anna 1939-ben szintén szegyenében ölte meg gyermekét, — de embertelen kegyetlenséggel. Először katlanban megfőzte, azután a kútba dobta. A bíróság hathavi börtönre ítélte. Másfél évszázaddal előbb bizonyosan válogatott halálnemmel végezték volna ki.

PARÁZNÁLKODÁS

27.

A ma embere többé-kevésbé értetlenül áll az úgynevezett paráználkodás fogalmával szemben. Az egyházi és a világi hatóságok is, évszázadokon át a mózesi törvények alapján bűnnek bélyegezték meg az ember fajfenntartó ösztönének kielégíté-

sét, ha az házasságon kívül történt és büntető szankciókkal sújtották. A középkor büntetésrendszere, amely nagyjából a fogat-fogért, szemet-szemért elvet követte, amikor a tolvajnak lecsapatta a kezét, a káromkodónak kitépette a nyelvét, a nemi „bűnt” a legsúlyosabbal, halállal büntette.

A paráznaságot a katolikus egyház az úgynevezett „halálos bűn”-ök közé sorolta, ez azt jelentette, hogy az ilyen bűn állapotában elhunyt ember a „pokolba került”. De nem csupán az ilyen cselekedeteket, szavakat, hanem még a gondolatot is tiltotta. Az egyház szigorú felfogása a házastársak közti nemi érintkezést is kizárólag a fajfenntartás érdekében engedte meg, ezért nem járul hozzá még ma sem a fogamzásgátló szerek használatához.

A paráznaság elleni harc jelei megtalálhatók Sopronban is. De ezek szó szerint véve jelek csupán, hiszen a bíróság elé került eseteket ismerjük csak s azokat sem mind, a valóságban bizonyosan az ismert esetek többszöröse történt meg. Sopronra is talál, amit 1440 körül Aeneas Silvius, a későbbi II. Pius pápa Bécsről írt: „Ritkán elégszik meg egy nő egyetlen férfivel. Özvegyek még a gyászidő alatt férjhez mennek, öreg kereskedők fiatal leányokat vesznek feleségül és csakhamar özvegyé teszik őket. Özvegyek legtöbbször a házukban élő fiatal férfiakkal kötnek házasságot, akikkel férjük életében már házasságtörő viszonyban éltek. Így aztán a tegnap még szegény, ma gazdag. Persze a házastársát túlélő megint fiatalt vesz el és így tovább...” A korkülönbséggel kötött házasság, a középkor e jellemzője Sopronban is dívott, bevett szokás volt az iparos céhekben, hogy az elhunyt mester özvegyét a legidősebb segéd vette el.

Házi Jenő Sopron középkori egyháztörténetében igen szép bizonyítványt állít ki a soproni polgár erkölcseiről. Házi szerint a soproni ember ritkán vétkezett a hatodik parancsolat

ellen és dicséretesen tiszta életét mi sem bizonyítja ékebben, mint az, hogy amíg Bécsben, Bécsújhelyen, Pozsonyban az egyházi és világi hatóság kénytelen volt a bordélyházakat megtűrni, Sopronban a középkorban ennek nyoma sem található.

A bizonyítvány szép, de nem igaz. Házi Jenő maga cáfolja meg, amikor a soproni második fertály időközben előkerült 1530. évi telekkönyvét közreadja. Abban már szerepel a Schmied Gasseben (Kovácsszer, a mai Lenin körút egyik része) az Alt Frawenhaws (régii asszonyház, régii bordély) s ez arra mutat, hogy Sopronnak a középkor végén nem is egy, hanem legalább is két bordélyháza volt, különben mire való az „Alt Frawenhaws” megkülönböztetés. Ezt tanúsítja a Bruckner krónika is, amikor azt írja, hogy 1454-ben „Die Herren Geistlichen wurden bekannt in die Häuser, wo junge Frauen sind”, vagyis a papokat ismerik azokban a házakban, ahol fiatal nők vannak.

A Bürgerbüchel 1480 év körüli feljegyzései szerint a Frauenhaus Szent György napjáig három tallér dénár adóval tartozik, egy másik adat szerint Moch Georgnak a „Frauenhaus” eladásából követelése áll fenn.

Ellentmond Házi Jenő megállapításainak az is, hogy a kovácscéh 1514-ben jóváhagyott szabályzata szerint a céh legényeinek nem volt szabad borral megkínálni az utcai leányokat. Az utcai leányok nyoma még korábban is megtalálható. A szabók, vagyis Szent Anna céhének szabályai ugyanis már 1477-ben kimondják, hogy céhbeli legényeknek tilos utcai leányokkal az utcán szóbaállni, velük inni és őket táncba vinni. Aki mégis megtette, egy virdung (negyedfont) viaszt fizetett büntetésként.

Házi Jenő szerint 1540-ig csupán hét olyan eset fordult elő, amikor a hatodik parancsolat elleni bűnért büntetést szabtak ki, vagy ilyen bűn elkövetőinek megkegyelmeztek.

A felsorolt esetek között a legkorábbi 1437-ben történt, amikor Juding Miklósnak, a belső tanács tagjának felesége, Amberger Bertold leánya, Katalin házasságtörést követett el Eilinsgrab Egyed soproni polgárral. Mindkettőjüket halálra ítélték, az ítéletet azonban csak az asszonyon hajtották végre, a férfinak Albrecht osztrák herceg közbenjárására megkegyelmeztek s a halálos ítéletet négy évi száműzetésre enyhítették. 1504-ben Stegerspacher Gáspár kereskedő hozta más állapotba Farkas kovács feleségét, Borbálát. Számos enyhítő körülmény játszhatott közre, mert a tanács hosszas vizsgálat és megfontolás után a kárvallott férjnek csupán néhány font dénár bánatpénzt ítélt meg és az ügyről örök hallgatást rendelt a feleknek.

1510-ben Pantzer Mihály nevű nőtlen fiatalember igen megkívánt egy férjes asszonyt. Felhasználva a férj távollétét, behatolt a házba és meglepte az asszonyt ágyában. Először szép szavakkal, majd amikor így nem sikerült, erőszakkal próbálta rávenni a nőt, hogy engedjen kívánságának, de az ehelyett segítségért kiabált. A fiatalembert elfogták s tettéért halálos ítélet várt volna reá. A tanács anyja és „kegyes emberek” kérésére megkegyelmezett neki, de nyilvánosan bocsánatot kellett kérnie a házaspártól, a város kasszájába tíz font dénár büntetést kellett befizetnie és igen rövid határidőn belül — meg kellett nősnie. Az utóbbi rendelkezéssel a tanács nyilvánvalóan elejét akarta venni annak, hogy bűnében „visszaeső” legyen.

1517-ben Hofmair János habarodott bele Kötseer varga Borbála nevű hajadon leányába és a legény erőszakkal rávette a közösülésre, amelyből gyerek is született, akit Anna névre ke-

reszteltek. A tanács hosszas vizsgálat után megkegyelmezett Hofmair életének, de a megejtett leány részére ötven font dénárt kellett fizetnie és hét éven át további harminc font dénárt a gyermek tartásdíja fejében. 1535-ben Wilfing Vid feleségét szolgájával házasságtörésen érték. Hóhérral megkínóztatták őket, majd mindkettőjüket kiseprűzték a városból. 1540-ben Paur Mihály polgár vádolta meg azzal feleségét, Fridperger Annát, hogy Felsper Kilián bábsütővel megcsalta. A városi bíróság a két bűnöst börtönbe zárta. A több mint két hónapig elhúzódó vizsgálat során kiderült, hogy az asszony egy ízben már megcsalta férjét, aki akkor megbocsátott neki és visszafo-gadta magához. A bécsi városbíró véleménye szerint Paur Mi-hály azzal, hogy továbbra is fenntartotta az életközösséget a hűtlen asszonnyal, elvesztette jogát arra, hogy a nőt vádolja. Az ügyben tehát csupán a városi bíróságnak van joga dönteni, az pedig helyet adott a több oldalról megnyilvánult kérésnek s megkegyelmezett a két bűnösnek. A megcsalt férjet azonban figyelmeztették, ha hűtlen feleségével továbbra is együtt akar élni, az az ő dolga, megteheti, — de csak a város területén kívül. A Házi Jenő felsorolta utolsó eset Friedler András fele-ségéé, aki 1541-ben egyszerre két férfivel, Pierpaur Sebestyén-nel és Pulyai Demeterrel folytatott viszonyt, őket a tanács a város területéről öt évre kitiltotta, az asszony valószínűleg éle-tével lakolt, de ennek nincs írásos nyoma.

Eddig Házi Jenő „esetei”. Csekély számukból kár volna eti-kai következtetéseket levonni. A középkor iratanyagának csu-pán elenyésző része maradt fenn, az esetek többségéről bizo-nyára nem is készült írásbeli feljegyzés. Házi saját magát cáfolja, amikor másik munkájában (Soproni polgárcsaládok 1534—1848) nem kevesebb, mint négyszázharminc parázna esetet sorol fel. (Félreértés ne essék: mindez mit sem von le Házi Jenő országos viszonylatban is jelentős forrásközlési

munkásságából, hanem csupán azt bizonyítja, hogy a folyamatos helytörténeti kutatás milyen fontos a múltról való helyes képünk kialakításában).

A bigámiát a házasságtörés súlyosabb formájának tekintették és természetesen halállal büntették. 1442-ben ez a büntetés várt volna Karissime Péter medgyesi jobbagyra, aki feleségét elhagyva egy másik nőt vett el. Csak a kegyes közbenjárók kérésére sikerült Karissime Péternek a halálos ítélettől megmenekülnie, de sokat nyomott a latban az is, hogy cserbenhagyott felesége, aki az ábrándos Schneeweisz (Hófehér) Margit nevet viselte, kegyelmet kért számára talán azért is, mert hűtlen férje az ő számára még mindig olyan volt, mint a neve, carissime: a legkedvesebb. A férfit csupán egy évre száműzték. 1580-ban Mikó András jelent meg a városbíró előtt és írásban bejelentette, „már elege van jelenlegi feleségéből, engedje meg neki a tanács, hogy újból megnősüljön”. A meglepően modern gondolkodású férfi persze nem kapott engedélyt a bigámiához.

1716-ban kiderült, hogy Gaunersdorfer (magyarul Gazfalvi) János András feleségének első férje még él. Gaunersdorfernek a tanács előtt esküvel kellett bizonyítania, hogy csak a neve gyanús, neki magának sejtelve sem volt felesége még élő férjéről. Ígéretet kellett tennie arra, hogy bár az asszonnyal törvényes házasságot kötött, többé vele nem fog együtt élni és testileg sem érintkezik vele. A tanács csak az eskü letétele után engedte ki a tömlőcből, de a fogságban elfogyasztott kenyeret, az „Arrestbrod”-ot meg kellett fizetnie.

Büntették a trágár, szemérmetlen kifejezések használatát és a nők illetlen fogdosását. 1477-ben a szabók céhszabályzata kimondta, amelyik legény asszonyok vagy leányok előtt trágár kijelentéseket tesz, egy font viaszt fizet büntetésként. 1531-ben két olasz származású soproni ember került hasonló váddal a városbíró elé. Kapatos állapotban hazafelé tartva talál-

koztak Pferdesdorfer János megyei nemes kocsijával. Az egyik olasz, aki legényember volt, fellépett a kocsira és az ott ülő asszonyokat illetlen módon fogdosni kezdte. Társa akadályozta meg, hogy a dolog nem fajult el, sikerült lerángatnia a kocsiról. Pferdesdorfer a városi bíróság útján kért elégtételt sérelméért, a két olasztól ötszáz font dénár váltság megfizetését követelve. A városi bíróság nem osztotta Pferdesdorfer túlzott felháborodását és a bűnöst csak tizennégy font dénárba büntette meg.

29.

Különös módon az erkölcsi szigor, amely a paráználkodó polgárokat sújtotta, a papokkal szemben feltűnően megenyhült. Nekik az 1092. évi zsinat ugyan megengedte a házasságban való élést, a második házasságban élő papnak azonban el kellett bocsátania feleségét. A második esztergomi zsinat azonban 1112-ben a szigorú papi coelibatus elvét szögezte le.

Ennek ellenére a 14. század hirhedt „rossz” plébánosa, a kápolnát sikkasztó Henrik ágyasokat (tehát nem is egyet) tartott és mintha csak arra törekedett volna, hogy az 1279. évi budai zsinat valamennyi határozatát megszegje — és semmi baja sem lett belőle! 1481-ben Keresztély, 1488-ban Tremmel Mihály, 1501-ben Sauer András, 1521-ben Eberel Lénárt javadalmas papok végrendelkeztek „gyermekük” javára, ami azt jelenti, hogy ágyasuk volt. Számtalan papi végrendeletben található hagyatkozás a szemérmesen „gazdaasszonynak”, „szakácsnőnek”, vagy egyszerűen „szolgáló”-nak nevezett papi élettárs javára. 1495-ben Köpcsényi György javadalmas öt tehenet, négy borjút és négy kecskét, valóságos vagyont hagyott gazdaasszonyára, Borbálára, aki „tíz éven át ellátta és fizetést nem kapott”. 1516-ban Plechler János városplébános hagyott

huszonnégy aranyforintot, kelyhet, ezüst kanalakat Mock Apolóniára „fáradtságáért és barátságáért”. „Szakácsnők, gazdaasszonyok, szolgálók” javára még tizennégy papi végrendeletben van hagyatkozás az 1480—1524 évek közti időszakban. Valószínűen ez adott okot arra, hogy 1524. november 16-án II. Lajos király rendeletet intézett a soproni beneficiatus (javadalmas) papokhoz: „Meghagyjuk”, írta a király, „hogy kiki közületek javítsa meg az életét és az ágyasokat elűzvé, éljen tisztaságban és kerülje a botrányokat, amint azt a papi méltóság kívánja, mert ellenkező esetben felhatalmazzuk patrónusaitokat (Sopron városát) hogy azt, aki nem javul meg, fosszák meg beneficiumától és adják azt érdemesebbnek”. A parázna pap tehát csupán javadalma elvesztésével bűnhődik, nem úgy mint a szerencsétlen polgár, aki ugyanezért a bűnért a fejével fizet. Egyetlen esetet ismerünk, amikor a város elvonta, nem a javadalmat, csupán annak jövedelmét és nem a bűnös paptól, hanem a — gazdaasszonyától. Az 1551. év folyamán Bécsbe szökött városi jegyző, Jeckel Bálint azzal vádolta meg Sopron városát, hogy többek között kétszáz aranyforint értékű egyházi vagyont tulajdonított el azzal, hogy Családy Tamás javadalmas pap vagyonát lefoglalta. Családy ugyanis az engedélyezett kisebb végrendeleti hagyományokon felül még életében és titokban kétszáz aranyforintot adott a nála két évtizeden át „hűen szolgáló” Anasztázia nevű gazdaasszonyának (mulieri cotrici suae). Sopron városa erről a titkos adományról Családy Tamás gyóntatója révén szerzett tudomást és a pénzt az asszonytól egyszerűen elkobozta. Jellemző, hogy Újlaky győri püspök a kétszáz aranyat magának követelte, mint „egyházi birtokból származó gazdátlan jövedelmet”. Abban nem volt vita, hogy a gazdaasszonyé a pénz nem lehet.

II. Lajos 1524. évi intézkedése azért nem járhatott eredménnyel, mert ekkor már érezhető volt Magyarországon a re-

formáció hatása, különösen Sopronban, ahol már ugyanebben az 1524-es évben megindult az első vizsgálat a „lutheránus eretnekség” ügyében és következményeként már fellobbant a máglya a városháza előtt, amelyen a hóhér elégette az „átkos lutherista könyveket.” A szomszédos Ausztriában már házasodtak a papok, — ha „törvénytelenül” is. II. Lajos sógora, Ferdinánd tisztábban látta a helyzetet és érezte, hogy az egyház tiltó álláspontja a papi coelibatus kérdésében nem tartható fenn. Már az 1560-as évek elején alkudozásba kezdett a pápával, IV. Piusszal és a tridenti zsinattal, hogy a meglazult fegyelem és hitegység helyreállítására engedje meg az egyház a papok nősülését. Bár e kérdésben Ferdinánd választ nem kapott, az osztrák püspöki székek 1563-tól kezdve engedélyt adtak a hozzájuk forduló papoknak nősülésre, házasságukat törvényesnek ismerték el és az örökösödésnél is figyelembe vették. Az osztrák püspöki székek gyakorlata ugyan nem terjedt át a győri egyházmegyére, de Sopronban sok osztrák pap volt, akiknek nagy része megházasodott. A szökött soproni jegyző, Jeckel Bálint feljelentésében öt javadalmas papot sorolt fel, köztük egy igen szorgalmasat, akinek hét gyermeke van.

„Katolikus időkben (a középkorban) csak ritka esetekben kegyelmeztek meg és engedték el a halálbüntetést a házasságtörésen vagy ‚durva’ paráználkodáson ért személyeknek. Ha e korszakban is a régi szigorúsággal kezelték volna a törvényt, ugyancsak sok dolga lett volna a bakónak”, írja a 16. századról a katolikus egyháztörténeti író, Bán János.

A megállapításra néhány példa: 1553-ban a házasságtörő Unger Péter kap kegyelmet családjára való tekintettel. Ugyanebben az évben Valtin Dorottya férjes asszony menekül meg a bakótól férje és más közbenjárók kérésére, noha egy nőtlen legénnyel folytatott házasságtörő viszonyáért halált érdemelne, csupán száműzik a városból. 1559-ben egy Veit Weisper-

ger nevű polgár bigámiát követ el, első feleségét elhagyva egy Petronella nevű nőt is feleségül vesz, amiért halálbüntetés járna, de őt is csupán számúzik. 1569-ben egy fiatalembert paráználkodás miatt korára való tekintettel csupán számúzésre ítélnék, a következő évben ugyanezért egy férfit és egy nőt pellengérré állítanak és megvesszőznek, két osztrák leányt hasonló bűnért ugyancsak deresre fektetnek, majd kiutasítanak.

1571-ben Artner Erhard belső tanácsos, aki egyidőben a városi „borszemlész” (Weinvisierer) tisztséget is viselte, felesége halála után viszonyt kezdett cselédlányával, teherbe is ejtette s ily módon a viszony kitudódott. Artnert a vérpadtól csak Miksa császár közbelépése mentette meg. Életének ugyan megkegyelmeztek, de elvesztette tanácsi tagságát, sőt polgárságát is. Ez utóbbit később ugyan visszanyerte, de városi tisztséget többé nem viselhetett.

János, a medgyesi katolikus plébános nős ember volt s 1578-ban felesége viszonyt kezdett Lang Orbán medgyesi jobbaggyal. A plébános erről Lang Orbán felesége révén értesült, aki „sírva panaszkolta el neki férje hűtlenségét”. A plébános nyilvánosan, a szószékről róttá meg Lang Orbánt, aki tagadta a vádat és a plébánost rágalalmazásért bepanaszolta a városi bíróságnál. A plébános nem tudta vádját igazolni, mert ő Lang Orbánnal csak a gyónásban beszélt, arról pedig nem nyilatkozhatott. Viszont Lang mentőtanúinak vallomása alapján a városbíró igazolva látta a rágalmazás vétségét és arra ítélte a plébánost, hogy a község előtt, ugyanott, ahol „rágalmazott”: a szószéken kérjen bocsánatot és távozzék a plébániáról. Egy évvel azután, hogy János plébános távozott Medgyesről, kiderült, hogy Lang Orbán mégis elkövette a házasságtörést. Meg is szökött, de elfogták és Sopronban börtönbe zárták. Halálos ítélet várt volna rá, ha Sopron neves evangélikus prédikátora,

Musaeus Jónás Péter közbe nem lép érdekében. Kegyelmet eszközölt ki számára főképpen azzal érvelve, hogy Lang Orbán a javulás útjára lépett, most szorgalmas hallgatója a katolikus plébános utódjaként alkalmazott evangélikus prédikátor igéinek. Vagyis áttért...

Kivételek erősítik a szabályt: 1589-ben Hammer Balázs házasságtörő viszonyt folytatott és hiába kért ő is, felesége is kegyelmet, a városi bíróság úgy vélte, hogy a bűn már igen elterjedt, példát kell állítani: Hammert kivégzik.

1592-ben a Szent Mihály templom hitszónoki állására pályázott az ágfalvi plébános, egy bizonyos Scherer András. Kis híján el is nyeri, ha nem derül ki róla, hogy mint gyilkosnak menekülnie kellett Salzburgból, Polosticzay soproni keresztespapot is le akarta szúrni, mert az megintette és végül Scherer egy élő ember feleségét vette nőül s tőle már öt gyermeke van. A gyilkosságért és bigámiáért nem esett bántódása, csak éppen az állást nem nyerte el.

Az 1593—1603 közötti tíz évről Bán János állapította meg, hogy a közerkölcsök a papokat is annyira megfertőzték, hogy az évtized öt soproni plébánosa közül négyet botrányos élete miatt meg kellett állásától fosztani.

1603-ban Florhammer Györgynek, a Szent Mihály templom evangélikus gondnokának felesége a Szent Lélek-templomban szerelmi viszonyt folytatott a városi toronyőrrel. A viszony kitudódott, az asszonyt lefogták, vizsgálat indult főleg annak megállapítására, hogy a templomban valóságosan történt-e testi érintkezés, mert akkor azt újból fel kell szentelni. Két „köz-tiszteletben álló belvárosi polgár” közbejárt a tanácsnál kérve Florhammerné szabadon bocsátását, katolikus részről egy Forgács nevű káplán kijelentette, ő senkinek halálát nem kívánja, azt azonban mindenképpen meg kell állapítani, mi történt. Nem sokkal ezután Florhammer György és három belvá-

rosi polgár ezer tallér biztosíték letétele mellett kérte az asszony szabadon bocsátását, mert — állították — „a nagy templomgazdaságot Florhammer egyedül nem tudja ellátni”. A tanács az asszonyt szabadon is engedte, sőt amikor a győri egyházi törvényszék megidézte, azt is kijelentette, hogy az asszony nem köteles ott megjelenni. A városi tanács feltűnő elnézését a házasságtörő asszony iránt a vallási ellentéteken felül egyéb összefonódások is magyarázzák. A Szent Lélek-templomot azonban — biztonság okából — Wrachovich Farkas kanonok újból felszentelte...

1609-ben Hans Geiger Adrian polgár leányával folytatott nemi viszonyt, amely kitudódván, a szerelmespárt árisztomba rakták, fejenként huszonöt forint büntetést kellett fizetniök és a fogdában házasságot kellett kötniök. A bűnösök azt a kegyelmet kérték: legalább a templomban esküdhessenek meg. A tanács szigorú volt: a pénzből ugyan öt forintot leengedett, de az esküvőnek a fogdában kellett megtörténnie.

1613-ban egy suszter követett el házasságtörést, de megkegyelmeztek neki, sőt egy Berndorfer Farkasné nevű asszonynak is, noha az nagyban űzte a bűnözést, ötszörös házasságtörést követve el. Mindkettőjüket csupán kitiltották Sopronból. 1633-ban a soproni gombkötő céh szükségesnek tartotta céhlevelének 17. pontjában kimondani: ha valamely mester „förtelmességével és egiebb nem tisztességbely dologgal magát meghfertőztetj, a mesterségből kivettessék, mert a tisztességes Céhek tisztán kívántatnak tartany”.

Ritkán ugyan, de előfordult, hogy a huncut papra is rájárt a rúd. A jabloncai plébános Pongrácz István nemesember felelőségével folytatott szerelmi viszonyt. A felháborodott férj büntetésül úgy megoperálta házasságtörésben cselekvően közreműködő plébánost, hogy az hasonló „tettelegességet” többé

nem tudott elkövetni. De Pongrácznak is sokba került az „operáció”: vagyonesztésre ítélték.

Hasonló eljárásra Sopronban már a középkorban is volt példa. Ha hihetünk a Bruckner krónikának, 1411-ben egy Vabri, 1423-ban egy Hirty, 1428-ban egy Kaunbel (Knabel?) nevű ember ölte meg a felesége ágyában tettenért papot.

1649-ben dr Ribstein János orvos ejtette teherbe szolgáját, majd vérfertőző viszonyt kezdett unokahúgával. Az addig köztisztelőben álló embert, akit az iskolafelügyelet tisztevel is megbíztak, ugyan nem ítélték halálra, de vagyonát elkobozták. 1662-ben Kirschhammer Károly balfi tanítóval szemben nincs elnézés, vérfertőző szerelmi viszonya miatt a városi bíróság kiégeztette.

1676. június 8-án a városbíró elfogatta Deutschler Mihály huszonhat éves, nős nicki jobbágyot. Különféle bűncselekményekkel vádolták, köztük a legsúlyosabb az volt, hogy előző napon megtámadta Ernest Katalin tizennyolc éves hajadont, aki a reggeli mise után a Lövér erdőbe ment epret szedni. Deutschler a leányt a cserjék közé hurcolta és amikor az kiáltozni kezdett: „Názáreti Jézus, jöjj segítségemre és ne hagyj el”, Deutschler durván ráripakodott: „Hallgass te szentségtelen kurva, vagy megöllek!” A leány ennek ellenére sem hagyta abba a kiáltozást, de közben könyörgött Deutschlernek: „Csak az életemet és becsületemet hagyd meg, odaadom neked mindenemet az utolsó ingig”. A könyörgés mit sem használt, a férfi ronggyal betömte a leány száját, földre teperte és megerőszakolta.

Mivel Deutschler tettét az is súlyosbította, hogy nős ember és mert ezenkívül különféle lopásokban és rablásokban való részessége is rábizonyult, a bíróság megállapította, hogy „elvetemült gonosztévő”, „Laster Schelm” és unanimo voce, egyhangúan fővételre ítélte. Utána elrettentésül holttestét kerékre kötözték.

Az 1672. évi közgyűlésen panaszolták, hogy a városban szolgálóleányok csavarognak és nem akarnak munkát vállalni. Követelték, hogy a tanács „ezt a népséget szigorúan büntesse meg.” 1678-ban ismét szóvátették a közgyűlések a lófráló szolgálóleányokat, akik cselédnek adják ki magukat és akik vásár- és ünnepnapokon a napszámosokkal és kapásokkal a város nyilvános helyein „botrányosan és szemérmetlenül ténferegnek,” megint követelték: szigorúan járjanak el ellenük. 1686-ban hasonló a panasz: egyre másra tűnnek fel a városban a munkát kerülő, csavargó nőszemélyek, akik más, tisztességes lányokat lebeszélnek a munkába állásról és szajhaéletre csábítanak, ezért a közgyűlés követelte, hogy a tanács állíttasson össze egy rendes jobbágyjegyzéket, amit minden fertálmester kapjon meg, annak alapján az ilyen gazdátlan népséget jobban meg lehet szabályozni és ha kell, a városból kiseprűzni. Egy évvel később a közgyűlésen ismét felmerül az ügy, sürgetik a szajhanépség megbüntetését. A tanács most már majdhogy dühösen válaszolja: „Mindenki jól tudja, hogy a városi bíróságnak milyen eszközei vannak, és nem tud minden szögletben kurvákat hajkurászni”, „kann nicht in allen Huren Winkeln herumkriechen” és mindjárt meg is fordítja a fegyvert: „Ha a tanács nem bír ezzel a mihaszna népséggel, azok a felelősek azért, akik tudnak róluk, de megbüntetés végett nem jelentik fel őket.”

Az 1691. évi közgyűlésen megköszönik, hogy a tanács a szajhák ügyében intézkedett és kemény büntetéseket szabott ki, de kéri, hogy az ügyet továbbra is tartsa napirenden, mert a szajhanépség egyre tódul a városba és ha gyermeket szül, azt a vadállatnál is kevesebbre becsüli, utakra, utcákra kirakja. Ezért a munkanélküli cselédekre, szövönőkre továbbra is szi-

gorúan ügyelni kell, aki az effajtaéknak szállást ad, az keményen megbüntetendő. 1695-ben ismét panasz van a nagyszámú házasságtörőre, kurválkodóra, munkaszünetet megszegőre és tolvajra. A közgyűlés azt követeli, hogy adóval és más kényszerítő eszközökkel ezeket a személyeket „más gondolatokra bírják”, „zu andern Gedanken zu bringen”. Csányi János a krónikaíró is panaszodik az erkölcsök romlására, feljegyzi, hogy az 1689. év folyamán Sopronban született 238 gyerek közül hat „hurn Kündter”, zabigyerek volt.

Az erkölcsök romlása nagyrészt a törökök 1683. évi dunántúli hadjáratának, Bécs ostromának, majd a szinte ugyanolyan zűrzavarral és nyomorúsággal járó, Buda várát felszabadító elmentáadásnak volt a következménye. Ugyan magát Sopron városát Thököly kurucái és a velük szövetséges török-tatár csapatok nem szállták meg, de annál inkább dúltak a környéken. A felégetett falvak hontalanná lett népe vándorútra kelt s egy része Sopronig is eljutott.

A zavaros idők erkölcsi lazulásának következménye volt, hogy a város polgárainak házasságtörését, paráználkodását büntették ugyan, de már nem a középkori szigorral. Még a bigámistával szemben is enyhültek a büntetések. 1699-ben Lövey Mátyás soproni polgárt csak 16 forintra büntették meg azért, mert azt hívének, hogy Payr Sándor a török fogságban meghalt, „putativus” özvegyét szerelmileg ostromolta és feleségül akarta venni. 1700-ban a bánfalvi Taisch Mátyás szövő cselédleányát csábította el és ejtette teherbe. Felesége kérte, hogy férjét ne büntessék poena ordenariá-val (halállal) mert ő megbocsátott neki. A tanács úgy határozott, hogy Taisch köteles huszonnyolc forintot befizetni a városi kasszába, csak akkor engedik szabadon.

1708-ban kényes ügy került a tanács elé. A város egyik előkelő patríciusának, a polgármester fivérének, Dobner Jánosnak

leánya — megesett. Greiner Pál János városbíró utasítást kért, mit tegyen. Persze szemet is lehetett volna hunyni, hiszen mégis, a Dobner családról van szó... De mi legyen a másik hasonlóan kényes esettel? Hackstock Mátyás ott ül a tanácsban és éppen az ő gyámoltját, a Frölich leányt ejtette teherbe a Károly nevű szolgalegény. Ezt a legényt azért mégsem lehet büntetlenül hagyni! Le van fogva és az áristombban kuksol továbbá még két leány, akik szintén a hatodik parancsolat ellen vétkeztek. Nehéz a döntés és a tanács végül is úgy határoz, hogy valamennyi bűnöst meg kell büntetni. Persze a tehetőt, aki meg tudja fizetni, pénzbírsággal, akinek nincs pénze — pálcával.

1716-ban Anna, Fritz János felesége előzetes engedélyével és bocsánatával követett el házasságtörést. Ezt két tanú is bizonyította, az egyik Tschurl Pál, a molnárok céhmestere, aki magától Fritz Jánostól hallott olyan kijelentést, hogy megbocsátana a feleségének, ha az mástól esne teherbe, mert az asszonynak az ágyban vele „nem sok az öröme”, Fritz János nővére, Fleischhacker Katalin eskü alatt vallotta, hogy testvére igazában nem férfi, hiányzik a nemi szerve és ő maga kérte őt, védje meg a feleségét, ha pletykálnak róla, ő előre megbocsátott neki.

Szinte a humorba kívánczik az, amit minden idők híres nőcsábásza, Casanova 1753-ban ír Bécsből. Arról panaszkozik, milyen nehéz Mária Terézia császárnő szigorú erkölcsi elvei miatt különösen egy idegennek, hogy részesülhessen „Cythere örömeiben”, — magyarán bordélyt találjon. „Szánalmas spiclik légiói, akiket szüzességi biztosok szép nevével csúfolnak, kérlelhetetlenül ügyelnek minden szép leányra. A nőknek még kifesteniök sem szabad magukat, mert a rendőrség azonnal elfogja őket. Nincs mit csodálkozni azon, ha ilyen „nehéz munkafeltételek között” az ősi ipar üzői, ha tehetik, menekülnek Bécsből.

Ez is egyik oka lehet annak, hogy Sopronban egyre több olyan fiatal nő tűnik fel, akit a tanácsjegyzőkönyvekben „vauler Mensch”-nek, „matricula vaga”-nak, „vaga meretrix”-nek, dologkerülő személynek, kóbor szajhának neveznek. 1758-ban Perninger Éva, Posch Erzsébet, Gerber Judit, Berla-uer Erzsébet, 1763-ban Brunner Mária Terézia, 1764-ben Schmid Anna, Zelésnyik Borbála, Rubilich Katalin, 1765-ben megint Brunner Mária Terézia, 1773-ban Mayer Terézia, 1774-ben Hirschl Josefa, akiről a jegyzőkönyv nem csupán azt jegyzi meg, hogy „vaga meretrix”, hanem azt is, hogy „judea baptisata”, megkeresztelt zsidó. Ennek ellenére a büntetést nem kerüli el. Még ugyanebben az évben lefogják Muschel Erzsébetet, Öllösy Juliannát, 1776-ban pedig Pfneisl Ve-ronikát.

A névsor persze korántsem teljes, mert nem minden kóbor nőt jelentettek fel, fogtak el és ha elfogták, nem mindig büntet-tek meg. Akik a városbíró elé kerültek, azokat „propter libidi-nosam vitam”, feslett életmódjuk vagy „vagy propter traficati-onem procepti sexti”, a hatodik parancsolat elleni cseleke-deteik miatt büntették meg. Olykor hat forint büntetést fizet-tek (vajon azért hatot, mert a hatodik ellen vétkeztek?) vagy egy-két heti áristomot kaptak, legtöbbször egy-két tucat botot.

Az 1750-es évek elején érkezett Sopronba egy fiatal nő, aki magát a sziléziai harcokban elesett Schwerin tábornok özve-gyének mondta. Primes György városplébános, aki buzgón foglalkozott a hittérítéssel, az evangélikus nőt az orsolyiták fel-ügyeletére bízta azzal, hogy térítsék meg. Ez hamarosan sike-rült is, a nő katolizált és mivel viselkedése ellen sem volt kifo-gás, Primes plébános férjet is szerzett neki, a jómódú Tóth János felcser-borbélyt. Alig kötötték meg a házasságot, amikor Karolin Sarolta asszony rávette férjét, adja oda neki megtakarí-tott pénzét, hogy Németországba utazva megszerezhesse néhai

férje, Schwerin tábornok hagyatékát. Tóth János jóhiszeműen, hiszen az asszony a hagyatékra való jogát igazoló okmányokat is mutatott neki, minden megtakarított pénzét rábizta. Karolina Sarolta asszony elutazott és amikor távolléte már feltűnően sokáig tartott, a férj gyanút fogott, írt azokra a helyekre, amelyekről az asszony említést tett neki. Ekkor derült ki, hogy Karolina Sarolta asszony nem tisztos tábornok-özvegy, hanem botrányos életű kalandornő, sohasem volt Schwerin tábornok felesége, a tábornokot nem ismerte, harcterek környékén csatangolt, katonákkal állt össze ideig-óráig, Drezdában azt állította magáról, hogy az ördög szállotta meg és ugyan hetet közülök kiűzetett magából, de még annyi maradt benne, hogy Magyarországra kerülvén, Veszprémben ismét kiűzessen magából további hetet. Mielőtt Sopronba eljutott, már kétszer volt katolikus és lett ismét evangélikus, ha úgy hozta a szükség. A férjétől hamis okmányokkal kicsalt pénzzel Prágában folytatta szélhámosságait, míg kicsapongásaiért börtönbe zárták. Amikor teljesen lerongyolódva visszatért Sopronba, becsapott férje elfogatta és börtönbe záratta. A városbíró előtt nemcsak a tanúk, hanem az időközben beszerzett okmányok is rábizonyították bűnösségét. Amikor az asszony látta, hogy korábbi élete teljesen lelepleződött, ő is levetette eddigi modorát és rettenetes káromkodások közben átkozta istent és a szenteket és magát az ördögnek ajánlotta. A tanács halálra ítélte, 1757. szeptember 23-án fejezték le. Megrendült férje „bűnös lelke engeszteléséül” több kegyes adományt tett. Részben ezek segítségével építették fel a domonkosok zárdájukat, ő vette a templom harangjait is és végrendeletében vagyont a város szegényeire hagyta. Egyébként ő volt Sopron város első hivatalos halottkéme.

Hasonló kalandornő volt, ha nem is olyan nagystílű, mint Tóthné, a gráci származású Eckhl Kajetana, aki 1778-ban a

belvárosi Riedl nevű szabónál lakott, állítólagos foglalkozása színésznő volt, de ezt a hivatást csak akkor választotta, amikor egy Frank nevű gráci ember felesége lett. Férjét azonban rövid együttélés után elhagyta. Sopronban egy Mikos nevű férfi udvarolgatott neki, de azt kiütötte a nyeregből a tehetős Erns Ignác városi tanácsos. Az asszony után Sopronba jött az apja, egy gráci szappanfőző és további botrányokat elkerülendő, Bécsbe vitte. Kajetana ott is különféle bajokba keveredett, még be is börtönözték. Kiszabadulása után Eckhl szappanfőző visszahozta Sopronba, egy ideig a Festetich majorban lakott vele, Kajetana most sem tagadta meg magát, tovább folytatta botrányos viszonyát Ernst Ignác tanácsossal, míg Kelcz János városplébános véget nem vetett neki azzal, hogy hazazsuppolta Grácba, a férjéhez.

1780-ban az Előkapunál pellengérré állították Thoma János esztergályosmestert és feleségét, mert lakásukban „kurválkodó rossz emberek tartózkodtak.”

1784-ben — írja a Geiger krónika — a városi kéjnéket bizonyos kihágások esetén „szamarangolással” (Eselsritte) büntették. A hegyes számárnyereg behatolt az ágyék kényes részeibe és a nyilvános megszégyenítésen kívül még igen kellemetlen is volt. Persze jó volna tudni azt is, mik voltak azok a „bizonyos kihágások”, sajnos erről hallgat Geiger mester.

BESTIALITÁS

31.

Az állatokkal való nemi közösülést már Mózes törvényei is szigorúan tiltották. „Aki barommal közösül, halállal lakoljon”. „Ha valamely asszony baromhoz járul, hogy az meghágja őt, öld meg mind az asszonyt, mind a barmot, halállal lakoljanak, vérök rajtuk.”

Nem minden korban tekintették bűnnek az állatokkal való nemi kapcsolatot. Giraldus Cambrensis 1185 körül felháborodással tudósít az ulsteri királyok trónralépésekor szokásos ősi szertartásról, amely szerint a királynak ilyenkor nyilvánosan, alattvalói előtt meg kellett termékenyítenie egy kancát. A lovat aztán levágták és megfőzték. A főzővízben a király megfürdött, majd a néppel együtt evett a kanca húsból. Mekkora felháborodással írta a jó Giraldus napjaink pornó folyóiratairól, amelyekben szerelmi partnerként a kecskétől a kutyáig és disznóig valóságos állatsereglet szerepel.

A múlt soproni embere súlyos bűnnek tekintette és aszerint is büntette. Ezt egy írásban is fennmaradt esetből tudjuk, amelyet a Criminalbuch őrzött meg. A vádlott a tizennyolc éves, hammersdorfi születésű Müller János, aki Leitner Jakab balfi pásztornál szolgált. Müller Jánost a balfi erdőben 1730. május 20-án délután az erdőőr tetten érte, amint nadrágját leeresztve, egy fárönkön állva, két szorosan egymáshoz kötött kanca közül az egyikkel, egy vörös barnával (azért a pontos részletezés, mert a kanca is vádlott!) közösülni akart. Az erdőőr lefogta és megkötözte a pásztorlegényt, de annak sikerült elmenekülnie, este felé azonban az egyik balfi istállóban rátaláltak és megint elfogták. A városi bíróság (Wohlmuth János városbíró, Sailer

György Vilmos és Waxmann György belső tanácsosok) három nappal később hallgatta ki. Ekkor Müller János csak annyit ismert be, hogy kétszer megkísérelte a kancával a közösülést (sich fleischlich vermischen) de az állat annyira csapkodott farkával, hogy mielőtt vesszejét a kanca hüvelyébe be tudta volna vezetni, magja elömlött. A második, június 5-i kihallgatáson a városbíró azt próbálta tisztázni, csupán megkísérelte-e vagy ténylegegesen végre is hajtotta a vádlott a közösülést. Müller János megmaradt előző vallomásánál, amely szerint csak kísérletet követett el. Arra a kérdésre, miért tette, azt felelte, úgy érezte, mintha valaki a fülébe súgta volna, hogy tegye meg „azt a dolgot”. Arra a kérdésre, ki volt az a valaki, Müller azt válaszolta: „Azt hiszem, a kanca volt”.

A városbíró ezután azt próbálta megállapítani, volt-e Müller Jánosnak más állatokkal is dolga. A vádlott ezt tagadta, csak egyetlen alkalommal, az előző év márciusában a balfi pásztor leányával, Lénával érintkezett nemileg, mással nem. „Honnan vagy kitől látta, illetve hallotta, hogy oktalan állattal ilyesmit lehet tenni?” tudakolta a városbíró. „Senkitől sem láttam vagy hallottam azonkívül, hogy láttam annak a pásztornak kivégzését, akinek egy tehénnel volt dolga és akit ezért Keresztúron először lefejeztek, majd a testét a tehénével együtt elégették”.

A tanúskodó erdőőr vallomására meg is esküdött, ezért figyelmeztették a vádlottat, hogy tettének további tagadása esetén a kínzókamrában, „im Reck-Zimmer” folytatják majd a kihallgatását. Müller János ettől annyira megijedt, hogy vallott. Beismerte, hogy közösülése a legutolsó alkalommal a kancával ténylegesen megtörtént, magja a kanca hüvelyében ömlött el. A városbíró most tudni akarta, mi az oka, hogy kétszeri tagadás után most mégis bevallotta az igazságot? Az elmúlt éjszaka megjelent álmában öt évvel ezelőtt meghalt apja és arra

intette, minden bűnét őszintén vallja be, mert csak így lehet részese az örök boldogságnak, mondta a vádlott, aki a kihallgatás ideje alatt áhítatosan nézte az asztalon lévő feszületet s még hozzátette: „A megfeszített Jézus is felszólított, valljam be a tiszta és teljes igazságot.”

Müller Jánost fővételre ítélték és vele együtt a vörös kancát arra, hogy a hóhér segédeivel agyonverje. Aztán máglyára tették őket és hamvaikat szétszórták a szélben. Mielőbb az ítélet beteljesedett, Müller Jánosnak még egyszer ki kellett mennie a balfi erdőbe, „an Ort und Stelle”, ahol tettét elkövette, hogy cselekedetéért kiszabott és „nagyon megérdemelt” ítéletét meghallgassa.

Még egy hasonló „bűncselekmény”-ről tesznek említést az iratok, de annak elkövetője nem soproni. 1769 február 20-án bejelentik a tanács ülésén, hogy egy Joseph Trinker nevű „szodomitát” köröznek és ismertetik a személyleírását is. Többet nem hallunk róla, de ha nevének hinni lehet, nem csupán az állatokat szerette, hanem az italt is.

BOSZORKÁNYSÁG, VARÁZSLÁS

32.

A varázslókba és boszorkányokba vetett hit a történelem előtti korba nyúlik vissza. Már Mózes is tiltja őket: „A varázsló és szemfényvesztő asszonyi állatot ne hagyjad élni!” A középkor is védekezett ellenük és szigorúan büntette őket. Kálmán király is csak a striga, az állati alakba bújt boszorkányok létezését tagadta, a többi boszorkány és varázsló létezését ő sem vonta kétségbe.

A hazai boszorkányperek történetében alapvető Komáromy Andor könyve, amelyben 461 per iratait dolgozta fel. Munkáját kiegészíti Schramm Ferenc 1970-ben és 1982-ben megjelent műve, a „Magyarországi boszorkányperek 1529–1768”, amely további 569 boszorkánypert ismertet.

A soproni levéltár iratai között első ízben található említés boszorkányokról az 1429. október 20-án kelt és a Sopron vármegyei közgyűlésen a szolgabírák és esküdtek által összeállított proskripcióban. Az ebben felsorolt gonosztevők között szerepel „domina relicta Thome jobagionis Pauli in Horsondorf commorantem seductricem, incantraticem et fitonisam”, Pál gróf horsondorfi jobbágyának, Tamásnak özvegye, aki kerítőnő, boszorkány és jósnő. Még az olyan felvilágosult uralkodó, mint Corvin Mátyás is hitt a csillagok, amulettetek hatásában és Beatrix királynő meddőségét Corvin János anyja „boszorkány-varázslat”-ának tulajdonította.

Sopronban a városi bíróság 1502-ben örökös számkivetésre ítélte boszorkányság miatt Hunger György medgyesi jobbágyot, mert azzal fenyegetőzött, hogy felgyújtja a falut és haragosainak éppen virágzásban álló szőlőire jégesőt küld.

1528-ban négy belvárosi polgárasszonyt, Prasch István feleségét, Margitot, Habervogt István asszonyát, Erzsébetet, Pölcz Kálmán özvegyét, Erzsébetet és Pranger Bernát özvegyét, Dorottyát vetették börtönbe boszorkányság miatt. Az a vád ellenük, hogy a varázsló és boszorkány hírében álló Bernát pásztortól olyan szert kértek, amelytől a tehenek több tejet adnak. A napjainkban is gondot okozó mezőgazdasági probléma megoldására Bernát kotyvasztott valamilyen szert a nőknek azzal, hogy azt tejben felforralva öntsék az istálló sarkába. A tehenek — mit sem tudva arról, hogy varázslás történik, — nem emelték a tejhozamot, noha az asszonyok Bernát pásztornak egy-egy kenyeret, fél és egész pint borokat hoztak fizetségül.

(Bernát majd a kínpadon bevallja: nagyon jól tudta, hogy szere hatástalan.) A városbíró látva, hogy egészen alacsonyfokú boszorkányság történt, senkit meg nem rontottak s mert Lang Péter és Schwarz Péter beneficiátusok is kérték, sőt kezességet is vállaltak értük, a nőket kiengedte a tömlőcből, azonban meg kellett ígérniök, hogy a tejhozam érdekében hasonló meg nem engedett eszközöket többé nem vesznek igénybe, büntetésül fejenként száz forintot kellett fizetniök. Az ítélet eléggé enyhe, hiszen máglyára is küldhették volna őket.

Meg is kapja a bíróság a korholást az azévi közgyűlésen, 1528. április 25-én: „Item die vnhollden zaubrerinn solln irm verdienn nach gestrafft vnd kaine mit gellt oder gebeth abkauffen lassen werden”, a varázslókat és boszorkányokat érdekük szerint meg kell büntetni és senki se válthassa ki magát pénzzel vagy imádsággal. Mivel pedig ezt a követelést a következő, 1529. évi Szent György napi tisztújító közgyűlésen megismételték, nem véletlen, hogy a következő elébe került boszorkány ügyében a városi bíróság kíméletlen szigorral járt el.

Ez a boszorkánysággal gyanúsított következő pedig Bernát pásztor. 1529. július 19-én vonják kínpadra és ott bevallja, hogy Grätzer Kristóf polgármester házának küszöbe alá a lehető leggonoszabb varázsszert, „das allerargest von zauberei zusammenklauben als es Gott nur beschaffen hat” szándékozott elásni, hogy attól a polgármester lassan elszáradva pusztuljon el. Azért haragudott Grätzer Kristófra, mert az hanyagsága és italozása miatt megfenyítette.

Bernát azt követően kevésbé boszorkányos dolgokról vallott. Akkoriban száműzték Sopronból a zsidókat és ő meg Tremmel András somfalvi pásztor elkötöttek a „zsidóvagyon”-ból két tehenet s eladták János somfalvi mézárósnak, aki a nagyon is szembetűnő bűnjelet még aznap éjszaka feldarabolta. Bernát részesedésként hét solidus dénárt kapott. Bevallotta Bernát azt

is, hogy a boszorkányságot ő Gussmann Péternétől tanulta körülbelül kilenc évvel ezelőtt és első áldozata a cinfalvi pásztor volt, akinek ládafia alá békát és egyéb gonosz varázsszert ázott el, amitől a pásztor elszáradt. Ezt a módszert akarta megismételni Grätzer polgármesterrel is. Farkast is küldött olykor. Először 1528. évben a somfalvi pásztor csordájára, mert az — bár ő megosztotta vele élelmét és borát — nem fizetett érte. A küldött farkas egy marhát halálra mart s azt a pásztornak meg kellett fizetnie ugyanúgy mint a nyéki pásztornak, aki másfél mérő liszttel tartozott neki, de nem adta meg. Annak csordájára küldött farkas három marhát pusztított el. Amikor Bernát borozgatás miatt nem ügyelt saját csordájára, Pullendorfer három elkóborolt marháját megették a farkasok (őket vajon ki küldte?) Pullendorfer, ismerjük őt, volt városbíró, erőszakos ember, később majd a saját dárdája nyársalja fel, de most még ereje teljében van és kegyetlenül behajtja a három marha árát Bernáton, aki bosszúból Pullendorfer majorjának küszöbe alá varázsszert ázott el, amitől az istállóban négy tehén megbetegedett. Haragudott Bernát néhány külvárosi polgárra is, csupán arra várt, hogy kiállhasson a városi szolgálatból, azután szándékozott állataikra farkast küldeni (nyilván, hogy az „eljárás” ne legyen hivatalos). Vallott a négy belvárosi asszonyról is, akik szert kértek tőle a tehenek tejhozamának emelésére. Elismerte, hogy adott is nekik, bár tudta, hogy hatástalan. Neki mindenesetre volt haszna belőle, mert az asszonyok bort hoztak érte. A külvárosból is jött hozzá egy asszony, de annak nem teljesítette kérését.

A primitív indulatok vezette ember szinte önmaga mondta ki halálos ítéletét. Máglyán égették el. A vele együtt elfogott fiát, Ambrust nem ítélték el, kötelezvény ellenében, két belvárosi polgár kezességére szabadon engedték.

1530-ban a Landhutból származó Gerl János borbélymester, aki egy István nevű másik soproni borbély özvegyét, Dorottyát vette feleségül, el akart költözni Sopronból, felesége azonban nem kívánt vele menni. Gerl ekkor azzal ijesztgette az asszonyt, ha nem engedelmeskedik neki, akkor majd ő tíz lovon, a „Vörös Péter”-rel jön érte és úgy kényszeríti, hogy kövesse. Hogy még jobban ráijesszen az asszonyra, szeme láttára lefejezett két macskát és szörnyen meg is fenyegette. A borbélyt börtönbe zárták és csak fiatalságának valamint felesége könyörgésének köszönhető, hogy a máglyát elkerülte. 1539-ben Turner Györgyöt vádolták boszorkánysággal. A külvárosban lakó polgár Bécsbe szökött fiát hozta haza ördögi mesterkedéssel: „von Wien mit Teufflischer Khunst widerumb haimb gen Ödenburg hatt lauffen machen das gemellter Khnab nahe zum verderben vnd vnuerständig worden”. Tizenkét polgár kezességére, — köztük volt a városplébános és két beneficiumos pap is, — szabadon engedték, de meg kellett fogadnia, hogy ördögi tudományát nem használja többé és senki mást nem tanít meg reá.

1591-ben egy boszorkánysággal vádolt kópházi asszonyt engedtek szabadon három kópházi polgár kezességére, 1592-ben Windisch Simonné emelt panaszt a városbírónál, mert — amint előadta — az elmúlt nagypénteken, amikor Kereszturon boszorkányt égettek, egy Jankóné nevű nő azzal vádolta meg, hogy ő is boszorkány és hogy Kereszturon „a nővérét égették meg”. Arra ítélték, hogy nyelvét a torkán át húzzák ki. Szám-talan kérésre és idős korára való tekintettel megkegyelmeztek neki, csupán száz tallér büntetést kellett fizetnie, később azt is leszállították harminckettőre.

1597-ben Hans Türckenhaltert varázslás és boszorkányság

miatt keréketöréssel végezték ki, a három asszonynak, akik a „boszorkánymesterséget tanulták nála”, Lang Egyed, Schwartz János és Maurer Péter feleségének tizenhat polgár közbenjárására megkegyelmeztek, de ezer tallér pénzbüntetést kellett fizetniök. 1601-ben a balfi Auer Lőrinc feleségét egy Andrin Péterné nevű asszony boszorkánysággal vádolta meg és Auernét le is tartóztatták. Férje, Auer Lőrinc felháborodottan követelte, hogy inkább azokat fogják le, akik feleségét meg-rágalmazták, asszonyát pedig engedjék szabadon. A tanács azonban úgy vélte, azért Auerné sem egészen ártatlan, „ist nicht ganz rein”, hiszen ő maga vallotta be, hogy az elmúlt Szent György napkor az ablaknak háttal állva kétszer is öntött ki vizet az utcára. Ha a boszorkányság nem bizonyul reá, majd megbüntetik rágalmazóit. Egyelőre azonban folyik a vizsgálat és arról van szó, „mi a nagyobb varázslás, illetve boszorkányság: ha vizet öntenek ki az utcára, vagy ha tejjel próbálják ugyanezt”. Sajnos sem a „varázslás” sem a bírói eljárás eredményét nem ismerjük.

1618-ban Ziegen István maga vallja be, hogy tiltott varázsszerek készítésével foglalkozott s a „varázslás ördögi művészetét” gyakorolta. Noha súlyos testi büntetést érdemelne, családjára való tekintettel csupán három évre száműzik. 1650-ben Pintér György medgyesi lakos feleségét vádolták boszorkánysággal. Pintérné maga is beismerte, hogy mérgeket és varázsszereket állított elő. Bár halálbüntetés járna neki, csupán száműzik. 1656-ban Fischer János feleségét vádolják boszorkánysággal, de a vádból — úgy látszik, — nem lehetett komolyabb baja, mert ítélet nem található, s ő maga még 1687-ben is életben van.

Az 1686. április 25-i közgyűlésen felszólalnak az ellen, hogy gyanú és képzelődés alapján embereket varázslással megvádoljanak és börtönbe zárjanak. Ez az okos szó — amint Csányi

János krónikás írja, — a nyékieken nem fogott. Május 17-én a Hausberg dűlőt és a nyéki szőlőket ítéletidő látogatta meg és a tőkétet a jég teljesen összeverte. Ezért a boszorkány hírében álló öreg Pratschnét, a leányát és két öregszüléjüket lefogták azzal a váddal, hogy a súlyos jégverést ők hozták a falura. A továbbiakról Csányi János csak annyit ír, hogy az anyát és leányát Lándzsérta, a két öregszülét Lakompakra vitték.

1693. július 10-én a Bécsi dombon lévő Gerichtshügelen karddal kivégeztek két boszorkányt, majd testüket a bitófa alatt elégették. Egyikük, a férfi Pomogyon volt pásztor, már jó néhány éve folytatta a boszorkányságot, embert és állatot elvarázsolva, a nő szintén pásztorokodással foglalkozott Bánfalván és saját bevalása szerint „két és fél éven át szolgált a gonosznak.”

34.

1702. szeptember 23-án több tanút hallgattak ki Augusztin András felesége, Mária ügyében. A per megindulásakor boszorkányügynek látszott, csak később derült ki, hogy valójában zsarolásról van szó. Az első kihallgatott tanú, Wabel János felesége, Éva, harminc körüli asszony arról vallott, hogy neki Augusztinné azzal dicsekedett, ő meg tudja tenni, hogy a férfiak beléje szeressenek és utána járjanak. A receptet is megadta. „Végy s.v. (salva venia, azaz: bocsánat a kifejezésért) három cseppet a havi vérzésből, vágd le minden körmödöt, mindezt keverd össze tésztaival, süsd meg és add oda az illetőnek, aki megtetszett”. Arra a kérdésre, nem árt-e meg a furcsa „sütemény” a férfinek, Augusztinné megnyugtatta: „Ó, te bolond, persze, hogy nem árt neki, tudom biztosan, hiszen én is beadtam a férjemnek nem is egyszer!” (Nem lehetett nagyon eredményes, ha meg kellett ismételni!)

Eldicsekedett Augusztinné egy másik varázslattal is. Bizonyos füveket szokott vízben megfőzni, a vízben megmosdott és utána az ablakon át, annak hátat fordítva, kiöntötte az utcára s amelyik férfi belelépett a vízbe, annak beléje kellett szeretni. (Emlékezzünk, a balfi Auerné is így boszorkánykodott!) Augusztinné ezen kívül még kásával is varázsolt. A kását kezében vitte a karácsony éjjeli misére. A mise végén, a többiek előtt kiment az utcára, a kását két melle között ruhájába dugta és aztán szoknyáját kissé megemelve elindult. Menet közben ruhája alól a kása lehullott a földre és aki férfi belelépett, az mind megkívánta őt. Ezt a varázslást a legutóbbi karácsonykor is elkövette a Szent Mihály-templomból jövet, a kását a Pflasteron hullatta el. Arra a kérdésre, kitől tanulta a varázslást, Augusztinné azt válaszolta, hogy öreg szülőjétől. A második tanúnak, Himmelmann Pál feleségének, Katalinnak Augusztinné azzal dicsekedett, hogy őt már nagyon sok férfi próbálta erkölcsstelen cselekedetekre csábítani.

A bíróság a két asszonyt tanúként, főképpen Augusztinné erkölcsi magatartására vonatkozóan hallgatta ki. Az ügy érdeméről — a dolog természeténél fogva, a tanúk nem tudhattak. Holzmayr Simon ácsmester, aki ugyanis keresetével a pert elindította, azt állította, Augusztinnével abban egyezett meg, hogy elmegy a nő lakására és ott vele, — elismeri, házasságon kívül, tehát megengedhetetlen módon — nemileg érintkezni fog, „sich fleischlich vermischt”.

A lakásba belépve azonban az asszony férje, Augusztin András és egy másik, előtte ismeretlen férfi megragadták, majd kezét hátracsavarva arra kényszerítették, hogy adja oda nekik minden nála lévő pénzét, különben nem engedik szabadon. Holzmayr Simon keresetében azt követelte, hogy a tőle elvert pénzt, mintegy harmincöt forintot adják vissza neki és a két férfit az ellene elkövetett erőszak miatt büntessék meg. A per

további folyamán persze Augustinék mindent tagadtak, Augustinné pedig főleg azt, hogy bármiféle szerelmi ígéretet tett volna Holzmayrnak s nem igaz az sem, hogy Holzmayr már többször járt a lakásán. Mi szüksége volna neki, — így Augustinné, — erre az öreg férfire, amikor fiatal férje van. (Ha olyan fiatal a férj, miért kellett neki beadni a „szerelem-pogácsákat”?)

A tanács az ügyben további vizsgálatot tartott szükségesnek, de a varázslásról többé nem esett szó. Érdekes, hogy még alig száz évvel előbb, Auer Lőrincné esetében, azon vitatkozott a városi bíróság, mi a nagyobb varázslás, az-e amikor az utcára kiöntött tejjel vagy csupán mosdóvízzel üzik a boszorkányságot.

Fél évszázaddal később, 1768-ban Mária Terézia a Sopron megyében lefogott és boszorkányság miatt elítélt Kosnyák, másképpen Vlasovits Ilona ügyében új vizsgálatot rendelt el, de „absque ullius torture applicatione aut vis alicuius illatione”, minden kínzás vagy más erőszak alkalmazása nélkül. A józanul gondolkodó királynő tudta, hogy a legtöbb boszorkány a kínpad kínjai között született meg. Sem Augustinné, sem Kosnyák Ilona ügyében a végső ítélet nem ismeretes, de bizonyosra vehető, hogy nem volt halálos.

A soproni boszorkányperekből hiányzik a nyugati, hasonló természetű perek egyik legfőbb jellegzetessége, az a hiedelem, hogy a boszorkányok és varázslók hatalmas testületeket alkotnak, összejöveleteket tartanak és patrónusukkal, az ördöggel állandó kapcsolatban állanak, sőt — a női boszorkányok — vele nemi viszonyt is folytatnak.

A Sopronban ilyen címen perbefogottak jobbára gyógyítással, varázssítalok előállításával vagy más — sokszor csupán babonás hiedelmeken alapuló — mesterkedésekkel foglalkoztak s nagy számban voltak közöttük pásztorok.

A 19. században is fellelhető soproni boszorkányhiedelme-
ket Bünker János Rajnard néprajzkutató foglalta csokorba.
Szerinte az 1840-es években, amikor az Ikvahíd még nem volt
zártan beépítve és a Schwartz-féle ház helyén egy földszintes,
fazsindelyes ház állott, a soproniak úgy hitték, hogy ott gyűl-
tek össze éjjel tizenegy és tizenkét óra között a soproni boszor-
kányok. Hajuk az arcukba lógott, hogy ne ismerjenek rájuk.
Ha valaki olyan órában járt arra, azt elkapták, lecipelték a pa-
tak partjára és ott jól meghajszolták.

A Kispócsi (mai Pócsi) utcában a Poszvék-féle ház mellett
állott egy kőkutacska, amely körül mindig pocsolyába gyűlt
a víz. Éjfél körül ott áztatták a boszorkányok ruhájukat s ha
valaki arra járt, azt meglocsolták, de néha befogták mosásra
is. A Szent Mihály utcában régebben — így állítja a szájhagyó-
mány, — éjjel tizenegy és tizenkét óra között több mint húsz
boszorkány ült sorban és gyümölcsöt árult. Aki arra járt, an-
nak vásárolnia kellett tőlük, mert nagyon erőszakosak voltak.
Az éjjeli örök ezért mindig tartottak zsebükben néhány garast,
hogy vehessenek tőlük gyümölcsöt, amely reggelre értéktelen
szemétté változott...

GYÚJTOGATÁS

35.

A régi idők városaiban — Sopronban is, — sokkal több ház
épült fából, mint kőből. Még ha a ház utcai része kő és téгла
volt is, hátsó traktusát, a kocsiszíneket, pajtákat, istállókat,
műhelyeket többnyire fából készítették. A tetőt pedig jó eset-

ben faszindellyel, de többnyire inkább szalmával vagy náddal fedték.

A régi soproninak gondosan ügyelnie kellett a tűzre és szigorúan be kellett tartania a tűzrendészeti szabályokat. Hogy a tűzoltás a régi Sopronban mennyire fontos volt, azt legjobban mutatja az, hogy a polgárnak felvételekor „Säbel und Ampelgelt”-et kellett fizetnie, amellyel a város védelmi- és tűzoltási felszereléséhez járult hozzá.

A tűztől való félelmet mutatja, hogy 1782-ben II. József eltiltja az úrnapi körmenetek alkalmával a kápolnák és templomok feldíszítését, kivilágítását, mert a díszítésre használt deszka, papír és vászon könnyen tüzet fog. Ugyancsak a tűzveszély miatt nem szabad zivatar alatt harangozni egy 1783. évi rendelet szerint, mert a „mozgó fém vonzza a villámot”.

A szándékos gyújtogatót a legsúlyosabb büntetéssel, a halállal sújtották, sőt még azt is, aki tűzzel fenyegetőzött. A vétkes könnyelműségből, gondatlanságból okozott tűzért a bűnös vagyonával felelt.

Az egyik legkorábbi tűz, amelyről Sopronban feljegyzés található, 1317-ben gyulladt ki, amikor a város összes kiváltságlevelei elégték és a város Konrád városbíró-t küldte I. Károly királyhoz azzal a kéréssel, erősítse meg az elhamvadt kiváltságlevelekben foglalt városi privilégiumokat. A király eleget tett a kérésnek és „mindama szabadságokat, amelyeknek a budai és székesfehérvári polgárok örvendenek”, a soproni polgároknak is megadta. A módszer, hogy az elégett kiváltságlevelek pótlását kéri a királytól, a történelem folyamán többször is megismétlődött. Rosszmájú történészek szerint annál is többször, ahányszor elégték.

1370-ben súlyos tűzvész pusztított a városban és I. Lajos király a tűzvész sújtotta polgároknak megengedte, hogy a város

határában szüretelt boraikat és gabonájukat harmincad fizetése nélkül szállíthassák ki az országból.

1372-ben Dági Lőrinc és fiai felégették Sopron város több erdőrészét és elfoglalták a város több földjét. Sopron városa az erdeiben keletkezett kárát ezer márkára becsülte és a királynál bepanaszolta a gyűjtogató nemeseket. Szécsi Miklós országbíró a vasvári káptalant bízta meg az ügy kivizsgálásával. A vizsgálat igazolta a soproniak panaszait és az ügy végül is megegyezéssel végződött.

1461-ben a Kovácsszeren (a mai Lenin körút egy része) keletkezett tűz, amelyben leégett a Szent Lélek-templom Szent Lélek-oltárának javadalmához tartozó ház is. A városi tanács felszólította a javadalmat élvező káplánt, perelje be a tűz okozóját a javadalmi vagyont ért kárért.

1468-ban is égett a város és — amint ez Joachim János polgármester számadásából kitűnik, — két súlyosan kárvallott polgárnak, Cseh Imrének huszonkét solidus 20 dénárt, Pál kereskedőnek két talentom dénárt engedtek el adójából. 1523. április 8-án teljesen leégett a város második fertályának negyedik kerülete „Ist ausprunnen”, kiégett összesen húsz ház s a tanács a kárvallott polgároknak öt évi adómentességet, „fünf jar freihungot” adott. A nagy tűznek a Dunántúlon is híre járt, mert Maravus Farkas kőszegi bíró szemrehányást tett Auer Jakab soproni nótáriusnak amiért az levelében nem írt róla bővebben. Ennél a tűznél megégett egy szövőlegény, akinek a tanács egy talentom dénár segélyt utalt ki.

1526-ban a közgyűlés a toronyőröknek külön díjazást állapított meg, hogy a városban az időt és tüzet jelezzék, „in der statt zu ausrueffen vr vnd feuers.” 1540-ben a várasi erdő gyuladt ki Gehring Elek napszámosának gondatlanságából. Az egyre szaporodó erdőégésekre tekintettel a város nyomatékosan utasította a toronyőröket, hogy gondosan vigyázzák a tüze-

ket, „auf das feur acht haben”. 1549-ben részletesen utasítást is adott nekik: ha a belső vagy külső városrészekben tűz keletkezik, ne késlekedjenek a harang félreverésével, „sollen sie mit dem anschlachen nicht säumbig sein” és annak a városrésznek irányában, ahol a tűz kiütött, nappal vörös zászlót, éjjel pedig lámpást dugjanak ki a várostorony megfelelő ablakán.

1577-ben Klodenauer Jánosné Balfi utcai házában ütött ki tűz, amely gyorsan továbbterjedve több más házat is elpusztított. A kárvallottak Klodenauerné ellen pert indítottak a városi bíróságon és mint a tűz okozójától, vagyoni kárpótlást követeltek. Az asszony hasztalanul hivatkozott arra, hogy háza a tető egyik sarkába becsapó gyújtó lövedéktől kapott lángra. Gyanazkodtak egy másik asszonyra is, akinek ugyan szintén égett a háza, de oltás közben így szólta el magát: „Vajon ki hozta a tüzet a házamba?” Végül a városi bíróság Klodenauernét kötelezte kártalanításra.

1585. évben háromszor is kigyulladt Sopron. Először január 25-én támadt az Ógabonatéren tűz, amelyet sikerült elfojtani, mielőtt nagyobb károkat okozott. Másodszor húsvét után a második, úgynevezett „Jubilate” (ujjongjatok) vasárnapon keletkezett. Ekkor leégett az egész Újteleki kapu körüli városrész s már-már a Kecse-templom tornya is lángolni kezdett, mire végre sikerült megfékezni. A krónikaíró megjegyzi, hogy így lett a „Jubilate” vasárnapból „Ejulate, jajgassatok” vasárnap. Szerencsére az év harmadik tüze jelentéktelen volt.

A következő évben Artner Erhard soproni polgárt tizenkét font dénárral büntette meg a városbíró, mert a gesztenyékertjében meggyújtott avar tüze átterjedt a szomszédos erdőre is.

1596-ban Kály Benedek gondatlanságából a Hosszúsoron (ma Rákóczi utca) keletkezett tűz. Kályt számtalanszor intet-

ték, tartson rendet házában, de hiába. Amikor háza már lán-
golva égett, ő „telt hassal” aludt, alig lehetett felébreszteni.
Először börtönbe zárták, majd száműzték a városból. Később
megkegyelmeztek neki: visszatérhetett.

1605. június 20-án Bocskay István erdélyi fejedelem vezére,
Némethy Gergely vette ostrom alá Sopront, főleg az Ikva-
patak és Bécsi kapu közti részeket támadta. A városbeliek ke-
ményen ellenálltak ugyan, de a helyzet már majdnem tartha-
tatlanná vált, amikor a város felszabadítására hétezer császári
zsoldos érkezett. Némethy Gergely a tülerő elől visszavonult
ugyan, de az üresen hagyott külvárosi házakat, amelyeknek
lakói a belső városba menekültek, felgyújtatta. Leégett az
egész külváros, a Szent Mihály-templom, a városplébánia és
majdnem valamennyi javadalmas ház. De — amint a krónikaí-
ró Csányi János megjegyzi — még ennél is nagyobb károkat
okoztak a felmentő seregek, Trautmannsdorf és Dorn vallon,
spanyol és cseh zsoldosai, akik ellenség módjára raboltak és
pusztítottak.

Az 1609 és 1672 közötti években tizenöt olyan kisebb tűz-
esetről van feljegyzés a krónikákban, amelyek következtében
egy-két ház, pajta, disznóól égett le, s ha gondatlanságból vagy
hanyagságból keletkeztek is, a bűnösök ellen eljárás nem
indult.

1634-ben március 24-én, húsvéthétfőn a Balfi utcában egy
horvát suszter puskalövéséből keletkezett tűz végigpusztította
az egész utcát, a Halász utcát, Végfordulatot, Szent Mihály
utcát és a Wiedent, összesen száztizennégy ház égett le.
1668-ban ismét a Balfi utcában ütött ki tűz, amely átterjedt
a Rózsa utcára és Végfordulatra, ezúttal „csak” kilencvennégy
ház pusztult el.

Az 1676-os évben két tűz volt. Június 5-én a villám lángra lobbantotta az Ógabonatéren a Brandner-féle ház pajtáját, amelytől további öt ház gyulladt ki. A tűz tovaterjedését egy hirtelen eleredt zápor akadályozta meg. A november 28-án délután fél kettőkor kiütött második tűznél nem volt a városnak hasonló szerencséje, ez a tűz úgy elhatalmasodott, hogy jelentős részében elpusztította Sopron városát.

Ez az úgynevezett „nagy tűz” a Hosszúsoron, Warkoweil György házánál keletkezett, amely körülbelül a mai Széchenyi téren állott. A Hosszúsor, amely akkoriban magában foglalta nem csupán a Rákóczi utcát, hanem Széchenyi teret, Móricz Zsigmond és Magyar utcát is, teljes hosszában leégett. Innen átcsaptak a lángok az Ezüst utcára, a Vendégfogadó szerre, (a mai Pannónia szálló környéke), majd a belvárosra, amelynek szinte valamennyi háza leégett, tornyai is lángra kaptak, a Szent György és Kecse-templom tornyából még a harangok is lezuhantak, elégett a várostorony fából épült felső része. Végigfutottak a lángok a Hátulsó utcán, Ógabonatéren, a Kovács szeren, a Szent Lélek, a Rózsa és a Szent János utcákon (utóbbi a mai Bécsi utca eleje). Óriási károk keletkeztek, a tűz behatolt a pincékbe, megégtek a hordók s a bor kifolyt belőlük. Tűz martaléka lett a Templom utcai, fából épült evangélikus imaház is, az istentiszteletet a füstölgő romok között a szabad ég alatt tartotta meg Sovitsch Kristóf tiszteletes. A krónikás tanúsága szerint az egész gyülekezet könnye hullatásával énekelte a zsoltárt: „Vedd le rólunk, Uram, a súlyos büntetést és nyomorúságot.”

A tűz keletkezésének kivizsgálása során a városbíró először Horváth Pált, a Warkoweilék szomszédságában lakó Kraxner Gyula cselédjét hallgatta ki, aki azt mondta el, hogy a kamrá-

ban fát vágott, amikor gazdája kisfia, a Gergl (Gergely) befutott hozzá és azt kiabálta: „Holdt, gehet hinaus, brennt hint, das Warkoweil Kinder haben anzund“, vagyis menjen ki, hátul ég, a Warkoweil gyerekek gyújtották meg. Ő kisietett az udvarra, amely akkor már tele volt füsttel, csak akkor vette észre, hogy a Warkoweilék pajtája lángolva ég, amikor hátrább ment.

Kihallgatták a kis Kraxner Gerglt is, aki erősítette, hogy látta, amint a Warkoweil fiú, a „Wampete” (Hasas) Hans testvérel, Anderl-lel együtt parazsat vitt ki a pajtába. Maga a „Wampete” Hans a városbíró előtt sírva azt hajtogatta, hogy nem ő gyújtotta meg a pajtát, hanem egy „magyar” fiú. Ő látta, de nem ismeri az illetőt... A Wampete Hanson kívül senki ezt az állítólagos magyar fiút nem látta.

Warkoweilék szolgálója, Gartner Zsuzsanna elmondta vallo-másában, hogy Kraxner Gyula fia, Gergl jött be Warkoweilék-hez azzal: „Es brennt in euren Stadl, der Wampete hat ein Prun hinter getragen und angezündet”, ég a pajtátok, a Wampete vitt hátra tüzet és gyújtotta meg.

Warkoweilné azt bizonygatta, hogy a tűzhelyén nem is égett tűz, azért a gyermekei nem is vihettek onnan parazsat, Gartner Zsuzsanna azonban emlékezett reá, hogy Warkoweilné éppen akkor kását főzött gyermekeinek, tehát volt tűz a tűzhelyén! Gartner Zsuzsanna azt is vallotta, Warkoweil György arra próbálta rávenni, ha kihallgatják, ne tegyen említést az ő gyermekeiről, hiszen nem lehet tudni, ők vagy más okozta-e a tüzet.

Preiner Mátyás városbíró a második tűzfészek keletkezésének körülményeiről hallgatta ki Burger Tamás hosszúsori kádármestert, aki arról vallott, hogy hazaérkezve, az utca még csak elől égett s csak később vette észre, hogy már mögötte, Marxné felől is füstoszlop emelkedik. Ekkor kezét összecsapva azt mondta vejének, Deutsch Andrásnak: „Nun dass es Gott

erbarme, nun sind wir in höchster Gefahr, es ist hinter und vor unser Prun'', irgalmazzon nekünk most az isten, a legnagyobb veszélyben vagyunk, mögöttünk és előttünk is ég. Harmadnap Marxné mutatott neki kertjében helyeket, ahol a tűz átcsapott hozzá. Ő már akkor megmondta Marxnénak, a városban az a szóbeszéd, hogy a tűz az ő, Marxné gondatlanságából keletkezett, mire az asszony azt felelte: „Nun, mein Gott, dann also, wann das mit Wahrheit auf mich kann gebracht werden, will ich gerne leiden und mein Leben lassen'', istenem, ha az igazság szerint ez rámbizonyul, akkor hát szenvedek és meghalok miatta. Burger azt felelte neki: „Ja, Gott erbarme es, der Schaden ist schon geschehen, was ist es mit euern Tode gedienet?'' Igen, irgalmazzon az isten, a kár már megesett, mit használna a maga halála?

Maus Zakarias városkapitány, aki többedmagával a tűz kitörésének idején úton volt Kópháza felé, először csupán egyetlen füstoszlopot látott, a második jóval később emelkedett az ég felé, de semmiképpen nem származhatott az első tüztől, mert a szél nem oda, hanem onnan fúj a Hosszúsor végében, az Újteleki kapunál álló Zöld torony felé. A Maus-zal együtt úton lévő Stockinger János András, a városi őrség őrmestere szintén csak akkor vette észre a második tüzet, amikor hazaért a Hosszúsorra. Szerinte a kertek sövényében lévő gyepek is lángra kaptak és ez lehetett a tűz irányváltoztatásának oka.

A tűz következtében számtalan ház romossá lett (Rosner egykorú városleírása szerint alig húsz ház maradt épen) és biztonsági okokból le kellett őket bontani. A lebontásra ítélt házak kijelölésére a belső tanácstagokból bizottság alakult, élén Pásztor Zsigmond polgármesterrel. Egy másik bizottság az erdőben, az újjáépítéshez szükséges fákat jelölte ki. Preining János Andrást Bécsbe küldték, a várostorony elpusztult órája helyett új beszerzésére. Külön bizottság figyelmeztette a házak

tulajdonosait a tűz következtében megrongálódott kémények kijavítására illetve lebontására.

A nagy anyagi kár mellett emberélet is áldozatául esett a tűznek. Rosner leírásából tudjuk, hogy — többek között — két franciskánus barát is elégett. Óriási kultúrtörténeti értékek pusztultak el: elégtek az 1655—1676 évek közötti városi polgárkönyvek és a tűz máig megmutatkozó következménye, hogy a belváros kiégett, zömükben gótikus középkori épületeit már az új, a barokk stílus jegyében építették újjá.

37.

1680-ban, valószínűleg a négy évvel korábbi várospusztító tűz hatására a város Feuerordnungot készíttetett és azt Bécsben ki is nyomatta. Huszonkét pontba foglalta a megelőzés szabályait: a tűzhelyeket negyedévenként meg kell vizsgálni, tilos éjszaka befűteni mosás, sütés végett, istállóban, csűrben, padláson nyílt lánggal járni, utcán fáklyával, gyertyával hadonászni. Nyáron a házaknál vizet kellett készenlétben tartani. A tűzrendészeti szabályzatot még többször is kiadták nyomtatásban, így 1700-ban, 1748-ban. A Feuerordnungot 1681. évben minden kézműves céh megkapta azzal az utasítással, hogy készíttessenek fecskendőket, vödröket s azokat tartsák mindig készenlétben.

A rendelkezés az 1681-es évben különösen időszerű volt, mert Sopron országgyűlésre készült és a tanács, mivel sok idegen nép jön, „viel frembtes volck herkhombt”, amely a világító eszközökkel gondatlan és a dohányzásnál figyelmetlen, felhívta a kvártélyos gazdákat, „dass sie fleisige obsicht aufs feuer zu haben” fokozottan vigyázzák a tüzet. Mintha azonban Kramer Jakab Ernő nem fogadta volna meg a felszólí-

tást, mert a Főpiacon lévő házában egy lángra kapott párnától kigyulladt a szoba és leszakadt a födém. A gyermek és a reá felügyelő cselédleány a födémén át leesett a földszintre, szerencsére nem történt bajuk és a tüzet is sikerült idejében eloltani.

1704. február 13-án déli tizenegy és tizenkét óra között a Kispócsi (ma Pócsi) utcai Petrák-féle majorban ütött ki tűz, „de senki sem tudja, hogyan”, mondja Csányi János krónikája, „némelyek úgy vélik, hogy a tűz az égő kanóctól gyulladt meg, amelyet az egyik őr az illemhelyen hagyott. Ami igaz is lehet, mert az illető helyiséghez közel állt egy szénával dugig megrakott pajta. Kétszeresen szerencse, hogy a tüzet a felső szél a déli városfalak irányába terelte és hogy kuruc sehol sem volt látható.” Mert akkor már a kurucok száguldoztak Sopron környékén.

Február 19-én a Bécsi domb felől, „von Galgenberg herein”, öt szakasz kuruc talpas tört reá egyenesen a Neuheller-féle malmokra és felgyújtotta. Tüzet vetett arra a nagy halom tüzifára is, amely a sörház mellett tárolt, továbbá a Csayka-féle kertben álló kertilakra és a lazarétumra, ahonnan a szerencsétlen betegek nem tudtak hova menekülni. A kurucok ezután csóvát vetettek Prisoman Egyed Lajos malmára, ez teljesen le is égett. Az egész várost körülölelte a füst és láng, a kurucoknak nyilvánvalóan az volt a tervük, hogy felgyújtják a belső várost is s így kényszerítik megadásra. „Isten angyala azonban elterelte szárnyaival a tüzet a városról”, írja Csányi János. Mivel később arról is tudósít, hogy a tanács már korábban előrelátóan lehordatta a városkapuk közelében álló házak gyúlékony szalma és nád tetőit, az angyalszárnyakon kívül valószínűen ez is hathatósan hozzájárult a város megmeneküléséhez.

A veszély persze csak ideiglenesen múlt el, mert a kurucok az év további folyamán még szorgalmasan gyűjtögettek, leégették a Kampfl és Reisinger-féle malmokat, a Fritsch-kertben

lévő kertiházat. Március 4-én felgyújtották Ágfalvát, amelynek egyik házsora egészen a paplakig elhamvadt, március 12-én délután négy és öt óra között Bánfalvát borították tűzbe.

Nagy az öröm, amikor június 25-én a kurucok váratlanul elvonultak a város alól. A Hátsó kapunál a mozsarakból üdvlövéseket adtak le és az egyik töltet már a falon belül meggyulladt. Szerencsére azon a helyen a tető igen magas és az emberek észrevették, mielőtt a zszindelyt lángba boríthatta volna. „Örök hála az Úrnak, mert a nagy szélben könnyen leégthetett volna a város”, örvendezik a krónikás.

A város azonban nem bízik a kurucok végleges elvonulásában, 1704. július 5-én utasítást ad a toronyőröknek, hogy vigyázzák a harkai Koglit, „dass sie auch auf dem Harkher Kogl Achtung geben solten” és ha ott egy bizonyos száraz bokor kigyullad, „damit im Fahl daselbst ein gewisser düerer Pusch brinnen solte”, a toronyban riadót doboljanak, „selbe auf dem Thurm á Larme schlagen”, mert ez a közeledő ellenséget jelzi, „welches Prunnen das Zeichen des anrueckhendes Feindes sein solle”. Elég sok száraz bokor meggyulladhatott a Koglin, mert a kuruc gyakran beszáguldozta a város környékét, az ostromot megelőzően is...

1708. március 11-én délután három óra tájban Pinteritsch Ádám háza gyulladt ki és a nagy szélben csakhamar tizenegy lakóház lett a martaléka. 1711. május 25-én a villám gyújtogatót a városban, több helyen is, valamennyit sikerült elfojtani, csupán azt nem, amelyik az Újteleki utcában csapott be. Ott több ház és gazdasági épület leégett. 1728-ban véletlenül keletkezett tűz következtében a Szent Mihály-templom teteje és belseje sérült meg.

A tűz miatt a toronyőrt is felelőssé tették: nem vigyázott eléggé és nem jelzett idejében. Jó lesz, ha figyelmesebben látja el munkáját, „widrigenfalls wird er seinen Weg weiter nehmen

können”, ellenkező esetben szedheti sátorfáját. Szigorú fenyegetés, mert amikor 1703-ban részegség miatt egy toronyőr hasonló mulasztást követett el, csak szamarangolással fenyegették meg, „der besoffene Kerl aber mit Eselreiten abgestraft werden solle.”

1745-ben a Hátulsó-, Újteleki utca és az Ógabonatér, 1746-ban a Rózsa és Bécsi utca, 1749-ben ismét az Ógabonatér ég le. A tanács szigorúan megtiltja a szalmatetőket s mintha csak a rendelkezés helyességét húzná alá, a Kispócsi utcában üt ki tűz, amely számos gazdapolgár házát és gazdasági épületét pusztítja el, persze a legtöbb szalmatető.

A szalmatetők azonban csak nehezen akarnak eltűnni. Még 1782-ben is kísérletezik velük egy Friedrich János Kristóf nevű lengyel, tűzmentesíteni próbálja őket. A kísérletet Volkersdorfban folytatták, de nem lehetett sikeres, mert 1789-ben a rézlemezzel való tetőfedést ajánlják, a túl nehéz cserepek ugyanis benyomják a könnyű szalmafedélre méretezett tetőszékeket.

1753-ban egy fiatal kéményseprősegédet éjjeli zavargás miatt fogtak le. Barátja ezért megfenyegette a várost: „Ha a pajtásom hamarosan ki nem szabadul a fogságból, kutya legyek, ha ma itt tűz nem támad!” Letartóztatták, de a bíróság előtt mindent tagadott, a tanúk azonban ellene vallottak, végül is sírva beismerte tettét, részegségével mentegetőzött, nem gondolta meg, mit beszél. A városbíró figyelmeztette, hogy az effajta kijelentés már magában is olyan bűn, amelynek büntetése fővétel és elégetés lehet. Nem ismeretes, mi történt a legénnyel, de nem valószínű, hogy ebben a korban a puszta fenyegetésért ilyen súlyos ítéletet hoztak vagy végrehajtottak volna és annak ne maradt volna írásbeli nyoma.

1760. február 20-án Löw Szabina szolgálóleányt börtönözik be, mert a házában őrizetlenül hagyott tűzzel csaknem tűz-

vészt okozott. 1762. július 19-én délután öt és hat óra között Leitner Kristóf istállójában ütött ki tűz, amelyet ugyan sikerült megfékezni, de keletkezésének oka miatt indított vizsgálat során kiderült, hogy Leitner Kristóf gyakran részegeskedett, sokat dohányzott. Felesége azt vallotta, hogy férje nem szeret dolgozni, gazdaságával nem törődik, sokat van a sörházban és ha onnan hazajön, rosszul bánik vele. Noha a tűz keletkezésének okát nem lehetett Leitnerre rábizonyítani, de mert gyakran részegen dohányzott pajtájában és mert feleségével rosszul bánt, a városbíró a börtönből ugyan kiengedte, de figyelmeztette, feleségével ne veszekedjen, ne dohányozzon és keresztényhez méltó életet éljen, különben szigorúan megbüntetik.

1765 április 12-én a Szent Mihály utcában Trimmel gazdapolgár házában tűz támadt, amely harminchárom lakóházat és számos gazdasági épületet elhamvasztott. Pár héttel később, május 3-án ismét Trimmel háza gyulladt ki. A városi bíróság felfigyelt a megisméltendő tüzesetekre és vizsgálatot indított. Hosszadalmas nyomozás és tanúkihallgatások után végül is két nő személyében megtalálták a gyújtogatókat. A két asszonyt, Trimmel és Eibner polgárok feleségét, — véletlenül mindkettőjüket Borbálának hívták, — mivel tagadtak, kínpadon is „megkérdezték”. A kínzás alatt vallottak, de mihelyt a hóhér meglazította a hüvelykszorítót, visszavonták beismerésüket. A városi bíróság azonban bűnüket bizonyítottnak látta és mindkét nőt halálra ítélte. Hiábaátkozta Trimmelné a bírák „parókás fejét”, az ítéletet végrehajtották, a két Borbálát lefejezték, majd testüket máglyán elégették. Azzal bűnhődnek, amivel vétkeztek: a tűzzel, mert a névrokonnal, Szent Borbálával nem lehet tréfálni, ő a tűzoltók védszentje is!

A tűz a régi Sopron állandó veszedelme volt. A felsorolt esetek csak csekély hányada annak, amelyről régi írások, krónikák szólnak s bizonyosra vehető, hogy még legalább ugyan-

annyiról feljegyzés sem készült. Többnyire a külváros házai gyulladtak ki, a belvárosban ritkábbak a tüzek, ami érthető, hiszen ott főképpen kőházak vannak. A tüzek okát kivizsgálták és igyekeztek keletkezésüket megelőző intézkedésekkel és ha kellett, szigorú büntetésekkel meggátolni.

CSEMPÉSZÉS

38.

A csempészség voltaképpen törvénytelen védekezés a törvényes útonállás ellen, olyan cselekmény, amely valójában nem is tartozna a bűnügyi krónikába. Mert ugyan mit sért meg a csempész? Királyi, földesúri, városi érdeket, rendelkezést, kiváltságot. Mint például Sopron városának azt a kiváltságát, hogy a város területén nem szabad sem belföldi, sem külföldi idegen bort szállítani. 1412-ben Zsigmond király figyelmeztette az ország alattvalóit, ha Sopron e kiváltsága ellen vétének, akkor magukra vessenek, ha a soproni polgárok — jogosan — kiöntik boraikat.

A borszállítási kiváltság megvédelmezése Sopron számára nehéz feladat volt. A város birtokainak határát határkövek és földhányások jelezték — ott, ahol. Ha pedig a város emberei Sopron határán kívül állították meg a borszállító szekeret, — az már útonállásnak minősült. Legalábbis ez derült ki abból a választott bírói ítéletből, amelyet Pottendorfi Hartneid hozott 1419. májusában Sopron városa és Kanizsai István gróf, vármegyei főispán vitás ügyében. István gróf azt állította, hogy a soproniak öt akó borát embereitől nem a saját területükön,

hanem a fraknói grófok birtokán kobozták el. Sopron természetesen az ellenkezőjét bizonygatta. Hartneid úr úgy döntött: egy pap és három választott polgár vizsgálja meg a helyet, ahol az eset történt. Ha az soproni terület, akkor István grófnak nincs mit követelnie, ha azonban a fraknóiaké, akkor a soproniaknak nem csupán a bort kell visszaszolgáltatniok, hanem még harminckét font dénárt is fizetnek.

A soproniak viszont azt panaszták, hogy István gróf emberei Feketeváros (ma Purbach, Burgenland) határában feltartóztattak három soproni bort szállító cseh kocsit, s nehezményezték azt is, hogy a gróf megtiltotta embereinek a soproni bor vásárlását. Kanizsai István mindkét vádat tagadta. Hartneid úr döntése: a felek viselkedjenek jó szomszédokhoz illő módon!

A soproniak legsúlyosabb vádja mégis az volt, hogy István gróf semmibe veszi a privilégiumukat, emberei következetesen idegen borokat visznek át a város területén. István gróf erre azt felelte, hogy neki meg olyan királyi kiváltságlevele van, amely megengedi, hogy saját borait bárhol szállíthassa. Szegény Hartneid úr mit tehetett a privilégiumok ilyen ütközése esetén? Elrendelte a bizonyítást, ami neki azért volt jó, mert a kiváltságlevelek bemutatása a király előtt történik. Ő csak a határidőt szabta meg: aki október 15-ig nem prezentálja az okmányait — vesztes.

A soproniaknak azonban a külföld ellen is védeni kellett bor-kiváltságukat. 1433. június 10-én átírt a pozsonyi tanács a soproninak, hogy Zuránynál, a Duna mentén az osztrákok bort csempésznek az országba, ami jelentős kárt okoz nekik is, de Sopronnak is, mert saját boruk a nyakukon marad. Közös érdek tehát a védekezés. Állítsanak a soproniak is öröket az utakra, miként ezt ők teszik és vegyék rá a nezsiderieket, hogy azok hasonlóképpen vigyázzanak.

Még 1478-ban biztosította I. Mátyás király kiváltságlevelében a soproni polgárokat, hogy sajáttermésű boraikkal szabadon kereskedhetnek. (Ez a „szabadság” a soproniaknak nem kevés borukba került: Mátyás szerette a soproni bort!) A kiváltságot II. Ulászló király is megerősítette, (nem ingyen és nem borra válóért — borért!) megparancsolva harmincadosainak, hogy a soproni borok után harmincadosot ne merészeljenek kérni. De mintha a tricesimátorok nem is vennék komolyan királyi gazdájuk szavát. Már korábban is legalább hat ízben, 1364, 1370, 1375, 1383, 1399 és 1413 években hoztak hasonló rendelkezést királyaink, — s amint a felsorolás is bizonyítja, a harmincadosok változatlanul követelték a soproniaktól a harmincadosot.

Külön gond volt, ha a soproni bort külföldre szállították. 1521-ben panaszkodtak a soproniak Ferdinánd főhercegnek, a későbbi magyar királynak, hogy nem tudják boraikat Morvaországba szállítani, mert az osztrákok „öröket állítottak az utakra” (mintha tanultak volna a soproni és pozsonyi uraktól) és nem engedik át a soproni bort. Ferdinánd nagylelkű (nem tudjuk mennyiért, de bizonyosan nem ingyen) és ötven dreling bor szállítását engedélyezi. A következő évben ismét megkönyörül a soproniakon, ezúttal azért, mert a soproniak borszállítása a családon belül marad, a soproni bor a Csehországban időző II. Lajos magyar király — Ferdinánd sógora — számára kel útra. 1523-ban Mária királyné kéri bátyját, Ferdinándot, hagyja érvényben a soproniak régi kiváltságait, amely szerint Németóvár mellett, a Dunán szállíthatnak bort Morvaországba.

A bornak ez a ki-, be- és átszállítási korlátozása nemcsak országos méretekben van meg, hanem kicsiben is, a városon belül. 1541-ben a közgyűlés kimondja, hogy a bortermelő csak saját lakóházában mérheti ki borát. Sem bort, sem mustot

nem szabad az egyik negyedből a másikba átvinni, eladni vagy kimérni. Hozzáteszi a közgyűlés, hogy e szabály alól János városi szakács sem kivétel. Ő ugyanis minden városnegyedben vásárol bort és azt saját házában méri ki. Meg kell büntetni érte! Őstermelő eladhatja saját borát, de nem kereskedhet vele! Ez a középkori szabály még ma is megtalálható a piaci rendtartásban.

Persze tilalom ide, tilalom oda, azért hoznak idegen bort a városba. Már 1523-ban tiltakozik ellene a közgyűlés. 1530-ban azt kívánja a város közössége, hogy az összeírás alapján vessenek ki különadót az idegen borokra. A konkurens borok behozatalát akarja megakadályozni az úgynevezett „Weinrueff” is, 1541-ben felújítja a közgyűlési határozat a régi szabályt: „Item sie (a toronyőrök) sollen auch das Weinrueffen auf den Thurm verrichten und ainen jeden Wein dem alten Gebrauch nahy zwaymall herein in die Statt und zwaymall hinaus gegen der Vorstat rueffen”. Vagyis a régi szokásnak megfelelően, kétszer a belső város felé, kétszer a külváros felé kiáltva kell a toronyról jelezni minden városba érkező bort.

1559-ben tíz polgárt büntetnek meg fogsággal és fejenként négy tallér bírsággal, mert idegen bort hoztak és mértek ki a városban. 1662-ben panaszolja a közgyűlés „als die Wandorfer Unterthanen von frembden Ortschaften weine kaufen und zu Wandorf verleutgeben”, a bánfalvi „alattvalók” idegen helyeken vásárolnak borokat és azokat Bánfalván kimérik, ahelyett, hogy jó „hübéresekhez” illően földesuruk borát vennék és innák. A közgyűlés azt követeli, hogy a tanács vitessen ki bort Bánfalvára és méresse ki, akkor a haszon legalább a városban marad.

1669. április 5-én kimondta a közgyűlés, hogy a zsidók a városi polgároktól megvett bort a városban sem el nem adhatják, sem ki nem mérhetik, mert akkor az a nem kívánt eset

következne be, hogy a soproniak kölcsönösen meginnák egymás borát, a hasznot pedig az idegen zsidók vágnák zsebre.

1723. augusztus 9-én a sopronban állomásozó császári katonaság ezredesének, báró Freiburgnak titkára kérte Waxmann György polgármestert, hogy ura Medgyesen vásárolt borát a városba behozhassa. A polgármester az ügyben nem akar egyedül határozni, a tanács elé terjeszti. A tanács úgy dönt, hogy nem engedi be a konkurrencia borát. Bármilyen udvariasan is közlik a határozatot, az ezredes megsértődik, mert azt remélte, érdemeire való tekintettel kivételt tesznek vele. De mivel látnia kell, — így a felháborodott ezredes, — hogy nincsenek reá tekintettel, bejelenti, hogy a bort saját maga fogja a városba beszállítani, ha kell erőszak alkalmazásával, elvégre a saját boráról van szó! A tanács változatlanul kitart eredeti döntése mellett és már eleve tiltakozik az erőszak ellen, de fel is készül reá.

A polgármestert bízza meg a szükséges előkészületekkel. Az először is Medgyesre küld egy lovas embert, aki „incognito”-ban figyeli, mikor rakatja a báró kocsira a borát. Ha ez megtörtént, a lovas a városba vágatva azonnal jelenti a polgármesternek, aki mindenféle kellemetlenségek elejét veendő, rögtön megerősíti a Balfi-, Szélmalom-, Újteleki és Pócsi utcai külső kapuk őrségét az Elő- és Hátsó kapu őrségével. Ha a báró valamelyik külső kapunál megjelenik, a teljes kapuőrség felvonul, a sorompót lakattal lezárja és udvariasan tudatja a báróval, a sorompó azért van lelakatolva, mert idegen bornak Sopronba való behozatala tilos. Ha a báró vagy emberei fegyverhez nyúlnak és tettelegességre vetemednének, az őrség védekezzen, ha kell nyisson tüzet, ezért már töltött fegyverrel kell felvonulnia. Ha tettelegességre kerül sor, a kaput is azonnal be kell zárni.

A nagyarányú előkészület felesleges volt, a báró nem állította élére az ügyet, borát nem hozta be a városba. Jellemző, hogy

ugyanazon év szeptemberében Tallián Miklósnak, a jezsuita nemesi konviktus régensének a tanács első kérésre megengedte hatvan akó „idegen bor”-nak a városba való beszállítását.

39.

A csempészségnek a zsidók a mesterei. A 17. század folyamán ennek egy különös fajtáját találták ki Sopronban: önmagukat csempészték a városba. 1526-ban ugyanis Sopronból különféle vádak és panaszok alapján az összes zsidót kiűzték és közel egy évszázadon át a városban nem volt egyetlen zsidó sem.

A 17. század elején a zsidók ismét megkísérelték a kereskedést Sopronban, de a tanács nemcsak házalásukat, hanem a városba való bejövetelüket is megtiltotta. Csak a század derekára, 1655-ben, szívós kérelmezés és Eszterházi Pál nádor majdhogy fenyegető közbelépésére engedi meg a tanács a nagymartoni zsidóknak, hogy bejöhessenek Sopronba, de nem ingyen, díjat szed érte, a külvárosi belépődíj négy, a belvárosban való tartózkodás minden órája nyolc pénzbe került, a belvárosban ugyanis minden zsidót külön muskétás kísér. A város területén a zsidók nem vehettek éjjeli szállást, ezt 1657-ben és 1669-ben ismételten kimondta a közgyűlés és aki ez ellen vétett s zsidót csempészett a városba, arra szigorú büntetés várt. Egy 1682. évi közgyűlési határozat alapján csak a kiváltságolt zsidók (nyolc volt belőlük, ők mintegy belépési átalánydíjat fizettek) jöhettek be a városba. Engedély nélkül a városban tartózkodó zsidókat kalodába, „in öffentlichen Koter am Platz” zárták, onnan csak öt császári forint lefizetésével szabadulhattak.

1710-ben egy másik, nem kevésbé különös „embercsempészi” ügy foglalkoztatta Sopron városát. Július 11-én a tanács egyhangúan határozatot hozott, amelyben felszólította

a neves soproni orvost, dr. Gensel Ádám Jánost, hogy a határozat vétele után azonnal hagyja el a várost, mert ellenkező esetben a legsúlyosabban megbüntetik.

Dr. Gensel ebben az időben Vasvármegye tiszti orvosa, „ordinarius Medicus Inclyti Comitatus Castriferrei” volt és mivel azon a vidéken pestises megbetegedések fordultak elő, Gensel doktor pedig ott mindenféle pacienssel érintkezett, nem jöhet be Sopron városába. Dr. Gensel azonban ennek ellenére, bejelentés és igazolás nélkül a városba „becsempészte magát”, „sich herein practiciret”. A tanács ezért kénytelen a város haladéktalan elhagyására kötelezni.

Nem szabad csodálkozni a város tanácsának szigorú eljárásán Gensel doktorral szemben. Pestises időkben, ha az utasnak nem volt „pestis útlevele”, azaz igazolása arról, hogy nem fertőzött vidékről jött, mielőtt a városba beengedték volna, vesztetzárba, „in Contumaz” kellett bizonyos időre mennie. A vesztetzárba a Pócsi kapu előtt egy épület volt kijelölve. Gensel doktor ezt a rendelkezést kerülte meg, mint orvos valószínűleg feleslegesnek és eltúlzottnak tekintette.

A zsidók persze nemcsak saját magukat csempészték be a városba. 1720-ban egy lakompaki zsidó bort is hozott magával, a „vámmentes behozatal” azonban nem sikerült, két forint büntetést fizetett. 1733-ban egy másik zsidó egy teljes akó pálinkát hozott magával és azt eladta. De nem őt, hanem Hofer Péter „materialistát”, (olyan droguistaféle) a vevőt büntetik meg három forintra és ráadásul a pálinkát is elkobozzák. 1734-ben Izrael Jakab és Gábor Dávid zsidók szeretnének a városba kilenc akó bort behozni a vám megkerülésével, de sikertelenül, kilenc forint büntetést fizetnek.

Akad azonban a zsidókon kívül is csempész. 1752-ben Rukkel Sámuel ágfalvi zsellér ügyét tárgyalta a városbíró. A csempészés Rukkeléknél családi foglalkozás, a felesége is foglalko-

zik vele, őt már 1750-ben hasonló praktikákért harminc bottal és egy órai pellengérral büntették meg. Rukkel Sámuel ugyan csupán fél csöbör borral érték tetten, de eljárta a szája, hogy ezt a foglalatosságát már harmadéve folytatja. Utoljára az Újteleki kapun jött be a városba, amikor egy Tucker nevű kapuőr volt szolgálatban, akinek három garast és ecetet adott, mire „vámmentesen” beengedte. Rukkelre bőkezűbben mérik a büntetést, mint a feleségére, ő negyven botot kap.

Az 1762. november 24-i tanácsjegyzőkönyv botrányos csempészésről számol be. Edlinger Vilmos Gottlieb, a város egyik legtehetősebb kereskedője, aki vagyonát borkereskedéssel szerezte és a soproni bort még Oroszországba is szállította, rajta vesztett egy közönséges csempészési ügyön. Köpenyébe belevarrva száz darab prémet szeretett volna elvámolatlanul behozni a városba. A harmincados azonban észrevette, s ez nem csupán a prémek elkobzását, hanem súlyos büntetést is jelentett.

ÁTKOZÓDÁS, KÁROMKODÁS

40.

Elmúlt korokban a vallásnak sokkal nagyobb befolyása volt az élet szinte minden megnyilvánulására, mint ma. Nem lehet csodálni, hogy akkor olyan cselekedeteket is büntettek, amelyek ma csak mosolygunk. Így kemény és súlyos szentenciákat hoztak a káromkodásra, átkozódásra. Az Ofner Stadtrecht kimondta: „Welch mensch got verschmecht, aber seyn heiligenn vnd worthen lestert, den schol man dy zung ausz czy-

hen”. A nyelv kitépésének büntetése Sopronban csupán fenyegetés maradt.

1510-ben Puechler Lénárt fia káromolta Istent és szidta a tanácsot. Rokonságának sokáig kellett könyörögnie életéért. Ugyan megkegyelmeztek neki, de azzal a feltétellel, hogy a tanács minden tagját végigjárja, tőlük bocsánatot kér. Azonkívül, hogy a büntetésnek súlya is legyen, öt font dénárt kellett a város pénztárába befizetnie.

Talán már a lutheri hitújítás következménye az a szabadszájúság, amely ellen 1523-ban a közgyűlésen szót emelnek: „Item das man die gottslestrer vnd ander vnchristlichen vbel-täter nach aines ersamen rates gutbedungkhen straffe.” 1524-ben megismétlik: „A polgárok lakomáikon (laivi vestri in conviviiis) az egyház gyalázatára mondanak nevetséges beszédeket”. A panasz elhangzik, intézkedés nincs, megtorlás sem.

1540-ben Ratt Gergely szíjgyártó mester megfenyítette inasát, Wurtzer Jánost. A verés miatt feldühödött legény csúnyán elkáromkodta magát, szidta istent, a gazdáját és nem csupán annak házában, hanem az utcán is gyalázkodó, becsületsértő és rágalmazó kijelentéseket tett. Börtönbe került és mert gazdája ellen hangoztatott vádjai valótlannak bizonyultak, arra ítétek, hogy több polgár jelenlétében mesterétől bocsánatot kérjen. A börtönbüntetést ugyan elengedték neki, de elrettentésül néhány órára szétterjesztett karral keresztfára kötözték, utána pedig kalodába zárták.

Ratt Gergely szíjgyártómesternek ugyanebben az évben egy másik, hasonlóan kellemetlen ügye volt. Prätt János bírósági szolga káromolta és becsmérelte, büntetésül néhány hónapra börtönbe dugták, ahol csak kenyéren és vízen tartották. 1644-ben egy Pretzner Balázs nevű embert ítétek börtönbüntetésre káromkodás és átkozódás miatt. 1671-ben Zichy

György plébános jelentette fel Strasser Sebestyén evangélikus polgárt „durva káromkodás” miatt és azt kívánta, a városbíró a vétkest testi büntetésre, botozásra ítélje. A városbíró azonban csak pénzbüntetést szabott ki.

Nem tudjuk, mi lett a büntetése Rejpál János György harkai káplánnak, akit Haberler György és Marx Mátyás harkai polgárok jelentettek fel. Azt állították, a káplán megtagadta egy esketés elvégzését és amikor ők a felsőbbbségre hivatkoztak, Rejpál azt válaszolta nekik: „Lekht ihr mich und die Obrigkeit im Arsch”, vagyis nyaljátok ki az én és a felsőbbbség fenekét, ami megokolásnak ugyancsak kevés.

1730-ban a tanácsülés 1. pontja: „Az istenkáromlóknak s az erkölcs ellen vétőknek megbüntetése”. 1743-ban újból napirenden van az istenkáromlók megbüntetésének sürgetése.

1764-ben Schrabbs Gottfried könyvkötőmester Schwenk János Jakab nevű legénye a sörházban illetlen „ungebürlich” beszédeket folytatott, káromolta istent és azt állította Szűz Máriáról, hogy az „éppen olyan rossz nő, mint akármelyik másik.” A tanúvallomások szerint ez utóbbi kijelentéséért Schwenk ugyan már a sörházban kapott egy hatalmas pofont, de a városbíró is megörvendezettte ötven botütéssel, utána örökre kitiltotta a városból.

1766-ban a város egyik hűbéres községének, Kelénpataknak istentiszteletén egy Klemenschich nevű jobbágy többször „Ament” kiabált közbe. Ahogy kihallgatásakor vallotta, nem azért, mert hosszúnak tartotta a szertartást, csupán az új tanítót akarta bosszantani. A város az istentiszteleti tiszteletlenségért tizenhat pálcával „tisztelte meg”.

41.

A felszabadulásig a vallás megjelölése éppen úgy a személyi ismertetőjegyek közé tartozott, mint a szem és haj színe, vagy a test magassága. Noha a 19. és 20. században már nem büntették a vallástalan embert, ennek ellenére is csak kevesen merték nyíltan bevallani, ha felekezeten kívül álltak, nem tartoztak egyetlen valláshoz sem.

Az újabb kor egyik legnagyobb „hitehagyásának”, a reformációnak első „bűnösei” Sopronban Kristóf ferencrendi hitszónok, két pap és egy soproni polgár voltak. A hitszónokot Peck Kristóf városplébános jelentette fel és vádjai szerint a ferencrendi szerzetes szentbeszédeiben megtagadta a pápa iránti engedelmességet, a fülbegyónást, a szentek és Szűz Mária tiszteletét, a böjtölést. Azt állította, hogy egyszerű pap is feloldozhat minden bűn alól, hogy szükségtelen templomokat építeni, Sopronban nincs szükség a zsidókra, mert a papok helyettük is eleget uzsoráskodnak. Végül pedig állította, hogy a soproni papok ágyasokat tartanak, tehát a kánonjog szabályai szerint nem is misézhetnének.

II. Lajos király 1524. október 14-én kelt rendelkezésével Gergely budai ferencrendi tanárt küldte ki Kristóf és társai ügyének kivizsgálására. Gergely október 22-én reggel a soproni városházán a tanács, a papság, egyházi és világi tisztségviselők jelenlétében kezdte meg és több napon át folytatta a vizsgálatot. Peck Kristóf városplébánoson kívül huszonnyolc papot és több soproni polgárt hallgatott ki. Elsőnek Kristóf hitszónokot, aki a vádpontokban foglaltakat tagadta, azt állítva, azok szavai félremagyarázásából eredtek. Fenntartotta azonban

mindazt, amit a papok uzsorájára és ágyasaikra vonatkozóan állított és hozzátette: „Aki pedig a papok közül találva érzi magát, álljon elő!” Senki sem „állt elő”.

Utána Peck plébános tanúskodott. Megismételte a feljelentésében foglalt állításait, de a legtöbbről még azt sem tudta megmondani, kitől, mikor hallotta. A huszonnyolc kihallgatott pap vagy nem is volt jelen Kristóf prédikációin vagy ha igen, nem talált bennük semmi kivetnivalót. Két polgár vallomásából kitűnt, hogy Radinger Tamás oltárigazgató egy külvárosi major pincéjében, ahol bormérés volt, meggondolatlan, eretnek kijelentéseket tett. Ugyancsak két polgár eskü alatt tett vallomása bizonyította, hogy Jandel Mátyás, a Szent Mihály plébániatemplom hitszónoka a nagyböjtben tojást evett, (ami akkor ugyanúgy tilos volt, mint a húsevés) és amikor kérdőre vonták, azt válaszolta: „Miért ne ennék? Azon csodálkozom, hogy ti nem esztek!” Szemére vetették, hogy miféle katolikus, mire vállát vonogatva mondta: „Ha volna húsom, azt is megenném!”

A tanács tagjainak kihallgatásából kitűnt, hogy az egyik tanácsstag, Móricz Pál kalmár nem csupán áthágta a böjti szabályokat és tilos napokon húst evett, hanem lutherista könyvei is vannak. Móricz Pál annyit ismert be, hogy amikor az éves bormérését tartotta, vendégei megkérdezték, kaphatnának-e valami harapnivalót. Történetesen péntek volt s ő tréfából azt felelte: „Van egy disznólábam”, mire a vendégek ugyancsak tréfából biztatták: „Ide vele, hozd!” Ő elébük is tálalta a disznólábat s János pékmester mérgesen felkiáltott: „Egyen meg téged az ördög!” De nem az ördög, ők ették meg. Móricz Pál azt sem tagadta, hogy vannak lutheránus könyvei, hiszen — mint mondta — azokat a „vásárokon nyíltan árusítják”.

Gergely tanár a vizsgálat befejeztével Radinger Tamás és Móricz kalmár bűnösségét állapította meg. Valószínűleg Landel

Bernátét is, de erről az iratok külön nem tesznek említést. 1524. október 30-án, egy vasárnapon háromszoros harangszóval a Főpiacra hívták a város lakosságát, ahol a tanács, a polgármester, a városbíró, a harmincadosok és papság előtt először Radinger Tamás oltárigazgató, hibáit beismerve, beszédet tartott Luther tévedéseiről, majd a városi jegyző kihirdette a király rendeletét, azután Móricz Pál ismerte be eltévelyedését és kért javulást ígérve, bocsánatot.

Ezt követően a bírósági szolga (Gerichtsdienner) kihirdette, hogy a jövőben mindenkit, akit vallási ügyben hibásnak találnak, a törvény szigorával büntetnek meg. Ezután a hóhér meggyújtotta a máglyát, amelyen a városban összeszedett lutherista könyveket égették el. Egykori feljegyzések szerint a hóhér egy font dénárt kapott a könyvégetésért, „das er dye lutherischen puecher verprenndt hat.”

42.

Bán János egyháztörténete szerint az első olyan hitehagyott, aki végig kitartott aposztáziája mellett, a Svájcból Sopronba hívott zwinglianus lelkész, Kalbermaut Péter volt. Kalbermaut „bűnei” közé tartozott, hogy nyíltan „borzalom”-nak nevezte a szentmisét, a keresztségen és házasságon kívül minden más szentséget elvetett, nem ismerte el a pápa hatalmát és az áldozást két szín alatt, kenyérrrel és borral végezte. Kalbermaut megbűnhődött, az erélyes győri püspök, Újlaky Ferenc a keszői várba záratta be. Az 1594-ben városplébánossá lett Akács Miklós nem volt ilyen állhatatos, ő kétszer is aposztatált és még csak meg sem bűnhődött érte, hacsak azzal nem, hogy felesége, Mekcsey Éva, „valóságos Dalida volt”.

Az ellenreformáció korának egyik legismertebb hitehagyott-

ja Szenci Fekete István, volt kőszegi lelkész, később dunántúli evangélikus püspök, ahogy Csányi nevezi krónikájában: „der Fegede Pischhoff”, aki „Ihn den kartollischen Hendte ge Fänglich kommen” a katolikusok fogságába esett menekülés közben, a határon. Bécsbe vitték és ott fél éven át fogságban tartották. „A szenvedések megtörték és az ígéretek megtántorították”, állapítja meg róla az evangélikus egyháztörténész, Payr Sándor, Fekete püspök Pozsonyban megtagadta evangélikus hitét, katolikkussá lett. „Das Fleisch ist zu schwach gewest”, a test gyenge volt, vélekedik róla Csányi János.

A magyar protestánsoknak az 1606-os bécsi béke, az 1608-as országgyűlés és az 1645. évi linzi béke bizonyos jogokat adott, de ezeket 1681-től kezdődően fokozatosan visszavonták. II. József 1781. évi rendelete sem adott nekik egyenjogúságot, csupán türelmet tanúsít.

Sopron város tanácsa 1719. január 4-én egy neves evangélikus polgárát, Gensel János Ádám doktort, a város secundárius Physicusát (a városi másodorvost) hitének elhagyásával vádolta és felszólította, vallja be, melyik valláshoz tartozik: „sich zu einer Religion erkläre, damit man wisse, wer und was er seye”. Ellenkező esetben, — közli a tanács — fel fogják függeszteni saláriumát, díjazását. Bán János azt állítja, hogy Gensel a haláláig nem nyilatkozott vallási hovatartozása felől, tehát vallástalan volt.

Az állítás téves. Gensel annak a Széchenyi Györgynek a háziorsosa, aki olyannyira hithű és harcos katolikus volt, hogy az evangélikus Löffelholz tábornoknéval még egy utcában sem kívánt lakni, s a környezetében mindenkit meg akart téríteni. Éppen ő írta egyik levelében Gensel halála előtt: „Gensli uram is ebek harmincadján van, kínjában ő is visszatért a hamis hitre, meggyónt a prédikátoroknak és immár minden ember tudja, milyen hitem van”. Gensel Ádám tehát megmaradt evangélikusnak.

Az aposztatákkal és hitehagyottakkal való eljárást a királyi helytartótanács 1733-ban szabályozta. Ezek ügyét először mindig egyházi törvényszék vizsgálja, az állapítja meg, forog-e fenn bűncselekmény, s ha igen, a büntetést a világi hatóság hajtatja végre. Természetes, hogy erre a rendelkezésre főképpen a katolikus papság fordított nagy figyelmet. Különösen az olyan erélyes ember, mint Primes György plébános, aki minden esetben közbelépett, ha valamelyik báránya az evangélikus környezet hatására elhagyta vallását.

Így eljárta 1756-ban a Töpler Mihály evangélikus posztósnál szolgáló Pleker Katalin ügyében. Megállapította, hogy a leány kilenc éves korában Zsirán katolikká lett, később Locsmándon élő nagynénje ismét visszacsábította az evangélikus vallásra, amelyben aztán soproni gazdája tovább nevelte. Mivel a leány nem akarta megtagadni evangélikus vallását, Primes átadta a városi bíróságnak, amely hitehagyás címen a leányt minden szerdán kenyéren és vízen való böjttel szigorított egy évi fogságra ítélte.

Primes plébános lépett közbe a Wimmersperg gyerek ügyében is. Ezek szülei ugyanis evangélikusok voltak, de mivel esküvőjük előtt „bűnös viszonyt” folytattak egymással, a büntetéstől csak reverzális adásával menekültek meg, mert ebben megígérték, hogy valamennyi gyermeküket a katolikus vallásban nevelik. Ágfalván, ahol a gyermekek éltek, a plébános nem törődött a reverzális érvényesítésével s a gyermekek megmaradhattak evangélikusoknak. Primes azonban kinyomozta az esetet és megkísérelte a gyermekeket katolikká átnevelni, ami a városi tanács és a helytartótanács segítsége ellenére sem sikerült, Primes kénytelen volt beletörödni nyájának megfigyelésébe. Annál szívósabb harcot folytatott a Magerler gyerekek katolikus neveléséért. A gyerekek apját templomrablásért kivégeztette a városi tanács, az anyát pedig száműzték a

városból. A szerencsétlen asszony hiába kérte, Primes a három gyermeket nem engedte neki kiadni, hanem sikerült elérnie, hogy egy árvaházban a katolikus hitben nevelték őket.

A helytartótanács hitehagyottakra vonatkozó rendelkezése természetesen nem volt alkalmazható a katolikus vallásra áttérők esetében. A huszonegy éves Hirsch Jozefa 1774-ben a történelem egyik legrégebbi vallását, az izraelita vallást hagyta ott a katolikus hit kedvéért. Úgy látszik a keresztség sem javított rajta, a városbíró két ízben is kénytelen volt fogdába záratni katonákkal és civilekkel folytatott botrányos és kéjtelmes élete miatt. „Vaga meretrix” állapítja meg róla az egykorú feljegyzés. Az ítélet kőbor életének folytatására kényszeríti, mert kiutasítják a városból.

ÜNNEPRONTÁS

43.

A vásár- és ünnepnapok megtartására régente nemcsak az egyházi hatóságok ügyeltek, hanem a világiak is. Sopronban már 1455-ben foglalkoztak ezzel a kérdéssel. A közgyűlés határozata szerint vásár- és ünnepnap kizárólag a mészárosok tarthatták nyitva hússzékeiket, de ők is csak a város kapuinak kinyitásától a Szent Mihály-templom misére hívó első harangszaváig. Karácsony, húsvét és pünkösd napján azonban nekik is zárva kellett tartaniok boltjukat. Aki ez ellen vétett, arra a városplébános szabta ki a büntetést. Minden egyéb adásvevés vásárnapokon, Szűz Mária és az apostolok ünnepein tilos volt, kivéve mikor az ünnep keddre vagy péntekre, azaz a hetivásár

napjaira esett. E napokon a tilalom csupán a mise előtti és alatti időre vonatkozott, azután már „szabad volt a vásár”. Megengedték a borkimérést is, de csak a vasárnap nagymise után.

Zsidóknak a keresztények ünnepnapjain házukban kellett maradni és szentmise után ugyan kereskedhettek, de csakis zsidóruhában, hogy a keresztényektől megkülönböztethetők legyenek. 1523-ban ez utóbbit újból szigorúan elrendelik: „vnd sich in klaidüng als jüden hallten sollen”.

1595-ben azt követeli a közgyűlés, hogy a közös ima idején a piacon az adásvétel teljesen szüneteljen. Egy 1606. évi ítélet jelzi, hogy a vasárnap megsértését már a világi hatóság is bünteti: Mert Winbergert húsz tallérra büntetik, mert vasárnap, „am heiligen Sonntag” kaszált. 1614-ben elrendelik, hogy az istentisztelet alatt a mészárosok ne vágjanak marhát. 1634-ben eltiltják vasárnap a szolgák munkáját is, a megszegőket szigorúan megbüntetik. 1651-ben kimondja a közgyűlés, hogy aki vásár- és ünnepnap dolgozik, öt tallér bírságot fizet. Az 1669. évi céhlevél 6. pontja szerint annak a kereskedőnek, aki vasárnap kinyitja boltját, a tanácsnak fizetendő büntetésen kívül egy birodalmi tallért kell a céh ládájába tennie, „in der Laad zu erlegen schuldig ist.”

1700. november 21-én a városi bíróság megbüntette Ascher Sámuel, Éliás Márk és Glasser Sámuel rohonci zsidókat, mert vasárnap reggel hét és nyolc óra között szekerüket rakták és ezzel a „szent napot megszenségtelenítették”, ünnepet törtek. 1701-ben Pock Lőrinc városplébános azt követelte, hogy azok a zsidók, akik az elmúlt országos vásárkor vasárnap is árusítottak, „den hayligen sontag violiret”, a templom javára két forint büntetést fizessenek.

1729-ben még a vásár- és ünnepnap vadászatot is megtiltják. Ma már nemcsak a világi hatóságok lettek engedékenyeb-

ben (vagy közömbösebbek?) de megenyhült maga az egyház is, arra az álláspontra helyezkedve, hogy munkával is meg lehet szentelni a vásár- és ünnepnapot.

VADORZÁS

44.

A szabad királyi városok rendelettel szabályozhatták a vadászat jogait városuk határában. 1557—1754. évek között tizenhét vármegye területén a jobbágyok vaddal adóztak.

Sopronban kevés a vonatkozó feljegyzés valószínűleg azért, mert a vadászat szabad volt és a város hűbéres községeinek parasztjaitól a vadhúst nem adóba kapta, hanem megvette. Egykorú feljegyzések szerint 1453-ban Eilinsgrab Egyed, 1460-ban Leinboter Mihály polgármesterek vettek vadat a bánfalvi és ágfalvi parasztoktól, amit ajándékba küldtek. 1495-ben a soproni polgármester a bádeni örgróf számára vesz ajándékképpen vaddisznót. 1504-en, 1518-ban, 1522-ben, 1523-ban a számadások több ízben tütetnek fel vadhúsért kifizetett összegeket.

1634-ben a közgyűlésen szóvátészik, hogy a nemesek a város földjein vadásznak és károkat okoznak. Ha legközelebb ismét vadászaton érik őket, „kutyájukat és lovukat éri majd kár” fenyegeti meg őket a közgyűlés. 1672-ben az orvvadászok ellen a közgyűlés azt indítványozza, hogy mindazokat, akik hurokkal fognak nyulat, öt forint bírsággal sújtsák. Ugyanúgy büntessék azokat is, akik — ha nem polgárok — nyulat vagy más vadat ejtenek el Sopron területén. 1679-ben megismétlik,

hogy aki nem polgár, még ha hűbéres faluból való is, nyulat sem nem lőhet, de hurokkal sem foghat, ha ez ellen vét, harminckét császári forintot fizet. 1680-ban kimondja a közgyűlés az elvet, hogy a vadászat nem üzlet, hanem polgári szórakozás. De elrendeli azt is, hogy az a polgár, aki nem polgárral megy vadászni, öt forint büntetést fizet.

1715-ben a tanács engedélyezi a harkai parasztnak, hogy előre lefizetendő tizenkét forint ellenében a falu határain belül egész évben vadászhatnak azzal a feltétellel, hogy mások szőlőiben és földjein kárt nem tesznek.

1727-ben a közgyűlés helyteleníti, hogy olyan emberek, akik egész héten át keményen dolgoztak, vásár- és ünnepnapokon az erdőket járják, vadásznak, idejüket nem illendő módon töltik ahelyett, hogy istennek szentelnék. Vásár- és ünnepnap ezért a vadászat szigorúan tilos. Tilos a város hűbéres falvaiban lakóknak is a vadászat, mert az erdőkben kárt tesznek. Akit tetten érnek, hat forint bírságot fizet.

1732-ben arra az országos rendelkezésre hivatkozva, amely szerint a tulajdonos területének egyes részein korlátozhatja a vadászatot, a közgyűlés „Waldordnung”-ot, erdei rendtartást alkot, amelyben megjelöli, mely erdőrészekben tiltja a vadászatot.

1758-ban a királyi kamara felszólítja a várost, hogy adja bérbe területein a vadászati jogot, de a közgyűlés úgy dönt, hogy nem tesz eleget a kamara felszólításának, polgárainak továbbra is engedélyezi a szabad vadászatot.

Ide tartoznak a szőlőkben, erdőkben, szántóföldeken okozott károk. Már a középkorban találunk erre vonatkozóan rendelkezéseket. 1455-ben a mezei lopások meggátlására kimondja a város közgyűlése, hogy a szőlőt és diót csak a csősz tudtával szabad árusításra szedni és a hetivásárokon csak személyesen vagy családtagok útján szabad eladni. Aki rétvén sarjút akar kaszálni, annak azt jel kitűzésével előre jeleznie kell. Közös rétről csak egy napra való zöld takarmányt szabad levágni. Aki ezeket a szabályokat nem tartotta be, bírságot fizetett. 1507-ben a közgyűlés figyelmeztette a csőszöket, a mezőn kárt okozókon ne csupán a bírságot vegyék meg és aztán futni engedjék őket, hanem jelentsék a kárt szenvedettnek is, hogy a veszteség felbecsülhető és behajtható legyen. „Ezt az urak (a tanács tagjai) jól magyarázzák meg a csőszöknek”, teszi még hozzá a közgyűlési határozat, nyilván voltak ezirányú panaszok.

Mezei károkozás az is, ha szőlők, szántók vagy más földek közti mezei utat behányják és a kocsiforduló területét nem hagyják szabadon. 1538-ben követeli a közgyűlés, hogy a csőszök és hegymesterek ezt állandóan kísérik figyelemmel, az ellene vétő egy magyar forintot fizet. Az 1541. évi közgyűlés azt kívánja, hogy nőtlen embereknek és nem soproni polgároknak súlyos büntetés terhe mellett tiltsák meg a favágást a város erdeiben. Erre „die herren ambleutt”, a polgármester és városbíró különös gondot fordítson. Ugyanez a közgyűlés panaszolja, hogy egyes polgárok a tilalmas erdőből hoznak tüzelőnek való fát, pedig onnan csak „notdurftig sachen vnd

paw”, különös szükség esetén és építés céljából lehet hozni. Az 1614. évi közgyűlésen szóvá teszik, hogy a szénégetők is nagy károkat okoznak az erdőkben, mert feleslegesen sok fát vágnak ki. Ugyancsak kimondják, hogy a Lövérrek melletti erdő még fiatalos, azért ott fát kivágni tilos (pönig). Minderre a csőszök, erdő- és mezőőrök ügyeljenek.

1676-ban panaszolják a tanácsnak, hogy a Lövér, Erdburger és Tiefenweg dűlőkben a jezsuiták növendékei nagy károkat okoznak. A tanács ezért felkéri a pater rektort, „dass er seine Leuth in Zaun halte”, tartsa féken diákjait. 1680-ban ismét napirenden van a szőlők és szántók közti utak megkeskenyedése és a szekérfordítók elfoglalása. (Ez a panasz évszázadokon át megismétlődik, még a 19. század végén is.) A tanács utasítja a hegymestereket, írják össze a kifogásolt helyeket. (Általában aztán több nem is igen történik).

1690-ben megszabják az egyes megyei károkozások büntetéseit. Szőlőbe, gyümölcsösbe tévedt, ott kárt okozó marháért három birodalmi tallér a bírság. Réten, szántóföldön okozott kárért fél birodalmi tallér fizetendő. A bírság harmada mindig a feljelentőé, harmada a városé, harmada a károsulté. Gesztenyésekben, gyümölcsösökben mindig tilos a legeltetés. A harkaiak és kópháziak a város földjein legeltetéssel okozott kárt egyetemlegesen kötelesek megtéríteni.

Mezei kárnak tekintik azt is, ha az állandóan művelt terület szomszédságában lévő földet hosszabb időn át parlagon, elhanyagolva hagyják. 1693-ban Steiner Ábrahám panaszolja, hogy a szőlője mellett lévő Ribstein-féle terület már több mint tizenöt éve parlagon hever. Mivel neki ebből állandó kára származik, kéri, hogy az elhanyagolt, megműveletlen szőlőt ítéljék oda neki. A tanács döntés előtt még további vizsgálatot tart szükségesnek.

1700-ban a tanács elrendeli, hogy azt a pásztorlegényt, aki

tilos erdőben tüzet rak, gyümölcsösökben, fiatal erdőkben és más tiltott helyeken legeltet, nyilvánosan vesszőzzék meg: „wird abgeprügelt”.

Nagy mezei károkat okoznak a háborúk. 1704. februárjában Cséry Mihály, a Bánfalván állomásozó kurucok „ezeres kapitánya” gúnyos hangú levélben Sopron város tanácsán „szánakozik”, merthogy annyira megfogyatkoztak szőlőmetszőkből és kapásokból és ezért ő hajlandó ezer hajdújával megmetszetni és megkapáltatni a szőlőket, de ha kell, ki is vágatja velök. Erre azonban nem került sor. A város 1709-ben hétezeröttszáz forintot fizetett a kurucoknak azért, hogy a szüretelést megengették.

46.

1705-ben a csőszök nehéz szolgálatára tekintettel zsoldjukat az eddigi 18 forintról harmincötötre, a főcsőszét negyven forintra emelték és mindegyik kapott még öt mázsa gabonát is azzal a megszorítással, ha a háborús idők elmúlnak, ismét visszaállítják a régi saláriumot. Ugyanakkor megtiltották az úrbéres falvak lakosságának, hogy a csőszöknek akár egyetlen korty boritalt is adjanak, mert amelyik faluban ez előfordul, annak bírása a saját zsebéből egy birodalmi tallér büntetést fizet a városi kamarába.

A csőszök szolgálata nemcsak nehéz, hanem felelősségteljes is, mert a csősz köteles megtéríteni az örterületen keletkezett kárt, ha a kár okozóját nem sikerült elfognia. Eredeti módon hajtották be az örpénz hátralékokat: a csőszök addig senkinek sem engedték meg, hogy kertjéből, földjéről gyümölcsöt vagy más terményt elvigyen, amíg nem igazolta, hogy az örpénz-hozzájárulást megfizette.

A mezei kártevőkről — talán éppen cselekményeik kisebb jelentősége miatt — alig van feljegyzés. Kivétel, hogy 1710-ben a tanácsjegyzőkönyv kettőt megemlít. Az angerréti csősz tetten érte Supper Ábrahámot, amint szőlőt lopott és szavahihető tanúk állítása szerint hasonló lopásokat már több ízben követett el, tehát „habitual”, megrögzött mezei tolvaj, ezért a tanács ötven bottal bünteti. Ugyanennek az évnek júniusában egy éjszaka Meiszner belső tanácsos gyümölcsöskertjében elpusztítják az összes termő gyümölcsfákat. A tanács elrendeli, hogy minden háztulajdonosnak polgári esküje alatt számot kell adnia arról, hogy a kérdéses éjszakán háza népéből ki nem volt otthon, mert a tettes bizonyosan azok között keresendő.

Az erdei károkozások megelőzésére az 1736. évi Waldordnung (erdei szabályzat) megtiltja, hogy délután vagy este a polgárok vagy parasztok kocsival menjenek az erdőbe. Ilyenkor már nincsenek ott az erdőőrök, kivágják a fákat, a kivágott fát átválogatják s ily módon számtalan öl fa a köz kárára elveszik. Tilos a tűzifának a várfalon kívül, a kertekben és falvakban való lerakása. Tilos három ölet két kocsira felrakni, mert az erdőőrnek két kocsit után két cédulát kell leadni s a megtakarított cédulával egy újabb öl fa „szerezhető”.

1725-ben, augusztus 23-án a tanács ismét — híven a korábbi évek hagyományaihoz, — megengedi, hogy az erdeiben vadon termő gyümölcsöt Szent Bertalan napja után (augusztus 24.) mindenki szabadon szedhesse. 1737. évben az 1666. évi Berg-Ordnungot, hegyi szabályzatot több részén megváltoztatják. Többek között megtiltják a hárs- és gesztenyefák pusztítását, kivágását.

Erélyesebb őrzésre vall, hogy 1742-ben a tanács a csőszöknek, mivel éjjel és nappal őrzőterületükön kell lenniök, fejenként másfél font puskaport és három font ólmot adat. Igaz, hogy ez a muníció nagy részben a seregélyek riasztására is szolgál.

1754-ben Unger János, miután a kapuőr este kizárta a városból, egy szőlőben töltötte az éjszakát. Mezei károkozás gyanúja miatt került a városbíró elé és több alkalommal megvallatták, s mert bűnét nem akarta beismerni, tizenkilenc korbácsütést kapott, majd egy hét múlva újabb tizet. Ezek után sem vallotta be bűnösségét, sőt ártatlanságára testi esküt, „cörperlichen Eyd”-et is tett, végül is szabadon engedték.

Régi szokás szerint a csőszök Szent Jakab napján, június 25-én foglalták el örterületüket. Egy 1776. évi jegyzőkönyv szerint a csőszök június 24-én összegyűltek a városházán és a közgyámok, fertálymesterek, a városi gazda, valamint a polgármester jelenlétében meghallgatták a hegymesteri szabályzatot, azt nekik pontról pontra meg is magyarázták, ezután a polgármester kezébe fogadalmat tettek kötelességeik hű és pontos teljesítésére, majd kivonultak örterületükre.

A csőszök őrzési ideje voltaképpen csupán a szüretig tartott, de amikor a szőlővesszők lopása nagyon elszaporodott, a tanács még egy hónappal a szüret után is őriztette a tőkét. A csőszök bevonulása is szertartásosan történt. Ha a határ végig le volt szüretelve, ezt a csőszök jelentették a hegymestereknek, akik viszont a tanácstól kértek engedélyt, hogy a csőszöket „bevonultathassák”, a csőszöket városi otthonukba visszaköltöztethessék. A bevonulás hangos puskadurrogatással kezdődött, amellyel a szomszédos falvaknak jelezték, hogy a soproni határt már nem őrzik. Ezután vidám, némelykor eléggé vaskosan vidám menetben vonultak be a városba, este pedig nagy mulatságot csaptak.

BECSÜLETSÉRTÉS, RÁGALMAZÁS

47.

A városi polgár mindig kényes volt saját és háza becsületére. A becsületsértőre a nyilvános megkövetésen kívül rendszerint súlyos pénzbüntetés is várt. Nem egyszer halálos ítélet is fenyegette, mint 1426-ban, amikor Berzeviczy Péter királyi tárnokmester, ítéldbíró Sopron város közönségét a belső tanáccsal szemben emelt alaptalan vádak miatt, (mint például: halat adtak el és nem akarnak a pénzzel elszámolni) fej- és jószágvesztésre ítélte. Ugyan az ítélet azt mondja „totam communitatem dicte civitatis”, ami egy kissé túlzás volna, amikor ügyis olyan nehéz benépesíteni a várost, valójában — mintegy a képviseleti elv alapján — huszonkilenc polgár nevét sorolja fel az ítélet, akiket végül is nem végeztek ki, Zsigmond megkegyelmezett nekik, magától értetődően — nem ingyen.

1442-ben egy Altmann János nevű bécsújhelyi lakos azt bizonygatta a soproni tanácsnak írt levelében, hogy ő az idősebb János íjgyártó feleségéről, Kláráról semmi rosszat nem hallott. A levélből nem derül ki annak oka, miért kellett Altmann Jánosnak olyannyira bizonygatnia Klára asszony erényességét.

1457-ben Mautter Mihály macskakői jobbágy arra kérte a soproni tanácsot, ne higgye el azokat a valótlanságokat, amelyet Vica György széplaki jobbágy terjeszt róla és egyszerűsmind tiltsa el Fleischhacker Márton soproni mészáros az őt rágalmozó beszédektől, „soleicher nachred”.

1463. szeptember 22-én Bruck an der Leitha-ból írt levelében Panyowa Sándor felháborodottan utasította vissza a róla terjesztett rágalmat, hogy amikor Sopronban járt zálogai kiváltása céljából, arra biztatta volna cselédeit, lopjanak lovat. Ha

szükséges, személyesen is elmegy Sopronba, hogy tisztázza magát az igaztalan vádak alól.

Ugyanebben az évben a macskakői Rohrbech Péter panaszt emelt egy Klemko nevű ember ellen, aki tartozását nem fizette meg neki, ehelyett őt úton-útfélen megszólta. Ha netán Klemkónak megengednék a soproni letelepedést, akkor majd az ottani bíróság segítségével fogja tőle pénzt követelni, de addig Klemko jobban tenné, ha befogná a száját. Hogy pedig fenyegetésének van alapva, odairja levele végére másik nevét is: „Pösmaul”, gonoszszájú.

1485-ben Sopron városát végrendelet meghamisításával vádolták meg. Ennek az évnek március 25-én meghalt Haberleiter Miklós, aki unokái gyámjául és vagyonuk kezelőjéül végrendeletében Joachim Jakab soproni polgárt nevezte meg. Néhány héttel később Haberleiter halála után, május 16-án Hitzendorfer Kristóf és felesége, Anna, aki Haberleiter Miklós korábban elhunyt János nevű fiának volt felesége és a gyermekek anyja, a végrendeletet megfellebbezte, a gyermekek tartását és vagyonuk kezelését magának követelte. A városi tanács úgy döntött, hogy tiszteletben tartja a végrendelező kívánságát: a gyermekeket nevelje Anna asszony, de a vagyont kezelje Joachim Jakab s évenként számoljon el a tanácsnak.

Hitzendorferék ekkor I. Mátyás királyhoz fordultak és Sopron városát azzal vádolták meg, hogy hamisított végrendelettel őket jogaikból kiforgatta, Mátyás az ügyet 1486-ban visszaküldte Sopron városának újabb kivizsgálásra, mivel azonban a város korábbi ítéletét változatlanul fenntartotta, az ügy a tárnoki ítélszék elé került. Ez többszöri tárgyalás után 1488. december 3-án hozott ítéletében kimondta, hogy Hitzendorfer Kristóf nem magyarországi lakos, Sopron városának nem polgára, ott vagyona nincs, ezért sem őt, sem feleségét a gyámság nem illeti meg. Az ítélszék megállapította azt is, hogy a város

nem hamisította meg a végrendeletet, ezért a hamisan vádaskodó Hitzendorfer köteles megfizetni a végrendelet három aláírójának, Joachim Jakabnak, Herb Kristófnak és Sieghart Tamásnak a vérdíját, fejenként kétszáz forintot. Hitzendorfer köteles továbbá a soproni városháza előtti téren a várost sértő kijelentéseit ünnepélyesen visszavonni és az ügyben örök hallgatásra van ítélve. A gyermekek gyámja most már végérvényesen Joachim Jakab maradt.

1521. november 7-én írta alá a varasdi Gregor Péter azt a reverzálist, amelyben megfogadta, hogy nem áll bosszút az elszenvedett büntetésért, amelyet Sopron város bírósága szabott ki rá, mert megsértette és szidalmazta Unger István soproni polgárt: „vmb aines eernnhandls vnd schellwort wegen so ich mit wider in beganngen”.

1525-ben egy hosszúsori bormérésben a weissenburgi Preller Konrád városszolga megrágalmazta Schützner Pál soproni polgárt, a belső tanács tagját, azt állítva róla, része volt a városháza feltörésében. Mivel bebizonyult, hogy Preller vádjai alaptalanok, a pellengéren állva háromszor kellett visszavonnia vádjait, mindháromszor szájára kellett csapnia és magát hazugnak nevezni, majd reverzálisban megígérni, hogy megbüntetéséért Sopron városa ellen bosszút nem tervez.

1535-ben Gartner Mátyás mészárosmester felesége lopáson érte Magdolna nevű cselédjét és kidobta. A leány mérgében azt híresztelte, hogy volt asszonya nem tisztességes, egy szolgálénnnyel és Bertalan pappal megcsalta urát. A bíróság kiderítette, hogy Magdolna hazudott, bosszúból rágalmazta meg asszonyát, a szolgálégnynnek semmi köze nem volt az asszonyhoz és Bertalan papnak is csak annyi, hogy a férj jelenlétében táncba vitte Gartnernét. A bosszúálló cseléd büntetését nem ismerjük.

1560-ban Pethő János soproni főispán Császári Miklóst,

Oláh esztergomi érsek unokaöccsét vendégül látta soproni házában és ott részegre itatta. Eközben szóváltásra és egymás kölcsönös szidalmazására került sor olyannyira, hogy Császári Miklós távozásakor magáról megfeledkezve azt mondta Pethőnek: „Ha nem kurva az anyád, tehát te magad utánam jössz oda ki!” Pethő János elfogadta a sértő hangú kihívást, de több emberrel ment ki, mint amennyije Császárinak volt. A határban érte utol és ott Császári kérésekre vette a dolgot: „Békét jó János uram, mert részeged voltam és nem tudom, mit szoltam”. A kérés hasztalan volt, Császári csak akkor szabadult, amikor megfogadta, hogy Pethő soproni házában kér tőle bocsánatot, mert „hogya valamit Pethő Jánosra szolt, ebül, besytyél és kurvafiul hazudott benne”. Hiába próbáltak a soproni polgárok közvetíteni, Pethő János ragaszkodott hozzá és Császári el is mondta az önpocskondiázó bocsánatkérést.

Az 1578. június 18-án kelt házelosztólevél volt az elindítója annak a háborúságnak, amely Lackner Ádám (a későbbi neves soproni polgármester, Kristóf apja) és mostohafia, Kolb Gáspár között keletkezett és ami igen emlékeztet napjaink társbérloinek háborúskodásához.

Lackner Ádám úgy jutott főtéri házában (ma a Járási Tanács háza és a Bányászati Múzeum között áll) birtokába, hogy két mostohafia, Kolb Gáspár és János közül az utóbbi házrészét neki ajándékozta. Kolb Gáspár ez ellen már 1581-ben tiltakozott, nem akarta, hogy a családi birtok „in wilttfrembder possession vnd handen finden” vadidegen tulajdonában legyen. A tiltakozás eredménytelen maradt, Kolb János adományát a tanács törvényesnek ismerte el. Ez a helyzet lett elindítója majd tizenöt éves háborúskodásnak, amelynek során Lackner Ádám a ház túlsó részében lakó Kolb Gáspárt nem egyszer kizárta a házból, Lőrinc nevű zsellére egy ízben még meg is verte Kolbnét, Lacknerné pedig — állítólag férje biztatására —

ilyeneket kiabált ki az utcán rekedt Kolb Gáspárnak: „Gazember, tolvaj be ne merészelj jönni!” Kolb bepanaszolta Lackner Ádámot a tanácsnál és az őt ért sérelmekért pénzbeli elégtételt követelt. Azzal, hogy Lackner bormérő cégért akasztott ki a közös házra, tíz forint, felesége megveréséért hatvan forint s hogy Lackner őt magát is megsebezte, száz forint kártérítést követelt. Mindebből — mint Kolb Gáspár később panaszolja — semmit sem kapott meg.

1581. szeptember 27-én megjelent az okai pap, Mihály úr a soproni tanács előtt és panaszt emelt Schneider István megyesi jobbágy ellen, mert az őt Ruszton megrágalmazta. Azt állította, hogy ő olyasmiket prédikált: „Isten már nincsen az égben, állítólag meghalt”. Nem ismeretes, hogy a vallási rémhíreket terjesztő Schneidernek mi lett a büntetése.

48.

1596. március 18-án Arnold Gergely városbíró-helyettes Török János, Kramer Mátyás és Pucher János tanácsosok jelenlétében a város bírói széke elé idézte Wagner Jakab soproni polgárt és megkérdezte tőle, van-e birtokában egy olyan paszkillusz, amely körülbelül egy évvel korábban készült, azóta a városban, de vidéken is mindenfelé beszélnek róla s számtalan soproni leány, asszony szerepel benne. Wagner rögtön elismerte, van egy kézzel írott gúnyvers-szövege, amelyet Pintér Mátyástól kapott, de nem akarván mások becsületét beszennyezni, a paszkilluszt senkinek sem mutatta meg. A bíróság felszólítására a gúnyiratot a bíróságnak átadta.

A paszkillusz szerzőjét hamar megállapították. Pintér Mátyás nem tagadta, hogy a kéziratot ő adta Wagnernek, ő maga azt egy Gassmann György nevű városi felcsertől kapta, aki ezt

kihallgatásakor azonnal beismerte, de közölte, hogy neki a paszkilluszt Wiener János adta, aki akkor azt is mondta, hogy ő a versezet szerzője.

A megidézett Wiener János, Wiener Bertalan városi „Übergeher” (csőszfelügyelő) fia tagadta, hogy a paszkilluszt ő írta, csupán azt ismerte be, hogy hallott róla. A gúnyvers kéziratának és Wiener kézírásának összehasonlítása után azonban Wiener kénytelen volt elismerni, hogy a paszkillusznak a bíróság előtt fekvő példánya az ő kézírása. Azt állította, hogy ő csupán lemásolta a paszkilluszt, de azt, hogy honnan szerezte a kéziratot, nem volt hajlandó elárulni. A városbíró helyettese ekkor letartóztatta. A fiatalember ennek ellenére a bíróság helyiségét elhagyva, hazament. A bírósági szolga, akinek Wiener a letartóztatott s még el nem ítélt polgárok őrizetére szolgáló úgynevezett „Burgerstube”-be kellett volna átkísérnie, erről rögtön jelentést tett most már magának a városbírónak, Treusel Mihálynak. Az, két tanácsost maga mellé véve, a bírósági szolgálival elment Wienerhez, aki szüleivel lakott együtt és ott a fiatalembert nyomatékosan figyelmeztette engedetlenségének céltalanságára és súlyos következményeire. Wiener végül hajlandó volt önként a fogdába menni, csupán azt kérte, ne a bírósági szolga kísérje, hanem a városbíró és a tanácsosok. Még aznap letartóztatták Pintér Mátyást, és a felcsert, Gassmann Györgyöt is.

A három letartóztatottat a következő napokban többször kihallgatták és egymással szembesítették. De amíg Pintér és Gassmann állhatatosan megmaradtak első vallomásuknál, amely szerint ők a gúnyverset csupán terjesztették, egyéb közükhöz hozzá nincsen, addig Wiener egyre jobban belezavarodott azokba a hazugságokba és ellentmondásokba, amelyekkel magát mentendő, a gúnyvers szerzőségét tagadta.

A bíróság mindazokat kihallgatta, akiknek a gúnyvershez

valamiféle közük volt és ily módon kiderült, mennyien tudnak róla nem csupán a városban és vidéken, hanem távolabbi helyeken, mint például Bécsújhelyen, ahol állítólag az egyik városkapura volt kifüggesztve. Mindez a paszkilluszban szereplő asszonyok és leányok tisztességének és jóhírének súlyos meghurcolását jelentette.

Több tanú egyértelműen terhelő vallomása után a városbíró nyomatékosan figyelmeztette Wienert, ha tovább is megtagadja a gúnyirat immár nyilvánvaló szerzőségét, kőpadon fogják „kérdezni”. A hosszas vallatás és a kőpaddal való fenyegetés hatására 1595. március 28-án Wiener János bevallotta, ő a gúnyvers szerzője, de hozzátette, hogy a versében szereplő személyekről ő maga semmi elítélendőt nem tud, a paszkilluszban foglaltakat hallomás alapján írta.

A városi bíróság kiterjesztette vizsgálatát arra is, mi igaz a gúnyversben foglalt gyanúsításokból és célzásokból. Nehézségekbe ütközött a személyek azonosítása és annak megállapítása, hogy a vers egyes részei kire vonatkoznak. Amikor azt a bíróság tisztázta, a paszkillusz megfelelő részének közlésével 1596. április 3-ára maga elé idézte a gúnyvers minden szereplőjét azzal a felszólítással, készüljön fel a védekezése, mert szembesíteni fogják Wiener Jánossal.

A vádlott helyzete komoly volt. A bíróság ilyen széles körben elterjedt súlyos rágalmak esetén büntetésként a tettes fővételét vagy nyelvének kitépését is kiszabhatta. Még nehezebbé tette Wiener ügyét az, hogy a megrágalmazottak között volt a bíróság egyik tagjának, Kramer Mátyás belső tanácsosnak felesége is, akit a gúnyirat azzal gyanúsított meg, hogy azért jár olyan gyakran férje majorjába, mert ott egy „lovaggal” van találkája, továbbá Nagy Tamás polgármester felesége és leánya, akiket cifra öltözködéssel, cicomázkodással vádolt meg a gúnyirat és célzott arra is, hogy anya meg leánya feltűnően gyakran járnak

Bécsbe egy bizonyos kereskedőhöz. Nagy Tamás az április 3-i tárgyaláson alig bírva fékezni felháborodását, megtorlásul halálbüntetés kimondását követelte. De a többi sértettől nem várhatott Wiener elnézést. Nem attól a Klein Mátyástól, akinek feleségéről azt állította a paszkilluszban, hogy „ijedtségében az ingébe piszkított”, sem Florhammer György pékmestertől, akinek feleségét azzal gyanúsította meg, hogy egyszerre két fiatal péklegény kíséretében szokott „elvonulni a kerti pajtába”, de Balázs polgártól sem, mert annak feleségéről tudni vélte, hogy egy „bikaerős mészároslegénnyel” félórát szokott a pincében tölteni s nem tudni, hogy ittak-e vagy mást csináltak. Nem volt oka elnézésre Noszky Mihálynak sem, az ő felesége a gúnyirat szerint egy kereskedővel szokott jókedvében ágyba bújni és aki férjére egyáltalán nincs tekintettel, állítólag inkább az asszony szokta elrakni urát, mint az őt.

Családja látta, hogy Wiener János élete is veszélyben forog a sértettek engesztelhetetlensége miatt, viszont az ő hozzájárulásuk nélkül enyhébb ítélet nem volt remélhető. A család ezért először összeköttetései felhasználásával, személyes rábeszélésekkel igyekezett a bíróság tagjaira hatni. Azután kegyelmet kérő leveleket küldettek a tanácsnak. Wiener nagybátyja, Russ Mihály tekintélyes bécsi polgár négy levélben is kért elnéző ítéletet unokaöccse számára, de közbeléptek Wiener érdekében más magasrangú férfiak is, mint Schuppmann István kapitány, Krادل Pál, a császár belső lakája, egy alsó-ausztriai kormánytanácsos és titkár s még sokan mások. Valószínűleg a közbenjárásoknak volt köszönhető, hogy a bíróság a vizsgálat lezárása után nem mondott rögtön ítéletet, hanem a felborzolt szenvedélyek csillapítására az ítélethozatalt április 5-ére halasztotta. De ezen a napon sem született ítélet. Azt a javaslatot, hogy Wiener harminc polgár jelenlétében vonja vissza rágalmaikat, fizessen kétszáz tallér büntetést és mint egy közönséges

bűnöző, adjon reverzálist, nem fogadták el. Főképpen Nagy Tamás ágált ellene azzal, hogy becsületét nem adja el kétszáz tallérért. Wiener nyilvánosan rágalmazott, tehát nyilvánosan, a Főtéren felállított emelvényen vonja vissza hazugságait és ennek jeléül üssön a szájára.

Ekkor már a bíróság tagjainak nagyobbik része hajlott arra, hogy Wiener János életét enyhébb büntetés kiszabásával megmentse. Az ítélethozatalt ezért újból elhalasztották, mígnem az április 25-i tisztújításon Nagy Tamás kibukott a polgármesteri székből és a Wiener rokonsághoz tartozó Faut Márk lett a városbíró. Úgy látszott, hogy az ügy elsimult, de ekkor egy újabb akadály bukkant fel. Kiderült, hogy Wiener fogsága alatt újabb költeményt írt, amelyben azt panaszolta el, milyen ártatlanul szenved a börtönben, ezt viszont a városi bíróság érezte magára nézve sértőnek, ami ismét Wiener helyzetét súlyosbította.

Az ítélet végül is úgy szólt, hogy Wiener nem a külső városban, a pellengérnél, hanem a belvárosban a Piac téren (ma Főtér) vonja vissza rágalmaival, adjon reverzálist s utána menjen két évre száműzetésbe. Ezt az ítéletformulát Wiener nem fogadta el. Kijelentette, nem ír gonosztévő módjára reverzálist és még élete árán sem hajlandó magát a Piac téren megaláztatni. A bíróság ekkor Wienert makacssága miatt szigorított fogságba vetette.

Végül soron mégis nem Wiener, hanem a sértettek engedtek, hozzájárultak ahhoz, hogy a rágalmak visszavonása a városházán történjen, a Piac téren pedig a városszolga olvassa fel az ítéletet. Ezt végre Wiener is elfogadta, május 31-én reggel nyolc órakor harminc polgár előtt, a városházán visszavonta a paszkilluszában foglalt minden állítását, ezzel egyidejűen a Piac téren a városszolga olvasta fel az ítéletet. Wiener azután azonnal elhagyta a várost, Bécsbe utazott, kétéves számkiveté-

sének letöltésére. A látszatnak ezzel elég tétetett, de nem egy soproni polgár volt titokban meggyőződve arról, ha Wiener vissza is vonta, a paszkillusz állításaiban „van valami igazság”.

A paszkillusz, a múltnak ez a névtelen levele a 17. század vallási harcaiban is felbukkan. 1672-ben Sobitsch Kristóf házára tűztek számárfüles paszkilluszt. Az evangélikus krónikás bizonyos benne, hogy a jezsuiták tették.

1705. április 22-én éjjel Dier Fülöp János soproni polgár házára függesztettek ki egy gúnyiratot, amely egy bizonyos Krabusicz úr ellen íródott. Mivel a gúnyirat hasonló szövegű példányát a szokásos helyen, a pellengéren is elhelyezték, Dier úr felháborodva tiltakozott a tanácson, amiért az ő házát a pellengérral egy sorba állították és a sértésért elégtételt követelt. Hasztalanul, mert Krabusicz úr haragosának kilétét nem sikerült kideríteni.

49.

1775. évben Prex Antal, az Arany Angyal patika segédje kantáta formájában paszkilluszt írt Conrád Józsefről, a Szent György templom karnagyáról, gúnyosan kétségbevonva mesterségbeli tudását. Brekegő béka, bőgő ökör, macska, tökfej, lanthoz nem konyító számár, fisztulahangú részeg csúfnevekkel Conrád mester énekkarát gúnyolta ki. Prex egy másik gúnyiratában Conrád személyét tette nevetségessé. Mindkét paszkilluszt templomi dallamokra írta.

Conrád feljelentette Prexet, aki nem tagadta, hogy a gúnyműveknek ő a szerzője. A városbíró fiatal korára való tekintettel csak tizenhat forintra büntette, de mert a gyalázkodó szöveget egyházi dallamokra írva azokat profanizálta, kötelezte, hogy a Szent Mihály-templomnak tíz font (körülbelül öt kiló)

viaszt adományozzon. Gazdájának Ehrlinger patikusnak közbenjárására, noha Primes György városplébános az egyházi bíróságnál súlyosbításért fellebbezett, Prex büntetését leszállították tizenkét forintra, végül pedig el is engedték.

Az 1785. évi Gerichtsprotocollban szerepel egy másik paszkillusz ügye is. Szerzője Rarus János gombkötő. Czákly Mihály várkerületi (ma Lenin körút) lakatos és özv. Resch Frigyesné, aki özvegyi jogon ugyancsak a Várkerületen bírt lakatosműhelyt, azal vádolták a városbíró előtt Rarus gombkötőt, hogy nem csupán a paszkilluszban bűnös, hanem abban is, hogy elősegítette Mayr Károly Ernő lakatossegéd szökését is, aki egy csomó holmit lopott el. Czákly és Reschné azt követelték, hogy Rarus fizessen nekik kártérítést az ellopott holmikért és az üldözés költségeiért. A városbíró elutasította a panaszokat. Ekkor Czákly egy paszkilluszt mutatott be, amely a bíróságot súlyosan sértette. A paszkillusz és Rarus kézírásának hasonlóságából a bíróság megállapította, hogy Rarus erősen gyanúsítható a szerzőséggel és ezért le is fogatta. Ítélet nem található, valószínű, hogy a felek kiegyeztek egymással.

Szóbeli rágalmazás miatt 1624-ben Akács Miklós városplébános fia került bajba. Nem tévedés, a katolikus városplébános fiáról van szó. A városplébános frigyét annak idején Gerengel Simon evangélikus lelkész „áldotta meg”, ezért a házasság és a belőle származott Ádám nevű fiú törvényesnek számított. Akács Ádám harmincad-ellenőr volt, apja jogán lakott a plébánia udvarában s ily módon látta az ott folyó dolgokat. Talán ez is volt az egyik oka annak, amiért Gieritsch Fülöp városkáplán feljelentette és hűtlen kezeléssel vádolta meg. Akács Ádám sejtette, hogy Gieritschet a feljelentésre Reisinger harmincados bízta fel, ezért bosszúból ő viszont Gieritsch káplánról híresztelte el, hogy annak viszonya van a harmincados feleségével. A kölcsönös vádaskodás a királyi kamara és a

győri püspök elé került. Akács Ádám mindkét fórumon a rövidebbet húzta. A püspök előtt nem tudta bizonyítani a káplán és harmincadosné viszonyát, viszont a királyi kamara olyan szabálytalanságokat állapított meg az ő munkájában, amelyek miatt állásából elbocsátották.

1676. szeptember 16-án tárgyalta a városi bíróság Schober Magdolna szalagárusnő panaszát, aki Weiszbeck Magdolna csipkeárusnőt azzal vádolta, hogy pünkösd előtt két héttel a ruszti vásáron „leichtfertige Hur”-nak, könnyelmű kurvának nevezte őt. Mivel a felperes Schober Magdolna által előterjesztett tanúvallomásokból az is kiderült, hogy a felperes sem takarékoskodott a becsmérő kifejezésekkel, a két Magdolna kölcsönös sértegetései ügyében a bíróság nem tartotta szükségesnek a további intézkedést, hiszen kölcsönösen úgyis jól megadták egymásnak.

50.

1677. áprilisában tanácsbeliek között támadt sértegetési ügy. Horváth Miklós belső tanácsos felesége, Tar Margit egy napon a Pécek utcájában (ma Templom utca) sógora, néhai Pászthory Zsigmond volt polgármester háza előtt ment békésen, amikor — bár erre semmi okot sem adott, — Borsik Mátyás gombkötőmester, volt tanácsbeli kimentett házából azt kiabálva: „Te Ördögh adta Ördögh teremtette, bestie, kurva, meghalt már az istened!” Nem ismeretes, mi volt a gombkötő Horváthné elleni „kirohanásának” előzménye, de nem lett ügy belőle, mert a jezsuita Rukkel páter közbenjárására békés megegyezéssel úgy simították el, hogy az időközben lehiggadt Borsik „seine ausgegossene reden sollemniter revociret” kijelentéseit

ünnepélyesen visszavonta: „Horváthné istenét megint feltámasztotta”.

1692. március 16-án Reisner Vilibáld, a külső tanács tagja eskü alatt vallotta, hogy Tálos Rozina asszony a vele egy udvarban lakó Lang Mátyást „nagyorrú, akasztófára való gazembernek” nevezte. Lang Mátyás az asszony sértéseire nem válaszolt. Ezt a tényállást a másik tanú, Weber András is megerősítette. Mivel az eset közvetlenül azután történt, hogy a fertálymester a katonai beszállásolások házankénti kivetését bementa, valószínű, hogy Lang ügyeskedése következtében a közös házban történt beszállásolásnál Rozina asszony húzta a rövidebbet, (illetve a hosszabb — beszállásolást) s ezért háborodott fel. Az ügy folytatásáról nincs adat.

Kuruc csapatok száguldoztak Sopron körül, amikor 1704. augusztus 30-án éjjel Neuheller Frigyes a Zwingernél, Keller Sámuel pedig attól húsz lépésnyire lévő rondellánál teljesített őrszolgálatot. Neuheller átszólta Kellernek, jöjjön oda hozzá néhány szóra. Keller azt felelte, nem lehet, most őrségen vannak, holnap elég idő lesz a tárgyalásra. Neuheller ennek ellenére még többször hívta Kellert, s amikor az mindannyiszor visszautasította, kifakadt: „der die Kuruczen defendirt, der ist selber ein Kurucz und ein Hund defendirt einen Kuruczen”, aki a kurucokat védi, maga is kuruc és csak a kutya védi a kurucot. Kaiblinger Farkas ügyvéd, Családy Tamás csizmadiamester, az eset szem- és fültanúi, igazolták a szóváltást, bár némiképp eltérő részletekkel. Az ügy folytatását nem ismerjük, csupán annyit tudunk, hogy Neuheller Kellerrel szemben fenntartotta a kurucbarátság vádját.

Néhány nappal később, szeptember 2-án Wandler Mihály bőrös és Rath Mihály szatócsmester felesége vesztek össze egy eltört korsón, amiért Wandler Rathnét „eine kuruczische Bestie”-nek, kuruc bestiának nevezte, Rathné viszont megpofozta

Wandlert. Utóbbi a pofonért megrugdosta és hajánál fogva ráncigálni kezdte Rathnét. Ekkor Rath a felesége segítségére sietett és Wandlert kuruc gazembernek nevezte. Három tanú csupán egyes részletekben eltérő vallomását jegyezte fel a városbíró, az ügy folytatásának nincs írásbeli nyoma, valószínűleg bíróságon kívüli megegyezéssel végződött.

51.

1709. júniusában az a pletyka járta Sopronban, hogy Unger Mátyás belső tanácsos és kamarás kisebbik hajadonleánya, Katalin Zsuzsanna és a Weindl generális regimentjébe tartozó Pachhofer nevű hadnagy Taschner Lőrinc kertjében „sich fleilich vermischten”, nemileg érintkeztek. Az ügy úgy pattant ki, hogy Rath György szücsmester szomszédos kertjéből a szücsinas állítólag végignézte a párocska szerelmeskedését. Az inas elmesélte azt is, hogy „post actionem”, „utána” a hajadon szinte aléltan, derékig felfedetten feküdt a fűvön s amikor a hadnagy őt észrevette, három garast adott neki azért, hogy hallgasson a látottakról. (Kidobott pénz volt!)

Unger Mátyás városi kamarás, bécsi hivatalos útjáról visszatérve rögtön utánajárt a pletyka keletkezésének. Kiderült, hogy azt Engl Menyhért Tóbiás patikus mesélgette az Arany Szarvas kocsmában. Unger azonnal keresetet adott be Engl ellen a városi bíróságon leánya becsületének súlyos megsértése miatt. Tanúk voltak egyrészt Ambrózy Mihály és Schrucker Ferenc strázsamester, akiknek Engl az esetet „mit verschiedenen ehrenruhigen circumstantiis” elmondta, különböző „becsületbevágó részletekkel”, másrészt Taschner Lőrinc és Rath György szücsmester. Taschner Lőrinc mint a „tethely” tulajdonosa kijelentette, hogy ő a kisebbik Unger leányt és a

hadnagyot nem ismeri, őket sohasem látta. Rath György, a kertszomszéd állította, hogy ő sem látott semmit. Írásbeli nyoma nincs, de feltehető, Engl azzal üszta meg az ügyet, hogy állításait visszavonta s ily módon a kisebbik Unger leány becsülete meg volt mentve.

De azért a tanúvallomásokban vannak elgondolkoztató részletek. Taschner vallomásában azt állítja, ő nem is láthatta a két fiatal a kertjében, mert a kérdéses időben Unger Mátyással Bécsben volt. Felötlik a gyanú, vajon nem azért ment-e a két szerelmes Taschner kertjébe, mert tudta, hogy a Bécsben tartózkodó tulajdonos nem fogja megzavarni őket? Különös az is, hogy a szücsmestert, Rath Györgyöt hallgatták ki, mint szomszédot és nem azt, aki szemtanú volt, a szücsinast. Talán azért, mert ez még képes lett volna rá és mindent kitalál?

1746. április 25-én éjjel egy órakor Lórán Miklós parókakészítő, a városi gárda hadnagya Russ Kristóf előző évi polgármester házához ment, bezörgetett hozzá, s az ajtót nyitó expolgármestert gorombán lehordta, rágalmakkal halmozta el, sőt meg is fenyegette, „mert most már nem polgármester!” A tanács a hadnagyot, — példát mutató, — tisztségéből leváltotta.

1749-ben Nussbaum Klára húszéves cselédleány Rabacher úrnál azt vallotta a városbíró előtt, hogy amikor Frank Erdmann mester Rabacher Jakab úr ajtaját felrántotta, rögtön azt kezdte kiabálni: „Te kutya Rabacher, te gazember, te kecskepecér, gyere ki és védj magad! Drágán fizeted meg, amiért felakasztottad a kecskémet!” Nem tudjuk mit vétett az emberi gonosztévő módjára kivégzett kecske, mert az ügynek bírósági folytatása nincs.

1759. április 2-án Primes György városplébános követelte, zárják be Barth József Rózsa utcai ivóját, mert ott az italozó társaság (conbiborum conventicula) családok, a város és a vá-

rosi tanács „becsületében gázol”. További panasz nincs, nyilván megszüntették a „gázolás”-t, az ivót nem.

A HATÓSÁG MEGSÉRTÉSE

52.

A város polgármestere, bírása, tanácsa, lelkésze vagy bármely tisztségviselője ellen tiszteletlen polgárt pénzbírsággal vagy fogsággal büntették. Ilyen tiszteletlenségnek tekintette a városi tanács azt, amikor 1551-ben az újonnan megválasztott városi jegyző, Jekkel Konrád jelentést írt a királynak az aposztata és rossz erkölcsű papokról Sopronban. A feljelentés a győri püspök intézkedései következtében tudódott ki és a tanács olyan haragra gerjedt jegyzője iránt, hogy az kénytelen volt Bécsbe menekülni. A város még perbe is fogta, hasztalanul, mert elítélni nem tudta.

1553-ban Vogt Salamon megsértette a Hátsó kapunál szolgálatot teljesítő kapuórt, ezért fogdába zárták és csak reverzális ellenében eresztették ki. 1591-ben a polgármester és városbíró indított keresetet Dauner György polgár ellen, mert az becsületükben megsértette őket. Tanúvallomások szerint Dauner azt mondta, hogy a tanács gazemberekből és tolvajokból áll. A tárgyalás hosszadalmasan elhúzódott és végül Dauner bocsánatkérésével és vádjainak nyilvános visszavonásával végződött. 1593-ban Mert Tamisch a polgármester ellen tett sértő kijelentéseket, ezért fogsággal és 15 tallér pénzbüntetéssel sújtották. 1596-ban Jeszenszky Dánielt hatóság elleni tiszteletlenség és engedetlenség miatt fogdába zárták és csak

akkor engedték ki, amikor leróta a harminckét tallér pénz-büntetést.

1598-ban Medgyes falu lázadt fel Sopron ellen. A falu jobbágyai sokallták a terheket és azt állították, hogy Medgyes jogtalanul jutott Sopron birtokába, csupán zálogjoga van a falura. Kismarton kapitányához az evangélikus Kolonics Szigfridhez folyamodtak, szabadítsa meg őket — Soprontól. Erről a mozgalmról Sopron városa hamarosan értesült. Szentbertalany Menyhárt polgármester fegyveresekkel azonnal kiment Medgyesre, elfogatta Freud Vida bírót és Sopronba hozva, börtönbe záratta. A főbűnösök vagyonát elkobozták, őket magukat a faluból való kiseprűzésre ítélték. Úgy látszik, a medgyesiek áttértek közben a katolikus hitre, mert Mátyás főherceg és Pethe Márton győri püspök vették őket védelmükbe, nekik is volt köszönhető, hogy Sopron városa a büntetés nagy részét elengedte, s hozzájárult ahhoz, hogy hat főbűnös átköltözzék Rákosra, a püspök birtokára. Mikor Freund Vida bírót megkérdezték, miért kerestek maguknak más földesurat, azt felelte: „Jobb egy úrnak szolgálni, mint tizennégynek”, vagyis a tanácsnak.

1599-ben Prunner Györgyöt öt tallér bírságra ítélték, mert azt a hamis hírt terjesztette, hogy Sopron városát az országgyűlésen való késedelmes megjelenés miatt kétszáz tallér bírsággal sújtották. 1601-ben a városbírónak adott gúnyos válasz miatt bezártak egy polgárt, ugyanebben az évben az ágfalvi bírót, aki a soproni tanácsot megsértette, nyolc napi elzárásra és tíz tallér pénzbírságra ítélték. Egy Teuber nevű ágfalvi lakost, aki szintén sértegette a soproni tanácsot, négy heti, vasban eltöltendő fogságra büntettek, majd ezt harminc tallér pénzbírságra enyhítették, de élete fogytáig minden tisztség viselésétől eltiltották. 1607-ben Stefan Franz tanítót azért zárták be, mert egy városban terjesztett paszkilluszban azt állította — valótlannul, — hogy a tanács nem adott neki fizetést.

1659-ben a közgyűlés úgy határozott, hogy ezután a tanács iránt engedetlen polgárokat négy magyar forinttal, azt pedig, aki nem polgár, nyolc forinttal büntetik meg.

1793-ban Sopronnak Badennel volt közös szintársulata. Amikor a társulat Bist fuvaros szekerén Sopronba érkezett, a fuvaros a Bécsi kapunál nem akart útvámot fizetni, s annyira felmérgeződött, hogy ostorával csapkodott és a vámosokat mindennek elmondta. Féktelenkedését még az őrszobán is folytatta, ezért a városbíró tizenöt pálcára ítélte, de az útvámot is meg kellett fizetnie.

HIVATALI KÖTELESSÉG ELHANYAGOLÁSA

53.

Hivatali kötelesség elhanyagolásának, megszegésének büntetése megintés, pénzbírság, súlyosabb esetben az állásból való elbocsátás volt.

A város alkalmazottai közül a legtöbbet a toronyőrökre panaszkodtak. 1538-ban a közgyűlés felhívta a polgármestert és a tanácsbelieket, hogy állandóan tartsák szemmel a toronyőröket és tőlük az eddiginél sokkal több gondosságot követeljenek meg. 1539-ben — nyilván mert nem látszott javulás, — a közgyűlésen megismételték a panaszt. A toronyőr vigyázzon a tornyon és ne bort pároljon vagy zabbal üzleteljen. A bementésnél ne dicsérje annak borát, akitől reggelit vagy uzsonnát kap, s ne szidja senkiét sem. Ha ilyesmi mégis előfordul, akkor testi fenyítés jár neki. 1540-ben és 1541-ben változatlanul sze-

repel a toronyőr a közgyűlések napirendjén. A panaszok szokásosak: a toronyőr a városban csatangol örködés helyett, ivókban részegeskedik, mindenféle személyeket visz fel a toronyba és ott „bankettezik”, a bemondásokat csak akkor végzi, ha abból valamilyen előnye származik.

A sokat szidott toronyőrök egyikét Adler Györgynek hívták. Mielőtt 1536-ban Sopron város szolgálatába lépett, II. Lajos magyar király udvari zenésze volt. Talán ez is lehetett az egyik oka annak, hogy a közgyűléseken megismétlődő panaszok ellenére a tanács mindig védelmébe vette, még 1541-ben is, amikor György tímárral gorombáskodott, pedig az csupán jóindulatúan figyelmeztette, hogy későn fúj a kürtjébe, ha idegen lovasok érkeznek. Adler ezért a tímárt „pestises kutyá”-nak nevezte. A megintésen kívül ebből sem lett komolyabb baja, sőt abból sem, hogy boszorkánysággal is meggyanúsították és emiatt egy ideig fogdába is zárták. Az udvari zenész nimbusza úgy látszik, ezen is átsegítette. Nem neki mondtak fel, ő hagyta el állását 1547-ben.

1541-ben egyébként nemcsak vele, hanem a városi pásztorral is baja volt a város közönségének. Azt kifogásolták, hogy hanyagul végzi munkáját, éppen csak akkor van az állatok mellett, amikor azokat a város kapuján át kihajtja, azután már rábízta őket feleségére, ő maga pedig beül valamelyik ivóba.

A toronyőrrel a század végén sem jobb a helyzet. Részegeskedik, el is bocsátják állásából, majd családjára való tekintettel ismét visszafogadják, de ekkor sem javul meg, úgyhogy végül is visszavonhatatlanul kiteszik a szűrét. Persze, ő nem volt „udvari zenész”. 1737-ben Gärtinger János György városi kancellistát bocsátják el, mert többszöri figyelmeztetés ellenére munkáját hanyagul és hiányosan látta el és legutóbb is engedély nélkül három napig távol maradt, elutazott Badenbe.

1753-ban Reichardt Jakabot veszik fel városszolgának Karch

András helyett, mert ez folytonosan részegeskedett és legutóbb is ittassága és hanyagsága miatt egy fogoly megszökött. Ugyancsak a bor az oka Eckbauer Ferenc „stadt ispan”, a városgazda elbocsátásának 1762-ben. Mindig italos állapotban van, utóbb már annyira ivásnak adta magát, hogy kora reggel is részeg, még a robotokat sem tudja bemondani a bizottságnak. Amikor a tanács elé citálták, annyira berúgott, hogy a lábán sem bírt megállani. A tanács elbocsátotta és helyébe Tschirk János mezőőrt nevezte ki városgazdának.

CSAVARGÁS, KOLDULÁS

54.

A foglalkozás nélküli csavargókat, koldusokat nem fogadták szívesen a városokban. Járvány idején a betegség terjesztőit, háború esetén kémeket, gyűjtogatót, ellenséget láttak bennük. A kapuőr kötelessége volt minden idegent érkezéskor kikérdezni jövetele céljai felől. Ha az illetőnek nem voltak a városban rokonai vagy ismerősei, illetve más okból gyanússá vált, a kapuőr jelentette a városbírónak, aki aztán behatóan megvizsgálta a jövevény ügyét s ha ő is gyanúsnak találta, nem engedte meg neki a városban való tartózkodást.

A városok nem tiltották a koldulást, de az idegen koldusokat nem engedték be a városba. Sopronban elég sok koldus lehetett, már 1634-ben javasolták a közgyűlésen koldusbíró, „Bettelrichter” alkalmazását. Ugyanakkor a házalóknak (ezek főként zsidók) a városból való kitiltását is követelték. 1682. augusztus 12-én a közgyűlés azt követelte, hogy a kapuőrök

jobban vigyázzanak „damit die Bettler oder andere verdächtige personen nicht hauffenweiss in der statt herumlauffen”, hogy a koldusok és más gyanús népség ne szaladgáljon csoportosan a városban.

Az már mégis szégyen lenne, ha a soproni koldusbíró koldulásra volna kénytelen fanyalodni, azért Forster Józsefet azzal a feltétellel veszik fel 1748-ban koldusbírónak, hogy köteles eltartani Mestall előző koldusbírót, aki egyébként apósa. Ellenkező esetben állását felmondják. 1768-ban Franz Radler a koldusbíró, nem mehet neki fényesen a sora, mert lakbérfizetésre a Lackner-féle kórházi alapítványból utalnak ki neki hat forint segélyt.

1751-ben egy Simon nevű pármai származású markotányost csuknak le csavargás miatt. Sem korát, sem vezetéknevét nem tudja (vagy akarja) megmondani. Azt állítja, Morvaországba szeretne eljutni és útközben koldulásból tartja fenn magát. Mivel egyéb vád nincs ellene, tovább engedték. Ma bizonyosan autóstoppal menne. 1757-ben egy Vespeller Ádám nevű csavargót utasítanak ki a városból. A város körüli kertek egyik házikójában húzta meg magát feleségével együtt.

Az 1526-ban Sopronból kiűzött zsidók visszatérése ellen több mint egy évszázadon át legfőképpen a kereskedők tiltakoztak, konkurrenciát láttak bennük. Szigorúak is hozzájuk. 1762-ben tizenkét zsidót zártak be csavargás és házalás miatt.

ZÁRÓRA TÚLLÉPÉSE, ÉJJELI CSAVARGÁS

55.

Az iszákosok réméről, a záróráról először 1523-ban esik szó, amikor a közgyűlés úgy határoz, hogy a Bierglocke, az úgynevezett sörharang (néha Lumpenglocke-nek is nevezik), amely a franciskánus (ma bencés, illetve kecske) templom tornyában lógott s a barátok kezelték (persze nem ingyen), — este nyolc órakor szólaljon meg, azután már sört nem szabad kimérni. A bormérést este kilenc óráig engedélyezték, de „azután senki se legyen a bormérésekben sem”, mondja a szigorú közgyűlési határozat.

Sopron éjjeli nyugalma az éjjeliőrök vigyáztak, de nem mindig kifogástalanul. 1537-ben az Új utca háztulajdonosai arról panaszkodtak, hogy ők ugyan szorgalmasan fizetik az éjjeli őrök saláriumát, de azok elkerülik utcájukat, még az órákat sem mondják be. A panaszok időközönként megismétlődhettek, mert 1585-ben gyökeresen rendezik az éjjeli őrködés ügyét. A szolgálatot a huszonnégyesek, a városi gárda tisztjei és altisztjei (kapitány, hadnagy, zászlós és négy őrmester) látják el felváltva. Ám az átszervezés után sem lehet minden rendben, mert 1627-ben arra kéri a tanácsot, hogy a városbíró néhány polgárral tartson őrjáratot főleg a külső városrészek utcáin és akiket záróra után kocsmában, borkimérésben talál, büntessék meg.

1676. június 2-án Gastmeister Samu, Ambeck Pál és György, mindhárman posztókészítők és Eisenstam Mihály asztalos Bánfalván este tíz óráig, majd onnan a külső sörházba (ma Ady Endre út) betérve, tizenkettőig ittak és „bezech”, elázott állapotban érkeztek meg az Újteleki kapuhoz. Mivel

az ott szolgálatot teljesítő Tschürtz Baltazár kapuőr nem akarta őket beengedni, sértegették, kutyanak nevezték. Noha a társaság tagadta a részegséget, az őrség megsértéséért őrizetbe vették őket, ahonnan csak pénzbüntetés lefizetésével szabadultak.

A város rendje szerint a belső városkapukat már korán, záróra előtt bezárták, s az úgynevezett kiskapun át csak igen indokolt esetben engedték be a kívülrekedteket. Ezzel volt kapcsolatos dr. Gensel János Ádámnak a város másodorvosának és neves természettudósának egy különös fogadása, amelyet 1717. július 26-án kötött Kismartonban az Arany Sas vendéglőben Claude Toussain lovaskapitánnyal. Gensel doktor annyira bizonyos volt igazában, hogy ezer aranyat ajánlott tétként. Azt állította, hogy a polgármester utasítást adott az Előkapu őrségének, ha ő, Gensel doktor nem külvárosi betegeitől, hanem Dietrichstein gróf látogatásából tér vissza kapuzárás után, az őrség ne engedje be.

Toussain kapitány ezt nem hitte el, mert szerinte a polgármester „honeste homme”, köztiszteletben álló ember s ilyesmit nem rendelhetett el, hanem az őr, az a bugris (ce bougre) értette félre. Az ezer arany tétet azonban Toussain sokallotta, a fogadás végül száz arany erejéig jött létre, ami szintén nagy összeg volt akkoriban, Gensel egy évi városi orvosi fizetése. Szerencséjére, a doktor megnyerte a fogadást, tanúkkal tudta bizonyítani, hogy a polgármester adott ilyen értelmű utasítást. A doktor.elleni személyes élű rendelkezés oka a Gensel és a város vezetősége közötti szinte már állandósult ellentét volt. A nagy összegű fogadás pedig nem első és nem egyetlen hazárdírozása a doktornak, kártyázásai miatt többször volt kellemetlensége a város vezetőségével.

1723. április 12-én Dobner Nándor Sebestyént, a tanács mint „turbátor publicae quietatis”-t, a közcsend háborítóját minden közhivatali tisztségétől megfosztotta. Dobner előző este kilenc óra tájban az Előkapunál hangosan szitkozódva, meztelen kardjával verte kocsisát és állítólag még pisztolyával lövöldözött is. Bár a durroztatást Dobner nem tagadta, a megbüntetéséért igen megbántódott, letette a tizenhat éven át viselt városi polgárságát is.

1743-ban elrendelték, hogy a kávéházakat este tíz órakor be kell zárni, ezután ott vendég nem lehet. A belső városban ebben az időben csak egy kávéház volt, a Cavallár-féle házban, amely az Előkapunál állt, (a mai városháza előkapui oldalának helyén). A kávéházban tilos volt a kártyajáték. A közgyűlés a város éjjeli megvilágításának kérdését azzal utasította el: „Lumpen brauchen keine Lampen”, a részegeskedőknek, lumpoknak nem kell lámpa.

A külső városban, a Sas téren állt az Arany Oroszlán vendégfogadó, amelynek a 18. században igen rossz volt a híre. Laza erkölcsű személyek jártak oda, 1756-ban ott halt meg egy Erzsébet nevű színésznő, tehát valószínűen vándorkomédiások is látogatták. A gyakori hangos mulatozások, esti táncok miatt a városplébános tiltakozott a tanácsnál, amely el is rendelte, hogy a fogadóban csak vasárnap szabad táncolni és csak este tíz óráig. Ezt a szabályt azonban a fogadós számtalanszor túllépte, hiába fenyegették harminckét forintos pénzbüntetéssel. 1774-ben egy Hunyadi Károly nevű altiszt szállott meg a fogadóban, akinek Pingitzer Lőrinc fogadós annyira teljes kiszolgálást biztosított, hogy még nőt is közvetített neki. A „hölgy” a pásztoróra után — talán „szolgáltatása” díjaként, az altiszt minden készpénzét magával vitte. Hunyadi nem értékelte

olyan magasra a hölgy szolgálatait, panaszt tett a városházán. A tanács, — mivel a nő nem volt előkeríthető, — a pénz még kevésbé, — Pingitzert kötelezte kártérítésre.

ÁRSZABÁLYOK MEGSÉRTÉSE, HAMIS MÉRTÉK

57.

Mindkettőt már a középkorban büntette Sopron városa. 1432-ben Schadendorfer Tamás polgármester három font dénárt hajtott be Malczernétől „von vngerechter mass wegen”, hamis mérték miatt. 1492-ben, amikor Gugelweit János városi jegyző (ő jegyezte le az első ismert magyar virágének két híres sorát) összeírta a város különféle bevételeit, azok között szerepelt az a harminckét font dénár is, amelyet egy Leroch nevű polgártól kasszált be, „von wegen des valichen gebicht”, büntetésként a hamis súlyok miatt.

A mérték miatt a város vezetőségének a pékekkel és mészárosokkal van a legtöbb baja. 1496-ban kimondja a közgyűlés, hogy a pékek a zsemlyét huszonkét latosra süssék. A zsemlye súlya az évszázadok során többször is változott, mert a gabona és lisztárak ingadozása miatt inkább a zsemlye súlyát változtatják meg, nem az árát. 1523-ban azt kívánta a közgyűlés, hogy a pékek tizennégy latos zsemlyéket süssenek és ha nem érik el az előírt súlyt, akkor a súlyhiányos zsemlyéket a „kórháznak kell adni”: vagyis elkobozzák. A zsemlye súlyát minden hónapban egy alkalommal váratlanul ellenőrizte a piaci biztos, a „marktinspektor”. 1532-ben csupán kilenc latosnak kell a

zsemlyének lennie, 1538-ban ismét tizennégy latost kell sütni, ha kevesebb, egy forint a büntetés. 1581-ben megint renitensek a pékek, azt állítják, hogy a tanács által megállapított áron nem tudnak sütni és — nem is sütnek. A tanács nem sokat teketóriázik, a sztrájkoló pékeket egyszerűen bezáratja a város-toronyba.

1603-ban ismét baj van velük, a május 10-i közgyűlésen az a vád ellenük, hogy csak nem akarják a súlyt betartani és a tésztájuk sületlen meg fekete. A tanács ezt már nem hagyhatja büntetlenül, most már nem csupán lefogatja a kihágó pékeket, hanem büntet is, „auf den Schupfen sitzen lassen”, a hegyes nyergű számaron ülve kell végigszamarangolniok a városon. Megszégyenítő és kellemetlen büntetés, aki egyszer végigszenvedte, annak sokáig eszébe jut — leüléskor.

A pékek másik büntetésfajtájának, a Bäckertunckenek, a pékmártogatásnak 1701-ben található első nyoma. A közgyűlés a pékek folytonos áremeléseinek meggátlására indítványozza: „bei einem Teiche in der Vorstadt eine Bäckertuncke, als ein nötiges Gebäu ohne Verzug aufzurichten für gut befunden wird”, a közgyűlés valamelyik külvárosi tónál haladéktalanul megvalósítandó létesítménynek tartja a pékmártogató felállítását. Ez egy emelőszerű szerkezet volt, amelyről kosár lógott le, ebbe ültették bele a bűnös péket s hosszabb-rövidebb ideig a vízbe merítették. Sopronban egyszer sem használták.

1704-ben ismét szidták a pékeket, akik semmibe sem veszik a rájuk kiszabott jelentéktelen pénzbüntetéseket, ezért a „Schupfstrafe vorzunehmen seyn wird”, elő kell megint venni a hegyes számarnyerget. 1780 körül a pékek büntetőhelye az Anger réten volt, árdrágításért, súlycsonkításért az ottani pocsolyákba fehérkötényes pékeket ültettek.

Majdnem ugyanannyi baj volt a mészárosokkal, akik állandóan emelték az árakat és húsaik sem voltak mindig kifogás-

lanok. 1538-ban a tanács azzal fenyegette meg őket, ha nem mérséklék áraikat, akkor beengedi a Mészárosok utcájába (ahol csak a város mészárosai árusíthattak) a geybänckek henteseit, az idegeneket, akik rendes körülmények között csak a külső városrészekben mérhették ki húsaikat, de az áraik alacsonyabbak voltak. 1589-ben árdrágítás miatt a tanács leültet egy csomó mészárost a „középső toronyba”, (A Hátsó kapunál). Azt is árdrágításnak tekintették, ha valaki a városban kínálnál olcsóbban adta vágóállatát máshol. Ha az ilyesmi kiderült, tíz forint büntetést fizetett a delikvens és még testi büntetést (néhány botot) is kapott.

MértékHITELESÍTÉS Sopronban már a 15. században folyt, a 16. században a hitelesítés megtörténtét a mércékre és súlyokra ütött hivatalos jelzéssel igazolták. 1528-tól kezdve a belső tanács két tanácsosa végezte a mértékek ellenőrzését, de ellenőriztek a céhek is. A kereskedők 1669. évi céhlevele szerint (7. pont) „aki a hatóság által megállapítotttól eltérő mértéket vagy súlyt használ, az a hatósági büntetésen kívül a céh által esetenként kiszabott büntetést is köteles megfizetni.”

HAMISÍTÁS, CSALÁS, SIKKASZTÁS

58.

Az első hamisítási ügy, amelyről iratok hírt adnak, 1363-ban történt. Ebergöczi János és féltestvére, Szőke András Sopron városi nemeseket rabláson és hamispénz verésén tetten érték, amiért a király mindkettőt fej- és jószágvesztésre ítélte. Később, mivel a bolgár hadjáratban kitüntették magukat, megke-

gyelmeztek életüknek, de birtokaikat csak 1377-ben kapták vissza.

A második ügy 1415. február 25-én úgy derült ki, hogy Kismarton városának tanácsa megvallatott egy Peuttler Ulrik nevű embert, akinél hamis pénzt találtak. Peuttler beismerte, hogy Gergely nevű társával együtt „csinálták a pénzt Sopronban”, de csupán annyit, amennyit nála találtak. Peuttler elmondta, hogy ő nem tudta a pénz igazi színét megadni, ennek módját csak Gergely ismerte, de azt neki sem árulta el. Gergely verőtökét is készítette, de a pankart öntése mindig túl világosra sikerült. A soproniak időközben elfogták a Gergely nevű másikat „maszek” pénzverőt is. Úgy látszik, a két pénzhamisító nem csupán „saját szükségletre” dolgozott, mert Kismarton tanácsa egy újabb átiratában az iránt is érdeklődött, mit keresett Gergely Kismartonban és ott mi dolga volt a földesúrral. Felmerült talán az a gyanú, hogy netán a földesúr pénzzsűkében lévén, szintén dolgoztatott Gergelyékkel? Sajnos, az iratok többet nem árulnak el.

1433-ban Pozsony városa levélben figyelmeztette a soproniakat, hogy egy csaló királyi futárnak adja ki magát és kérte, ha Sopronban megjelenne, fogják el. Személyleírása: bal szem hiányzik, jobb orcáján le az álláig nagy sebforradás van. Nem járhatott Sopronban, különben a szembetűnő ismertetőjelek alapján biztosan lefűlelték volna.

1448-ban Niclas Schadendorf és Preuss Konrád felesége, Orsolya meghamisította IV. Frigyes német király levelét és pecsétjét. Az akkori törvények szerint megégetés lett volna a büntetésük, de IV. Frigyes, aki akkor Sopron zálogos ura volt, megkegyelmezett nekik, Sopron város tanácsa azonban örökre kitiltotta őket a város területéről. Kiseprűzés előtt még reverzálisban meg kellett ígélnök, hogy sem a városon, sem a német királyon nem állnak bosszút. 1457. február 27-én Jembnitzer

Lénárt bécsújhelyi pénzverdei ügyész közölte Sopron városával, hogy a neki megküldött pénzermék hamisak, a „Münzmeister”-rel együtt egyet kettévágtak, de semmi ezüstöt sem találtak benne. Azzal az emberrel tehát, akinél a pénzt találták, ennek megfelelően járjanak el. Jembnitzer közölte azt is, hogy egy pénzhamisító banda tagját Badenben elfogták, de egy másik a Semmering környékén terjeszti a hamis pénzt, „das falsche Münz vmbtragt”.

1457. májusában Bernát bádeni örgróf bizalmasan arról értesítette Sopron város tanácsát, hogy az ellenség a császári kíséret több tagját elfogta és ezért lehetséges, hogy a titkos császári pecsét az „ellenség” (Hunyadi János magyar kormányzó) birtokába került. Kéri ezért, ha a város császári pecsétes levelet kapna, azt neki küldje meg. Figyelmezteti a tanácsot, hogy éberren őrködjék és ezt a levelet is tartsa titokban: titkos pecsétről van szó!

Amikor 1504-ben Kramer Gáspár soproni kamarás elszámult a várossal, kellemetlen meglepetés érte, a város részére bekasszált pénzből tizenkilenc dénár hamisnak bizonyult — tiszta veszteség.

Az 1510-es években, amikor Peck, más néven Ravensburger Farkas, a hírhedt gonosztévő, akiről már korábban volt szó, még mint fiatal legény Herman Ganuschkonál szolgált, megbízta gazdája, lovagoljon Kirchs Schlagba, ott egy Geyer nevű szabónál vegyen számára posztót. Ravensburger meg is vette a posztót, a fizetésnél azonban kiderült, hogy a pénz, amit gazdája vele adott, hamis. Geyer szabómester megjegyezte, hogy ugyan ezért most le kellene fogatnia Ravensburgert és kivallatni, kitől kapta a pénzt, de mivel látja, hogy Ravensburger „jó német ember”, odaadja neki a posztót, az árát pedig majd megkapja gazdájától.

1524. áprilisában Iván Mihály polgármestert érte kellemet-

len meglepetés, amikor Fleischhacker Péter visszafizette kölcsönét, tíz font dénárt, a pénzdarabok között volt egy hamis, „pöse deutsche Mönns”. Vischer Péter városi kamarás sem járt jobban egy héttel később, az ő elszámolt pénzében is volt egy hamis font dénár.

59.

Volt-e csalás abban, amikor Fuchs Rozina férjhez ment a Krakkóból Sopronba származott Praszky Nikodémusz kereskedőhöz, — máig sem tudjuk bizonyosan. A dolog 1642-ben történt. Rozina még jegyessége idején aláíratott vőlegényével egy különös kötelezvényt, amelyben Praszky arra kötelezte magát, hogy a házasság megkötése után semmi olyant nem kíván majd a feleségétől, „amihez annak nincs kedve”. Praszky nem sejtette, hogy ezzel a „saját és Rozina vérével” írt kötelezvényel mennyi bajt vett a nyakába.

Rozina ugyanis a házasság megkötése után megtagadta, hogy urával feleség módjára éljen, férje közeledéseit következetesen visszautasította, sőt egy ízben még karddal is elkergette magától. Rozina cselédleánya, Neuhauser Anna Mária vallomásából derült ki, hogy Rozina voltaképpen férfi.

Ez akkor igazolódott be véglegesen, amikor Praszky Nikodémusz beperelte házastársát és az elrendelt bizonyítás során a tanács két felcserrel és két szülésznővel megvizsgáltatta Fuchs Rozinát, s azok egyöntetűen megállapították Rozina férfi voltát. Hosszú pereskedés után egyházi törvényszék választotta el őket egymástól. A becsapott lengyel nyolcszáz forint kárpótlást kapott Fuchs Rozinától, aki most már Jánosnak nevezte magát.

Az ügy részleteire Neuhauser Anna Mária tizenegy tanú

előtt tett önkéntes vallomása vet érdekes fényt. Neuhauser Anna Mária 18 éves volt, amikor már vagy háromnegyed éve szolgált Fuchs Ulrik juratus assessornál (vármegyei ülnök) Rozina apjánál. Rozina akkor Andrássy János tanácsos özvegyénél lakott és amikor az özvegy meghalt, arra kérte Anna Máriát, hogy álljon az ő szolgálatába. Anna Mária be is szegődött hozzá és ekkor hét héten át Andrássyné házában, ugyanabban a szobában, ahol két ágy állott, laktak. Egy napon Rozina kijelentette, nem szereti, ha a szobába két ágy van bezsúfolva, Anna Máriának az egyiket szét kellett bontania és kivinni. Ezután mindketten ugyanabban az ágyban aludtak. Két-három nap múlva Rozina mindenféle tréfát és fajtalan dolgot kezdett vele művelni, de szigorúan megparancsolta Anna Máriának, hogy azt mindenki előtt tartsa titokban. Ajándékot is adott neki, tizenkét rénusi (rajnai) forintot, aranyozott ezüstitálat és egy gyémántos gyűrűt, de mindjárt meg is fenyegette azzal, ha ketjük dolgát valakinek is el meri árulni, akkor megöli. Annak ellenére, hogy Anna Mária állandóan ellenkezett, többször szeretkeztek éjjelente. Rozina folyton azt erősítette, hogy Anna Máriának nem kell semmitől sem tartania, mert ő már azelőtt is érintkezett hasonló módon apjának egy Margaret nevű szakácsnőjével s az sem lett terhes tőle. Egyszer azt is mondta neki Rozina, hogy apja őt Bécsben „megmetszette és bizonyosan ekkor rontották el”, mert különben tudna gyermeket is nemzeni.

Neuhauser Anna Mária és Fuchs Rozina még körülbelül egy negyedévig éltek az említett házban, azután a Lövey-féle házba költöztek át és ott laktak addig, amíg Rozina Praszky Nikodémuszhoz férjhez nem ment. Akkor először a Peurisch-féle házba, majd Rozina saját házába költöztek. Körülbelül két évig tartott ez és közben állandóan folyt a viszonyuk, de ő sohasem lett állapotos, havi tisztulása rendszeresen megvolt.

Még a Lövey-házban történt, hogy egy Stark nevű szabómester megkérte a kezét. Ekkor Rozina, Lövey úr jelenlétében megfenyegette, hogy inkább kiszúrja a szemét, hogysesm elengedje őt magától. Anna Mária továbbra is ott maradt nála és Rozina neki ajándékozta azt az ezüstövet, amit Andrássynétől kapott, de közben állandóan azzal fenyegette, ha hozzá mer menni a szabó fiához, akkor ő, vagy a férje meghalnak.

Érdekes, amit Neuhauser Mária Anna a Praszky házaspár egymás közti viszonyáról vallott. Praszky Nikodémusz Anna Mária szerint több ízben is kérte Rozinát, hogy nála alhasson, de Rozina mindig elutasította és hivatkozott az írásba foglalt ígéretre, amit a házasság előtt tett és ilyenkor Nikodémusz úr „megmaradt saját ágyában”. Egyszer, amikor ő, Anna Mária és Rozina együtt feküdtek az ágyban és Nikodimusz úr odajött az ágyhoz s le akarta húzni róluk a dunyhát, Rozina a kardjával feléje vágott, az ágy szélén még látszik is a kard nyoma.

Anna Mária szerint Praszky jól tudta, hogy a feleségével valami nincs rendben, ő pedig kifejezetten meg is mondta Nikodémusz úrnak, hogy Rozinának nincs meg a női betegsége és amikor a férfi tovább kérdezősködött, azt ajánlotta neki, kérdezzen meg hozzáértő asszonyokat. Állítja, hogy Nikodémusz úr voltaképpen nem is ezért perelte be Rozinát, csak akkor fordult a városbíróhoz, amikor Rozina nem ajándékozta neki az Auer dülőbeli szőlőjét és ezen csúnyán összevesztek.

Anna Máriával szemben Rozina-János igen bőkezű volt. Egyéb ajándékokon kívül egy hatszoros dukátot, majd egy kétszereset adott neki. Ráíratta a Steiner dülőbeli egyik szőlőjét s ezt apja előtt kifejezetten meg is erősítette. Anna Mária állítja, hogy amikor először hallott arról, hogy Rozina hozzá akar menni Praszky Nikodémusz úrhoz, lebeszélte róla, de Rozina kijelentette, hogy Anna Mária csak ne féljen, a házasság után is nála fog maradni, amit egymással csinálnak, senki sem fogja

megtudni, hiszen ő női ruhát visel és Nikodémusz úr is hallgatni fog.

Anna Mária elmondta azt is, hogy amikor Preining János András városbíró egy napon őt magához hívatta és ezt ő Rozinának megmondta azzal, hogy a városbíró előtt mindent be fog ismerni, Rozina arra kérte, vagy tagadjon le mindent, vagy meneküljön el. Rozina ugyanekkor azt is megígérte neki, mi-helyt lehet, elveszi feleségül. Erre biztosítékul egy tizenöt dukátos aranyat is adott neki, meg egy selyemdamaszt, prémmel bélelt köpenyt.

Azután, hogy Fuchs Rozinát 1646-ban, házassága felbontásakor végérvényesen férfinak minősítették, néhányszor Fuchsék lövéri gesztenyékertjében találkozott Neuhauser Anna Máriával. Fuchs Rozina-János ott minden alkalommal megismételte házassági ígéretét. S hogy később a városbíró tömlöcbe vetette, az onnan írt leveleiben is állandóan arra kérte, ne menjen máshoz feleségül, amint teheti, elveszi. Később Győrött, Sárvárrott találkozott vele s Rozina-János házassági ígéretét mindig megismételte.

Neuhauser Anna Mária önként tett vallomásából úgy tűnik, hogy Fuchs Rozina-János esetében a görög.mitológiából ismert Tiréziász esete ismétlődött meg, aki leányból férfivá változott. Az effajta változások manapság is előfordulnak, a müncheni olimpián kiderült hasonló eset az egész világsajtót bejárta.

Az akkori idők erkölcsi felfogása erősen befolyásolta Neuhauser Anna Mária magatartását. Fuchs Rozina-Jánossal folytatott viszonyuk folyamán szinte állandóan ellenkezett a férjével. Egyik megjegyzéséből kiviláglik, miért háritotta el mindig a férfi közeledéseit. „Unhold”-nak, szörnynek tartotta, nem is lett a felesége.

Külön fejezet a hamisított okleveleké. A legkorábbi közülök 1135-ből származik, a soproni várjobbágyokról és Heidik is-

pánról szól. Az utóbbi neve azonban a hamisított oklevélről lemaradt. A borsmonostori cisztercita apátság nyolcvanhárom 13. századbeli oklevele közül tizenhat hamisnak bizonyult. Ugyanebben az évszázadban alaposan megtépázta a csornai premontrei prépostság hiteleshelyi jóhírét az, hogy a kegyúr Kanizsaiak ráparancsoltak a prépostságra, hogy hamisított okleveleikre üsse rá hitelesítő pecsétjét. A prépostság e sorozatos visszaélések miatt el is veszítette hiteleshelyi jogát 1360-ban és csak harminc év múlva kapta vissza.

1349-ben Dorogi János egy írástudó, a soproni keresztes konventbe bejáratos emberével hamisított oklevelet állíttatott ki és pecsételtetett le, birtokjogát akarta vele igazolni. A nádori törvényszék előtti kihallgatása alkalmával a soproni keresztes konvent küldötte kijelentette, hogy hiába van az oklevélen konventjük pecsétje, az oklevelet nem ők állították ki, ezért aztán Dorogit a nádori törvényszék jószágvesztésre ítélte.

60.

A 17. század egyik botránya volt a sopronbánfalvi pálos kolostor alapítólevelének meghamisítása. A falsificátiós per tizenhárom évig tartott és bár a hamisítás megtörténte kétségtelen, sem a bűnöst nem próbálták kinyomozni, sem ítéletet nem hoztak.

A kérdéses alapítólevelet (fundacionálist) 1482. június 15-én Sopron városa állította ki. Eredetije ma már nincs meg, csupán 17. századbeli másolatai ismeretesek, ezekről azonban kétségkívül bebizonyult, hogy a már meghamisított „eredetiről” készültek.

Honnan tudjuk, hogy egyáltalán létezett egy meg nem hami-

sított valódi alapítólevél is? A soproni levéltárban ma is megtalálható három egykorú okiratból. Az első Sopron városának 1481. január 16-án Gergely pálosrendi generálishoz írt levele, amelyben a város azt kérte, hogy a rend telepítsen két-három atyát Szent Farkas bánfalvi (a hegyen lévő) temploma mellé, akik ott építsenek maguknak zárdát, a város lakói is segítségükre lesznek és Sopron városa már előre ígéri, hogy a rendnek „egy udvarházat gyümölcsössel, három szőlőt és bizonyos évi jövedelmet” „certas pecunias dare” biztosít. Ez az előzetes ígéret szinte szó szerint belekerült az eredeti alapítólevélbe. Ezt abból tudjuk, hogy alig néhány hónappal később, 1482. október 9-én Grafeneck Ulrik tiltakozott ellene, azt állítván, hogy „ama Egered hegyen lévő prédiium, amelyet Sopron városa a pálosoknak ajándékozott, az ő birtoka, azt Mátyás király neki adományozta. Sopron városa azonban a győri káptalan előtt okiratokkal bizonyította, hogy Bánfalva (Egered mai megállapításaink szerint a Nándormagaslattól nyugatra és délre a Büdösforrásig és Istenszékeig terjedő erdőrészt foglalta magában, Grafeneck Ulrik azonban Bánfalvát is beleértette) már századok óta a város tulajdona, tehát adománya érvényes. Ezt még nyomósabban igazolja a harmadik oklevél, amelyben Orbán győri püspök 1483. évben a város adományát jóváhagyta. E három egykorú, hiteles okirat kétségtelenül bizonyítja az 1482-ben kelet alapítólevél létezését és egyben azt is, hogy nem az egész fundacionális, hanem annak csupán egy része lehet hamisítvány.

A hamisítás ügye azzal kezdődik, hogy százhetvenegy év múlva, 1653. április 5-én Gieskircher Ferenc bánfalvi pálos prior és Fodoróczy Péter prokurátor-gondnok bemutatott Szombathelyen, a vasvári káptalan előtt egy Sopron városa által 1482. június 15-én kiállított, állítólag eredeti fundacionális és kérte a káptalant, hogy róla hiteles másolatot, transzszump-

ciót adjon. Tolnay Ferenc káptalani prépost és Enyedi János jegyző megvizsgálva az eredetiként bemutatott oklevelet, gyanúnak találta nemcsak magát az okmányt, hanem a pecsétjét is. Az oklevél írásmódja újabb keletűnek, pecsétje egy másik oklevélről levettnek látszott, tehát „nem ér annyit, mint az eredeti”, jelentették ki a káptalaniak. „Érjen amennyit ér, csak adják a másolatot”, felelték a pálosok.

A káptalan mi mást tehetett, kiadta a hiteles másolatot, amelyben ama rész, hogy „bizonyos évi jövedelmet” biztosít, a „certas pecunias dare” után már ott a magyarázó mondat: „scilicet centum imperiales”, azaz száz imperiálist, amely három szóról bizonyosan tudjuk, hogy az eredeti oklevélben nem lehetett benne, az hamisítás. 1653. november 10-én ugyanis Sopron városa tiltakozott a megyeszéken a pálosok jogtalan követelése ellen, állítva, hogy a város sohasem kötelezte magát évi száz imperiális, és kötelezettsége elmulasztása esetén még további száz dukátus fizetésére. Az 1482. év derekán kelt alapítólevélben már csak azért sem vállalhatott ilyen kötelezettséget, mert imperiális tallért csak 1525. év óta vernek.

A tényből világos, hogy a fundacionális meg van hamisítva. Joggal gondolhatnók, hogy ezzel az ügy le is zárult. Éppen ellenkezője történik — most kezdődik!

Sopron vármegye bírói széke — minden további vizsgálat lefolytatása nélkül — kötelezte Sopron városát, hogy a bánfalvi pálos rendnek fizesse meg az évi száz imperiálist, visszamenően száztizenkét évre. A város természetesen nem fizetett, hanem fellebbezett III. Ferdinánd királyhoz, aki azonban szintén a pálosok javára döntött, katolikus uralkodó hogyan is ítélezhetne másképpen az evangélikus Sopron városával szemben? Megparancsolta, hogy a város fizesse az évi imperiálisokat, hogy azonban a tárgyilagosságnak legalább látszatát megőrizze, kötelezte a pálosokat, hogy az alapítólevél eredeti-

jét neki mutassák be. Éppen ezt nem akarták a pálosok, a per egész folyamán nem mertek előhozakodni a meghamisított eredetivel!

A perben most amolyan patt-helyzet következett be. A város nem fizetett, a pálosok nem mutatták be az eredeti oklevelet, közben azonban a megyei bírói széken szorgalmasan követelték az imperiálisokat s ugyancsak a megyei széken a város is hasonló fáradhatatlansággal tiltakozott ellene, látni akarva az eredeti fundacionálist, hiszen ha van róla hiteles másolat, akkor valahol az eredetinek is meg kell lennie. Ennél több lényegében nem történt.

Ettől függetlenül a rend és a város között állandóan folyt a vita és torzsalkodás, hol a bánfalvi pálos malomban kimért bor miatt, hol bizonyos erdőrész jogtalan használata miatt, vagy mert a rend valamilyen irtványföldet kezdett — önhatalmúan — megművelni. Volt úgy, hogy ugyanazon a napon két haragos levelet is írtak egymásnak a felek.

Maga a per 1663-ban éledt fel ismét. Sopron városa, mivel a rend az eredeti alapítólevelet nem mutatta be, most anélkül próbálta bebizonyítani a hamisítást. Nem elégedett meg az anakronisztikus imperiálisokra való hivatkozással, hanem tanúvallomást kért a két káptalani embertől, Tolnay préposttól és Enyedi jegyzőtől, akik újból igazolták, hogy már akkor, — tíz évvel azelőtt is — gyanúsnak, megmásítottnak találták a nekik eredetiként bemutatott alapítólevelet.

Elképzelhetetlen azonban, hogy egy katolikus uralkodó ráüsse nyilvánosan egy szerzetesrendre az okirathamisítás bélyegét. Nem is történt ez meg. 1666-ban Wesselényi Ferenc nádor és „más előkelő személyiségek” közbenjárására a felek meg egyeztek egymással. Sopron városa átengedte a vitatott birtokrészeket, — amelyeket a rend amúgy is használt, — adott rá-

adásul évi ötven öl fát, a rend pedig ennek fejében lemondott mindenféle pénzköveteléséről.

Payr Sándor evangélikus egyháztörténész az egész alapítólevelet hamisítványnak tekinti. A katolikus Házi Jenő — s őt az okiratok is támogatják — csupán a fundacionális egy mondatát, azt a bizonyos „centum scilicet imperiales”-t.

A hamisítás ügye amolyan kényszerítő eszköznek látszik, mert az 1482-ben még igen bőkezű és adakozó katolikus városvezetőség 1666-ra evangélikussá és szűkmarkúvá lett. A száztizenkét évre visszamenően követelt száz imperiális horribilis összege úgy látszik, hatásos eszköznek bizonyult legalább is egy egyezség kikényszerítésére.

FORRÁSIRODALOM

Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Székely és Társa Könyvnyomdája, Sopron, 1939.

Beliczky János: Sopron vármegye története Bp. 1938.

Haus-Chronik des Bruckner Gottlieb (kézirat)

Criminalbuchok a Soproni Állami Levéltárban

Csányi János magyar krónikája. Közli Paur Iván, Budapest.

Drinóczy György: Böngészések Sopron megye ismérétehez (Kézirat a Soproni Állami Levéltárban)

Friedler János krónikája (kézirat)

Gamauf Teofil: Ausführliche Geschichte der ev. Kirche Ödenburgs, II. kötet (kézirat)

Grünwald Fülöp és Scheiber Sándor: Magyar-Zsidó Oklevéltár, VI. kötet, Budapest, 1961. A Magyar Izraeliták Országos Képviseletének kiadása.

Házi Jenő: XVI. századi magyar nyelvű levelek. Székely és Társa Könyvnyomdája, 1928.

Házi Jenő: Sopron város története I. 1—7 és II. 1—6 kötet, Sopron, Székely és Társa Könyvnyomdája, 1923—1943.

Házi Jenő: Gúnyvers a soproni asszonyokról 1595-ből. Budapest, 1942. (Különlenyomat az „Archivum Philologicum” 1942. évi II. füzetéből)

Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete, Sopron 1939. Székely és Társa Nyomdája

Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535—1848. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

Heimler Károly: Sopron topográfiája. Röttig Romwalter Nyomda Bérlői, 1936. Sopron

Heimler Károly: Sopron szabályrendeleteinek gyűjteménye, Röttig Romwalter Nyomda Bérlői, 1937, Sopron

Kisbán Emil: A magyar pálosrend története. A Pálos-kolostor kiadása, Budapest, 1938.

Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. Nyomatott Piri és Székely Könyvnyomdájában, Sopron, 1917.

Payr Sándor: Egyháztörténeti emlékek (Forrásgyűjtemény) Romwalter Alfréd könyvnyomdája, Sopron, 1910.

Payr Sándor: A dunántúli evangélikus egyházkerület története. Nyomatott Székely és Társa Könyvnyomdájában, Sopron, 1924.

Poda Endre: A soproni kath. „Parochia” és a „Soproni Kath. Hitközség” története. Litfass Károly könyvnyomdája, Sopron, 1892.

Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebb időktől a mai napig. Budapest 1896.

Mollay Károly: Ödenburg. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt nyomása, Budapest, 1942.

Hans Georg Ritter's Oedenburger Chronik. Kiadta: Paur Iván, Sopron, 1874. Adolf Reichard nyomása.

Rozsondai Károly-Sümegehy József: Sopronbánfalva. Röttig-Romwalter Nyomda, Sopron, 1937.

Soproni Szemle 1937—1944 és 1955—1983 évfolyamai

Sopron vármegye 1901—1944.

Soproni Hírlap 1901—1944.

Tanácsi és közgyűlési jegyzőkönyvek a Soproni Állami Levéltárban.

Thirring Gusztáv: Sopron városa a 18. században. Székely és Társa Könyvnyomdája, Sopron, 1939.

Winkler Elemér: Bűnök és büntetések a régi Sopronban. Soproni Sajtóvállalat Rt., Sopron, 1924.

Wischy János krónikája (kézirat)

SZÓMAGYARÁZAT

A)

Acta Criminalia
Ampelgeld

An Ort und Stelle
Auditor

Auf stiller Wayd zw Siegendorf
bey nacht und prynunder Feur

Aufgesetzt
Ausruf Zettel

bűnügyi irat
a polgárok közé való felvételnél fi-
zetett díj, amelyen a város tűzoltó-
vedreket szerzett be
helyszínen
hadbíró
a siegendorfi csendes legelőn éjjel,
égő tűznél
siralomházban lévő
kivégzésről hírt adó cédula

B)

Bekennntniss
Beneficiatus
Beneficium
Berg Ordnung
Bey Tag und Nacht
Blutschreyber

Bonum vesper
Burgerstube

vallomás
javadalmas pap
javadalom
hegyi szabályzat
éjjel-nappal
kínzás közben tett vallomás
jegyzője
jó estét
az a helyiség, ahol a lefogott, de
még el nem ítélt polgárt fogva tar-
tották.

C)

Contra voluntatem communitatis

a közösség akarata ellenére

D)

Daselbst für den Kaczenstain ziehest vnd fleizz habest ze bringen damit wir die bemelten unser lannd vnd leut auch annder auslennder solhs teglich schaden ertragen beleibet

Das ir vmb die Sach das recht derchent

Deficientia

Der Statzüchtiger der noch bisher nit is wiederkommen

Die leut auf den strassen vmb Ödenburg berawben

Diszkrimináló

vonulj Katzenstein ellen és azt kezünkre adni igyekezz, hogy saját országunknak és népeinek és más külföldieknek az ilyen károkozása megszűnjön

hogy az ügyben a jogot felismerjétek: véleményt mondjatok fogda papok részére a városi hóhér, aki eddig még nem jött vissza az embereket az utakon Sopron körül megrabolják hátrányosan megkülönböztető

E)

Ehrenfassl

Ein körperliches Eyd

Ein golden Münz

Ein libell oder Corpus pro memoria

tisztelethordó

testi eskü

arany pénzérme

feljegyzés illetve iratgyűjtemény az emlékezet számára

F)

Familiaris

Finita

Frag

nagyobb úr szolgálatába szegődött

kisnemes

bevégződött

vallatás

G)

Grassatores infideles ex castro
Landseer

a lándzséri várból való hűtlen, sző-
szegő útonálló

H)

Hora Matutina
Hospes

reggeli óra
az árpádházi királyok alatt ha-
zánkban letelepedett idegenek

I)

In den Krutzen Trubel
Inkognito
In öffentlichen Koter am Platz
Item man die Gottlestrer vnd an-
der vnchristlichen vbeläter nach
aines ersamen rates gutbedunken
straffe

a zavaros kuruc időkben
rangrejtve
A Fő téri nyilvános kalodában
hogy az istenkáromlókat és más
keresztényietlen gonosztévőket a
tiszteletreméltó tanács belátása
szerint megbüntessék

K)

Klingendes Spiel
Konsternáció

csengő játék: zene
megrökönyödés

L)

Laut grationalis er gleich in Exili-
um zu gehen hat, sein Haus aber
sey kein locus Exily

a kegyelmi leirat szerint rögtön
számkivetésbe kell mennie, háza
azonban nem a számkivetés helye

M)

Maleficant
Mer da solhen wortt auf mich ste-
hen sullen
Münzmeister

gonosztévő
ilyen szó nem száradhat rajtam
pénzverőmester

O)

Ob sich jemand ein erbar gesesse-
ner man gegn der Herrn einen
oder seinen Nachbar vergisst, soll
nit in ersten in der Wachstuben ge-
fangen, noch in den Thurm gelegt
sonder in Rathaws, als in anderen
Steten gewohnheit ist, behalden
werden
Ordinarius Medicus
Ofen, ofner
On leib vnd leben hietten straffen
mögen

ha egy becsületes helybeli férfi a
tanácsosok közül az egyik úr vagy
szomszédja iránt megfélekedzik
magáról, azt nem az őrszobán vagy
a toronyban kell fogva tartani, ha-
nem a városházán, ahogy ez más
városokban is szokás
gyakorló orvos
Buda, budai
amiért testi büntetéssel és életével
kellett volna megbüntetni

P)

Perfuga
Privilegium
Prius
Pro domo iudiciale seu Praetoria
Pro homicidio
Proscriptio
Protocollum iudiciarium
Putativus

szökevény
kiváltság
előzmény, előélet
törvénykezési vagy hivatali háznak
emberölésért
összeírás
bírószági jegyzőkönyv
vélt, gondolt

R)

Raub und dyberey
Reverzális

rablás és lopás
kötelező levél

S)

Säbelgeld

Sich ergeben und huldiget
Schwaben und Sachsenspiegel

Stadtbrauch
Stadtdiener
Stechmesser

U)

Und sich in Klaidung als jüden
halten sollen
Unerberer Sachen der dybheit
Urgichtschreiber

V)

Vaga meretrix
Von teuflischer Kunst

W)

Welch Mensch got verschmecht
aber seyn heiligenn vnd wortthen
lestert, den schol man die Zung
ausczyhen
Weinrueff

Wie Kaczenstain zerbro-
chen ward
Wohlverschülte sach

a polgárok közé való felvételnél fi-
zetett díj, amelyből a város védel-
mi fegyvereket szerzett be
megadta magát és meghódolt
sváb és szász tükör (jogszabály-
gyűjtemény)
városi szokás
városszolga
szűrőkés

zsidó öltözékben járjanak

a lopás becstelen dolga
kínzás után tett vallomás írója

kóbor szajha
ördögi művészettel

aki istent és a szenteket szóval sérti
és káromolja, annak nyelvét ki kell
húzni

a városba érkező bor kiáltással való
jelzése a tűztoronyból
hogyan foglalták el Katzenseint

megérdemelt büntetése

RESÜMEE

Die Geschichte dieses Buches fing vor einige Jahrzehnte an, als ich mich mit der Vergangenheit Soprons intensiver zu befassen begonnen habe. Die Vorgeschichte meiner Heimatstadt regte schon immer grosses Interesse in mir. Ich befasse mich gern mit Urkunden, Chroniken und Aufzeichnungen aus Alt-Sopron und ich muss gestehen, dass diese Tätigkeit die schönsten Stunden meines Lebens gab.

Das schriftliche Material der Stadtgeschichte Soprons ist so umfangreich, dass es fast gar kein Gebiet des Lebens gibt, wo schriftliche Aufzeichnungen nicht Auffindbar wären. Es ist meine Überzeugung, dass nicht nur die grossen geschichtlichen Wendepunkte äusserst interessant sind in den alten Schriften, sondern auch der Alltag des soproner Bürgers. Freilich, kann man sich verirren, wenn man sich ohne vorher festgesetztes Ziel in das Dickicht der Vergangenheit hineintraut.

Und gerade das ist mir passiert als ich den geschichtlichen Pfaden des Lövérs, der Geschichte eines soproner Hotters nachgehen wollte. Es ist unvermeidlich, dass man während der Forschung bei interessanten Details alter Schriften „hängen bleibt“, sich hineinliest obzwar es mit dem Zielwort gar keinen Zusammenhang hat, aber sie bietet eine einmalige Einsicht in einen intimen Lebensabschnitt der Vorfahren.

So kam es, dass es sich zum Zielwort Lövér schon sehr bald

ein zweites gesellte: die Kriminalität. In Acta Criminalien, Senats- und Stadtrichter-Protokollen, Zeugenverhören, sogar in Aufzeichnungen während der „peinlichen Frag“, der Tortur gab es unerhört Interessantes zu lesen. Ich spürte, es wäre Schade, wenn es wieder in die Vergessenheit geräte, darum machte ich mir Notizen, wenn auch nur flüchtige Aufzeichnungen, wo der Fall zu finden ist.

So entstanden die Grundrisse dieses Buches. Nach Beendigung der Lövér-Geschichte fing ich an die notierten Kriminalfälle regelmässig durchzuarbeiten, damit wucherte mein Material in kurzer Zeit so rasch, dass ich fast die Übersicht verlor. Sortieren und aufteilen musste ich. So formten sich die einzelnen Abschnitte mit einer gewissen Art der Kriminalität. Es gab Fälle die noch weitere Nachforschungen benötigten, so zum Beispiel der Fall Rosina recte Johann Fuchs, die „peinliche Befragung“ des Johann Schmid, die Urkundenfälschung der pauliner Mönche und noch viele andere. In solchen Fällen ging ich den Details so lange nach, bis ich die Sache nicht nur aus juristischer, sondern auch aus menschlicher Sicht völlig verstand und es auch dem Leser verständlich machen zu können hoffte. Innerhalb der Absätze war die Zeitfolge logisch, jedoch manchmal wurde es der Plausibilität geopfert, zum Beispiel, wenn ähnliche Fälle in Massen auftauchten, oder Fälle die sich gänzlich widersprachen. Das heisst, dass in diesem Buch nicht sämtliche Kriminalfälle behandelt werden, die in Sopron während fünf Jahrhunderte vorkamen, sondern nur eine Auswahl aus ihnen.

Das Material gab auch selbst die Kapitelüberschriften als „Wegelagerung“, „Mord“, „Fälschung“, „Bestialität“, „Unkeuscheit“ und so weiter. Als Einleitung wurden Absätze über das in Sopron gültige Recht, dessen Ausübung und der Executive (Stadtrichter, Rat, Freimann) beigefügt.

Die bisher Gesagten zeigen auch dass die Daten des Buches — bis zum Kleinsten — dokumentiert sind, es ist kein Einziges die Geburt der Fantasie, es wäre möglich einen jeden das Quellenverzeichnis beizufügen, jedoch wurde dies vermieden, damit das Buch lesbarer wird.

Es gibt Stellen wo der volle Wortlaut der Quelle (Protocoll, Chronik, Brief) zitiert wird zu meiner Rechtfertigung, wenn das behandelte Geschäniss gar unglaublich oder unwarscheinlich ist, und doch habe ich das Gefühl als sei mein Buch nicht genügend objektiv. Das kann es auch nicht sein, der heutige Mensch kann sich nicht mit dem Menschen vergangener Jahrhunderte vollständig identifizieren, er kann es höchstens versuchen, ihn zu verstehen: dem dienen die manchmal überflüssig erscheinenden Details.

Den heutigen Menschen interessiert zwar die Kriminalität überaus, aber dieses Buch will nicht nur Kriminalfälle in einanderreihen, sondern in Ihnen auch die vergangenen Jahrhunderte durchleuchten.

Deshalb wurde dieses Buch geschrieben.

Jenő Szabó

TARTALOM

A KORSZAK, MELYRŐL SZÓ LESZ

1. A történet 1277-ben kezdődik 3
2. Városi és nemzetközi csetepaték 5
3. Viták a vármegyével, a szentszékkal 7

A VÁROSBÍRÓ

4. Fővesztés a macskaköves udvaron 11
5. Jogsértések bírói talárban..... 14
6. Mibe halt bele a vargalegény 16

A VÁROSI JOG

7. A szokások alapján 18

A BÍRÁSKODÁSI ELJÁRÁS

8. Kedélyes sörözés a fogdában 22
9. A kínvallatás fokozatai 24
10. Működésbe lép a hüvelykszorító 26
11. Volt-e rabló Paur szabómester házában..... 30

HÓHÉR, BITÓ, PELLENGÉR

12. Mégsem akasztják a hóhért 33
13. Egy tisztességtelen szakma elhal 36
14. Vesztőhely-javítás társadalmi munkában..... 39

ÚTONÁLLÁS

15. Császárilag engedélyezett marhalopás.....	43
16. A macskakői vár véres negyedszázada	48
17. Lándzsérban harcias özvegy az úr	52
18. Soproni polgárból rablólovag	56
19. Közönséges útonállók.....	61
20. A zsákmány: két kulacs bor	66

TOLVAJLÁS, LOPÁS

21. A Dorottya-kápolnát elsikkasztották	69
22. Az akasztástól a kiséprűzésig	75

A TESTI ÉPSÉG ELLENI BŰNÖK

23. Egy szájonvágás öt font dénár.....	80
24. A gyilkos büntetése halál (de nem mindig).....	84

GYERMEKGYILKOSSÁG

25. Bűnbe kergetett szerencsétlenek	90
26. Hittérítési kísérlet a vérpadon.....	93

PARÁZNÁLKODÁS

27. Az erkölcsi bizonyítvány túl szép.....	97
28. Hét eset	100
29. A papi huncutság — nem bűn	103
30. Sok a szajha	110

BESTIALITÁS

31. „Azt hiszem, a kanca volt”	116
--------------------------------------	-----

BOSZORKÁNYISÁG, VARÁZSLÁS

32. Bernát pásztor mesterkedései.....	118
33. Elszabadult indulatok	122
34. Hatott-e Augusztinné körmöspogácsája	124

GYÚJTOGATÁS

35. Elhamvadt kiváltságlevelek..... 127
36. A városból húsz ház maradt..... 132
37. Angyalszárnyak és szalmatetők..... 135

CSEMPÉSZÉS

38. Legfőbb érték — a bor..... 140
39. Különös közjáték: embercsempészés..... 145

ÁTKOZÓDÁS, KÁROMKODÁS

40. Drága szabadszájúság..... 147

APOSZTÁZIA: HITEHAGYÁS

41. Kristóf atya kemény vádjai 150
42. Vallásváltások oda-vissza 152

ÜNNEPRONTÁS

43. Mise után szabad a vásár..... 155

VADORZÁS

44. Polgárjogot nyert szórakozás 157

MEZEI KÁROKOZÁS

45. Közös rétnek zöldebb a füve..... 159
46. Még a szőlővesszőt is őrzik 161

BECSÜLETSÉRTÉS, RÁGALMAZÁS

47. Az egész várost fővesztésre ítélik 164
48. A kigúnyolt férjek bosszúért lihegnek 168
49. Brekegő béka, bőgő ökör, tökfej..... 173
50. Tanácsbeliek egymás közt 175
51. Mi történt Taschner Lőrinc kertjében 177

A HATÓSÁG MEGSÉRTÉSE

52. Polgároknak féláron..... 179

HIVATALI KÖTELESSÉG ELHANYAGOLÁSA

53. Az elbocsátás oka: részegeskedés 181

CSAVARGÁS, KOLDULÁS

54. Mi számít a város szégyenének 183

ZÁRÓRA TÚLLÉPÉSE, ÉJJELI CSAVARGÁS

55. Ha megszólalt a sörharang 185

56. Korhelyeknek nem kell lámpa 187

ÁRSZABÁLYOK MEGSÉRTÉSE, HAMIS MÉRTÉK

57. Ha kicsi a zsemlye, megmártják a péket 188

HAMISÍTÁS, CSALÁS, SIKKASZTÁS

58. „Maszek” pénzverők..... 190

59. János lett a szép Rozinából 193

60. Pereskedés az alapítólevél körül..... 197

1676. június 8-án a városbíró elfogatta Deutschler Mihály huszonhat éves, nő, nicki jobbágyot. Különféle bűncselekményekkel vádolta, amelyek között a legsúlyosabb az volt, hogy előző napon megtámadta Ernest Katalin tizennyolc éves hajadon leányt, aki vasárnap a reggeli mise után a Lővér erdőbe ment epret szedni. Deutschler a leányt a cserjék közé hurcolta, ahol az kiáltozni kezdett: „Názáreti Jézus, jöjj segítségemre és ne hagyj el!” Deutschler durván ráripakodott: „Hallgass, te szentségtelen kurva, vagy megöllek!” A leány ennek ellenére sem hagyta abba a kiáltozást, de közben könyörgött Deutschlernek: „Csak az életemet és a becsületemet hagyd meg, odaadom neked mindenemet az utolsó ingig.” A könyörgés mit sem használt, a férfi egy ronggyal betömte a leány száját, földre teperte és megerőszakolta. A bíróság egyhangúan fővételre ítélte. Utána mások elrettentésül holttestét kerekre kötözték.

Ára: 40,— Ft

